

Skärgård

NR 1 2011 – ÅRGÅNG 34 – TIDSKRIFTEN SOM DOKUMENTERAR ETT KULTURARV

Öborna berättar

.....

Jag vill inte bo någon
annanstans 26

Tillsammans blir allt
roligare 34

Avståndet till
beslutsfattarna har
vuxit 40

I detta nummer

- 2 Inledaren: Fastlandsnormer och hemmablindhet
av Håkan Eklund
- ▼ **Öborna berättar – artiklar av Pia Prost**
- 4 Skärgårdsbon är kung på sin holme
- 10 Staten sålde fånglägermarken
- 16 Ingen i min generation stannade kvar
- 21 Vi ser i datorn att du har satt potatis
- 26 Jag vill inte bo någon annanstans
- 29 Turismen fyller mina dagar
- 34 Tillsammans blir allt roligare
- 40 Avståndet till beslutsfattarna har vuxit
- 44 Den sociala kontakten är viktig
- 48 Bästa dagen när pappa kom hem från kriget
- 53 Känns som om skärgården idag bara är för de rika
- 56 Här finns den vackraste mjölkvägen
- 60 Att själv köra båt och snöskoter var det första jag fick lära mig
- 64 Bygger robust i utskären
- 68 Ser lyftkranarna i Hangö
- 70 Bebodda öar i Åbolands skärgård
- 78 Vi kustsvenskar har våra starkaste minnen från skärgården – intervju med Pia Prost
av Håkan Eklund
- 81 Bokhörnan
av Georg Walls
- 82 Från Nylanders horisont: Byråkratin tar vi hand om
av Mikaela Nylander
- 84 Sista bilden
av Håkan Eklund

Pia Prosts artiklar har förverkligats med hjälp av bidrag från Svenska Kulturfonden (projektet "Dokumentation av alla bebodda öar i Åboland som inte kan nås med bil") samt Undervisnings- och kulturministeriet (Finlands Öars rf projekt "Berättelser som skärgårdens kulturarv").

Opetus- ja
kulttuuri-
ministeriö

Undervisnings-
och kultur-
ministeriet

Pärmen:

Genom dörrspringan
i Aspö kyrka.
© Pia Prost 2011.

Skärgård

Nr 1-2011, årgång 34

Tema: Öborna berättar

Tidskrift utgiven av Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi (SIÅA) för presentation av aktuell skärgårdsforskning samt diskussion kring frågor som rör skärgården och våra svenska kustbygder.

Webbsida: www.skargard.fi

Ansvarig utgivare: SIÅA

Redaktör: Håkan Eklund,
e-post: hakan eklund@abo.fi

Tfn: +358 (0)50 5672 213,

Fax: +358 (0)2 215 4943.

Postadress: Arken, Fabriksgatan 2G,
20500 ÅBO, Finland.

Tryck: Fram, Vasa

Layout, bildbehandling och produktion:
Peter Siegfriids

Tidskriften Skärgård utkommer med 4 temaNnummer per år.

Årsprenumeration (fortlöpande) kostar 40 € i Finland och 46 € utomlands. Lösnummer 14 €.

Prenumerationer via www.skargard.fi
eller Tove Österroos, tfn: (02) 215 3623, e-post: tove.osterroos@abo.fi, eller redaktör Eklund.

Ledningsgruppen för SIÅA

Ordf. Nina Söderlund, utbildningschef
suppl. Paula Lindroos, direktör

Katja Bonnevier, koordinator
suppl. Christjan Brander, utvecklingsdirektör

Pirjo Hoffström, företagare
suppl. Lena Marander-Eklund, akademilektor

Mikael von Numers, docent
suppl. Marko Joas, professor

Jan-Åke Törnroos, professor
suppl. Niklas Huldén, universitetslärare

Tapio Penttilä, skärgårdsombudsman
suppl. Gunilla Granberg, utvecklingschef

Marika Häggman, studerande
suppl. Anna Sundstén, studerande

© 2011 Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi

ISSN 0356-9381

Fastlandsnormer och hemmablindhet

I detta tidskriftsnummer möter du genuina skärgårdsbor utanför landsvägsfärjornas skärgård i Åboland. Pia Prost, byaombudsman vid Egentliga Finlands Byar r.f. låter oss möta ett hårdigt folk i den riktiga bilfria skärgården, där man sedan tidernas morgon levt i samklang med naturen.

Läs och njut – dessutom i ett förnyat tidskriftsformat med alla sidor i färg.

HÄR TVINGAS MAN underordna sig geografiska och vädermässiga realiteter i en värld där båten är viktigare än bilen och där man inte har tillgång till all den service som fastlandsbor är borskämda med. I utskären kan man inte komplettera matförråd och medicinskåp dygnet runt, sju dagar i veckan. Det gäller att tänka först och handla sen, att ha framförhållning för olika eventualiteter.

Det mesta i landet är numera baserat på fastlandsnormer, asfalt, snabba kommunikationer, stordriftstänkande och nya administrativa konstellationer. Den riktiga skärgården går inte lika lätt att "normforma".

ETT MORALJURIDISKT och byråkratiskt stöd hittas i skärgårdslagen, en icke bindande ramlag som i år fyller trettio, som Skärgårdsdelegationens ordförande Mikaela Nylander skriver om i sin kolumn. Vilka skärgårdsfrågor som fås med i nästa regeringsprogram återstår att se.

Att en stor del av våra skärgårdsområden är befolkade med genuina kustsvenskar, en minoritet i minoriteten, utgör en ytterligare utmaning.

Ofta är delegationen tvungen att jobba i hård motvind av urban fastlandsoförståelse. Men att inte ens de skärgårdstillägg som de lobbar för kommer skärgårdsborna till godo är dåligt. För det mesta är det ju fastlandsborna, majoriteten, i kommunerna som säger var skåpet skall stå.

SKÄRGÅRD KAN exploateras på många olika sätt. Ett hittas väster om Skiftet där välsituerade, välfödda och urbana fastlandsbor på fasta Åland omvandlat skärgårdsbornas urgamla vårjakt till en

jakt för sitt höga nöjes skull; traditionsexploatering för vårnöje!

När de åländska jägarna, uppbackade av Landskapsregeringen, dessutom utnyttjar Svenskfinlands EU-parlamentariker Carl Haglunds stöd för att trotsa EU:s lagstiftning och sunt förnuft, har man tappat greppet om vad som är rätt och fel. De har helt sonika beslutat att återuppta vårjakt på ejder nu i maj 2011. Att dessutom LR är beredd att med skattemedel finansiera nöjesjaktens kommande EU-böter, visar på en arrogans som man inte trodde att ett upplyst och modernt landskap, som lever på positiv turismimage, skulle ha råd att exponera.

VÅRJAKTEN VAR en husbehovsjakt som var viktig för riktiga skärgårdsbor ännu in på förra seklet. Den skall respekteras som en värdefull del av den skärgårdskultur och naturhushållning som då rådde, och då handlade det om nyttojakt för överlevnad.

I dagens överflödssamhälle, där folk dör av fetma och inte av svält, skall inte gammal nyttojakt förvandlas till nöjesjakt under vårflyttning och häckningstid. Jakt tillhör sensommar och höst, då är det skördetid. Och då finns det också ejder på Åland, trots att de inte hittas i samma vatten som under våren.

Den arktiska alfågeln som glömdes när vårjakten förbjöds av EG-domstolen i Luxemburg hösten 2005 har samvetslöst nöjesjagats varje vår, trots att populationen bara utgör en spillra av de mängder som fanns innan oljeföroreningarna fördrävde deras vinterkvarter i Östersjön.

När dessutom jaktkvoterna på alfågel överstiger den lilla population som häckar norr om trädgränsen i vårt eget land, har nöjesjakten blivit en skamjakt som rimmar mycket illa med dagens värderingar och moraluppfattning.

MEN TILLBAKA TILL övärlden utanför landsvägsfärjorna i Åboland. Det är ett så vidsträckt och mångfacetterat skärgårdsområde att få har koll på hur

allt hänger ihop. Fråga Pia Prost som har försökt få ordning och reda på sina listor med bebodda öar, hur många som är mantalsskrivna i skärgården och bor på sina öar året runt, eller sådana som inte är skrivna där ute men ändå bor där – förutom alla deltidboende. Sen finns det många öar med samma namn i olika socknar och skärgårdsdelar.

Att det inte finns någon heltäckande faktabok om Finlands bebodda öar är egentligen märkligt!

PÅ ÖAR UTAN fast vägförbindelse i landskapet. Egentliga Finland finns det 4300 invånare. Antalet öar är 22 000, av dem är cirka 150 bebodda. Ur ett internationellt och nationellt perspektiv handlar det om unika och intressanta områden, också ur ett tvärvetenskapligt forskningsperspektiv.

Att inte beslutsfattare och penningstinna fonder i Svenskfinland insett det som Bo-Jungar Wikgren och Henrik Österholm i tiden försökte säga om detta, förvånar. Dokumenterat i artiklar i äldre nummer av Skärgård.

De såg potentialen och drog paralleller till Polarinstitutet, Arctic Institute och Desert Research Institute som är kända runt om i världen. Varför inte en skärgårdsprofessur i Åbo? ÅA har en landsbygdsprofessur i Vasa – men världen är fylld med landsbygd av olika slag, inget unikt i det. Skärgård som levande glesbygd stadd i en stor förändring på alla plan är däremot en unik och okänd enhet, globalt sett.

Att inte skärgårdens "tvärvetenskapliga potential" utnyttjats, visar på hemmablindhet. ♦

Håkan Eklund, redaktör

Björkholm

Genom det stora fönstret kan man se en ensam segelbåt kryssa fram mellan öarna. Ovanför fönstret hänger en tavla snidad av trä, föreställande Jesus på ett skär välsignande fiskare i en båt på ett böljande hav.

–Jag brukar komma upp hit ibland, när jag känner att jag vill stressa av efter en intensiv dag, berättar Kurt Kronehag. En eftermiddag var jag extra trött och jag satt här i den andra bänkraden och vilade. Plötsligt ser jag hur vågorna på den snidade tavlan börjar glittra som av solstrålar! Jag kan knappt tro mina ögon. Jag tittar på den lysande tavlan en god stund. Snart märkte jag nog att det var solen som på något märkligt vis reflekterades via golvet upp på tavlan, så att vågorna glittrade. Men tröttheten var i alla fall som bortblåst.

Kapellet är ganska nytt och invigdes sommaren 2001. De gamla kyrkbänkarna har Kurt hittat på vinden till Agricola-kapellet intill Pargas kyrka.

–Det var ett ståhej att få ner dem, kan jag berätta. Vi fick ut dem genom ett gavelfönster och lyfte ner dem med en skylift. Men hur kyrkbänkarna hamnade där i slutet av 1800-talet – det kan man allt undra.

KURT KRONEHAG har haft Björkholm som bas i nästan hela sitt liv. Han föddes 1935 och bodde på Haradsholm de första åren. I samma veva som pappan fick jobb på Pargas lotsstation, fick Kurts föräldrar reda på att den närbelägna ön Björkholm var till salu och slog till. Den kostade 90 000 mark, vilket var mycket pengar i slutet av trettioalet.

–Men i slutet av kriget var det ungefär så mycket som han förtjänade på 3 månader, berättar Kurt, så stor var inflationen.

–Jag minns väl den dagen när vi flyttade hit till Björkholm. Året var 1939 och jag var fyra år gammal. Det var auktion. Ett dödsbo sålde bort lösöre, för barnen skulle ha ut sin del. Änkan Mina Blomqvist stannade kvar på holmen på så kallad sytning, för änkor på den tiden hade ingen hög ställning. I köpeavtalet för ön stadgades det hur mycket mjölk, potatis, ved, och säd hon skulle få per dygn. Hon dog redan i slutet av 1940-talet. Jag minns henne som en mycket gammal, liten gumma – fast hon var väl knappast mycket äldre än vad jag är nu!

Utsikten över Pargas södra skärgård är fantastisk. © Pia Prost ►

En liten stig leder upp till det högt belägna kapellet på Björkholm. Utsikten över Pargas södra skärgård är fantastisk.

TEXT & BILD: PIA PROST

**Skärgårdsbon är
kung på sin holme**

KURT GICK I FOLKSKOLA på Heisala, ön mitt emot, i fyra år. På den tiden fanns det ganska mycket barn på öarna och skolan hade tio – tolv elever. Varje morgon roddes Kurt över det halv kilometer breda sundet och fick sen traska tre kilometer genom skogen för att komma till skolan. På vintern var det oftast skidorna som gällde. Ofta tog han vägen via lotsstationen där det fanns en vinterbro, för det var enda stället man kom över rännan som båtarna brutit upp. På den tiden var båtarna inte så stora och rännan var ganska smal, så när rännan frös över hade han ganska kort väg hem.

– Jag minns så tydligt en gång när jag var på väg hem från skolan, berättar Kurt. Rännan hade varit frusen en vecka och jag såg fram emot att kunna åka raka vägen hem över isen. Men när jag kom ner på Heisalastranden såg jag hur isbrytaren närmade sig. Då fick jag allt fart på skidorna för att hinna över rännan innan isbrytaren passerat. Så jag har faktiskt åkt ikapp med en isbrytare. Och jag vann!

NÄR KURT VAR BARN fanns det fyra hektar jordbruksmark på Björkholm. Alla åkrar var ingärdade och kossorna betade i skogen. Med en häst, tre kor, några grisar, lite höns och får klarade sig familjen på fyra personer ganska bra, och behövde bara köpa till sådant som salt och socker. Under krigstiden måste de som hade jordbruk leverera en del av skörden till Folkförsörjningsnämnden.

– Liksom alla andra hade vi det väldigt knapert under krigstiden. Det värsta var skorna. Vi fick kängor med pappsulor. De gick bra att använda under vintern när det var kallt och torrt, men sen när det blev regnigt gick de ju bara sönder. Någon som inte var med då kan nog inte föreställa sig hur eländigt det var.

Kurts far var befriad från militärtjänst i och med att han var lots.

– Men försvarsmakten hade nog rustat honom med gevär. Han hade en ”pystykorva” som hängde på väggen, men han behövde aldrig använda den.

Enligt Kurt kände inte han och resten av barnen av kriget på det viset att de skulle ha varit rädda. Men ett tydligt minne från 1943 har etsat sig fast.

– En tidig kväll flög en stor rysk flottilj med bombplan nästan rakt över Björkholm.

De var på väg för att bomba Åbo. Jag minns ännu motorljudet. Klockan var ungefär sex, för

mamma var ute i ladugården och mjölkade. Bombplanen hittade dock aldrig det mörklägda Åbo. Vid niosnåret kom de tillbaka och släppte hela vägen sina bomber; de var tvungna att göra sig av med last för att ha tillräckligt med bränsle för tillbakaresan. En bomb exploderade 100 m ut på isen från lotsstationen, en annan vid Heisala udde. Ett plan blev nedskjutet vid Lillmälö. När vi skidade till skolan på morgonen plockade vi upp skärvor från bomberna som var utspridda på isen.

På isen låg massor med små metallbitar, som hade funnits i bomberna för att skada och ta död på så många människor som möjligt. Pappa tog hem en bit av planet som blivit nedskjutet. Det var min dyrbaraste ägodel i många år, men nu har jag tyvärr tappat bort det.

EFTER FOLKSKOLAN gick Kurt fem år i mellanskola i Pargas. Vägarna var dåliga ännu den tiden, så han bodde hos bekanta. På vintern cyklade han hem över isen. Kurts mamma ville att han skulle ta studenten, men Kurt hade andra planer. Han skulle bli sjökaptän.

– Jag gjorde ett muntligt avtal med mina föräldrar om att gå i navigationsskolan om jag får ett avgångsbetyg från femman (dagens högstadium). Jag slutade skolan, för genast ut på sjön och var borta 26 månader i ett sträck. Jag var på ett gammalt ångfartyg från Åbo på 5000 ton. Vi körde mycket på Finland, men inte hade man ändå ledigt. Vi jobbade sex dar i veckan, ibland också sju. Man var glad att man hade ett jobb. Jag var 16 när jag for och drygt 18 när jag kom tillbaka. Sedan fick jag dispens att gå understyrsmanskursen, trots att man egentligen behövde tre års arbetspraktik. Blev styrman och tog jobb på en tankbåt, som främst körde olja mellan Svarta havet och Finland. Vi var också till New York och lastade olja för Israel. Mitt under Kubakrisen var vi på Atlanten, och jag minns att vi med spänning lyssnade på radioutsändningarna, hur situationen utvecklades.

Kurt slutförde sina kaptensstudier på Åland och det var då han träffade Gulli. Hon kommer från hjärtat av Sverige, från Dalarna, men jobbade på Åland som fotograf.

Paret gifte sig 1961, ett år efter att Kurt gått ut navigationsskolan. Han jobbade då som andre styrman på Gustav Erikssons Sommarö, som var ett mycket modernt fartyg på den tiden. När Kurt var ute på sjön var Gulli hemma i Orsa. Ett

Kurt och Gulli Kronehag. © Pia Prost.

år tillbringade de i Åbo, medan Kurt studerade på handelsinstitutet. De har varit skrivna både i Orsa, Åbo och Pargas, men det mesta av sin gemensamma tid tillbringade de på Björkholm.

PARET BÖRJADE BYGGA hus på Björkholms västra udde. Det som först var tänkt som en sommarstuga blev till slut ett egnehemshus. 1972 fick Kurt lotsjobbet i Pargas.

– Jag hade då varit till sjöss i mer eller mindre tjugo års tid, och hade helt tappat kontakten till vänner och bekanta i Pargas. De få veckor jag var hemma var vi här ute på holmen. Skolkamraterna hade flyttat bort och pojkarna jag lekte med som barn gick också till sjöss som unga. Det fanns inte så många yrken att välja på då; antingen blev man fiskare eller så blev man sjöman, om man nu inte råkade vara jordbrukarson.

GULLIS HEMORT Orsa var tidigare en av de närmsta turistorterna i Sverige. Hennes mamma hade uthyrningsstugor, så turismbranschen var inget nytt för Gulli.

– Min svärmor var på besök på Björkholm och tyckte detta skulle vara en idealisk plats för uthyrningsstugor och turister. Och för en gångs skull tyckte jag att svärmor kom med goda idéer, skratrar Kurt.

Sagt och gjort, Kurt och Gulli blev bland de första att hyra ut stugor i skärgården. Året var 1964 och skärgårdsturismen trampade ännu i barnaskorna. Paret började blygsamt med att hyra ut den stuga Kurt byggde under sitt studieår i Åbo.

– Under det första året var stugan uthyrd fem veckor till en hyra av 65 mk i veckan, berättar Kurt. Följande år byggde vi en stuga till, och sen en till ... 1968 byggde vi tre på en gång. Det är samma stugor som finns här nu, men de är ju tillbyggda och renoverade många gånger om efter det.

I BÖRJAN SKÖTTE Gulli stuguthyrningen ensam sommartid och följde med Kurt på sjön på vintern. De sista fyra åren Kurt jobbade på sjön jobbade Gulli heltid som kockstuert med ansvar för mat-hållning för 16 personer på samma fartyg. Men på sommaren var hon alltid på Björkholm.

– När jag 1972 började jobba som lots och hade varannan vecka ledig fanns det hur mycket tid som helst att jobba här, konstaterar Kurt. Allt här på udden har vi byggt upp själva. Idag har vi 11 uthyrningsstugor.

I slutet av 1990-talet märkte Kurt och Gulli allt tydligare hur nästan all verksamhet koncentrerade sig till tiden mellan midsommar och mitten av augusti, medan det var glest mellan besökarna under

Björkholm

vår och höst. Då föddes tanken att satsa på företag och fisketurister. Till viss del med hjälp av EU-pengar har paret byggt upp ett konferenshus med plats för sextio personer, en stor bastubyggnad med en ugn som eldas i sex(!) timmar och kapellet.

– Tanken var att locka hit firmor som kan hålla konferens här i två dar, bada bastu, övernatta i stugorna, fara ut och fiska och så vidare. Nu kan vi erbjuda ett helt paket, konstaterar Kurt. Vi hade också haft unga par som gift sig här och Pargas svenska kyrkoherde Henric Schmidt har hållit till och med trespråkiga gudstjänster nere vid hamnplan i juli för våra gäster. Därför började vi tänka på det där med kapellet. Nu kan man hålla vigsel där och ha fest nere i konferenshuset.

– Vi har nog inte haft så många bröllop här, säger Gulli, då borde man marknadsföra det mer. Men å andra sidan, då borde vi också börja anställa mera folk. Nu sköter vi allt helt själva. Stuggästerna är det inte mycket jobb med för många av dem stannar ganska länge, och är det fest så anlitat vi catering. Mest arbetskrävande är veckoslutsgästerna som kommer och fiskar; de ska ha båtar, maskiner, bränsle, fiskekort och ibland mat.

SATSNINGEN HAR GETT utdelning. Björkholm Semesterö har haft verkligt många gäster under de senaste åren, från att isarna går i mitten av april tills paret Kronehag stänger i slutet av november.

– Vår satsning på fisketurister har gjort att säsongen kunnat breddas med flera månader. Vi har investerat i båtar och fiskeredskap, men 2008 räckte inte ens våra 25 motorbåtar till. Vi har haft precis fullt, också in i veckorna. Ofta är det samma människor som kommer tillbaka: danskar, svenskar, tyskar, fransmän... Men den största delen av våra gäster kommer från Baltikum, vissa månader har 75 procent av våra gäster kommit från Lettland. Förra året var det därför mycket lugnare på grund av det ekonomiska läget, som slog hårt mot Baltikum. Våra finska gäster har dock inte minskat så mycket. Men fast vi har mindre folk så spelar det inte så stor roll, för vi har ju inga fasta löneutgifter. Står stugorna tomma drar vi ner värmen. Det har nästan varit skönt att ha det litet lugnare, ler Kurt.

BJÖRKHOLM LIGGER sexton kilometer från Pargas centrum och med 15 minuters förbindelsebåtsresa från Granvik. Viken trafikerar flera gånger dagli-

gen och tar 14 bilar. Men så har det inte alltid varit. Kampen för att komma hit har varit lång.

– När vi bosatte oss här 1972 tyckte jag genast att vi måste få ordning på förbindelserna. Gulli körde ut våra gäster med en liten roddbåt med aktersnurra på två och en halv hästar, så det tog ju hela dagen när vi körde här fram och tillbaka mellan Björkholm och Granvik. Av någon anledning har jag alltid haft god tumme med mediemänniskor, så jag fick in en stor artikel i ÅU med en plan jag gjort upp på förhand om hur man kunde lösa det här – vilka rutter båten borde ta, var det borde finnas bryggor och så vidare. Sedan började det rulla på.

Bland andra Hans Wennerström på Sorpo var också en aktiv part i arbetet att få en fungerande förbindelsebåtstrafik. Men det skulle dröja ända till 1987 innan drömmen gick i uppfyllelse.

– Jag brukar säga att det tog sju år för att få sin Rakel, skrattar Kurt. Har du inte hört om Lea och Rakel i bibeln? Jakob jobbade sju år för att få sin hustru, men så fick han fel syster och fick jobba sju år till för att få den rätta.

NÄR KURT VAR LITEN fanns det inga vägar som skulle ha underlättat transporten in till Pargas. Vägen till Granvik kom i slutet av 1950-talet, bryggan kom ett tiotal år senare. Innan dess var det båt in till Pargas centrum som gällde.

– Nog har det skärgårdslivet förändrats oerhört under vår tid, konstaterar Kurt. Inte är ju allt enkelt idag heller, man måste passa tider och så, men det får man ju också göra om man skall åka buss. Men jag är väldigt mån om att använda tiden effektivt, så jag använder mycket egen båt och har alltid en bil stående på Granvik sidan. När isen är dålig använder vi oss av en luftkuddefarkost, så man kan nog säga att vi inte alls är isolerade.

Både Kurt och Gulli är och har varit mycket aktiva inom både politiken, kyrkan och föreningslivet.

– Med alla engagemang var jag ofta borta fem kvällar i veckan och Gulli var också ofta borta. Så vi brukade säga att vi träffas på bryggan i Granvik! Hon kom hem när jag för, eller tvärtom. Alla åtaganden har gjort att det aldrig känts ensamt här ute, det var bara skönt att komma ut hit och

koppla av på veckosluten. Här fick man ladda batterierna.

– Trots att min hembygd Dalarna ligger mitt i landet tror jag att jag var förberedd på att bli skärgårdsmänniska, funderar Gulli. Jag tillbringade alla mina somrar hos min moster i Bohuslän, vid havet. Jag har alltid sagt att det var ödet som gjorde att jag hamnade här. Och där man skapar sitt liv så trivs man, eller hur?

LIKSOM MÅNGA ANDRA skärgårdsbor har Kronehags en övernattningslägenhet på fastlandet. Det har underlättat mycket att kunna stanna i Pargas över natten när olika möten har dragit ut på tiden.

– Men alltid är man med ett ben på väg hemåt i alla fall, säger Kurt. Första färjan på morgonen tar man för att komma hit till Björkholm. Det är på sin holme en skärgårdsbo är kung. ♦

Staten sålde fånglägermarken

TEXT & BILD: PIA PROST

Jag står och spetsar öronen på bryggan i Krok. För att vara januari är isen mycket tjock. Kari Virta från Ängsö har ändå försökt hålla uppe en ränna med båten "Vikaren", som trots att den är relativt liten går bra i is. Men vid 20 cm börjar dock smärtgränsen vara nådd.

I dag ska en grupp födelsedagsfirare ut på ett sista evenemang för vintern på Fagerholm. Jag ska få åka med till Ängsö. För att gästerna ska kunna transporteras ut behövs båten – och rännan.

ÄNNU HÖRS INGA LJUD av en båt som går genom is. Inga andra ljud heller faktiskt. Luften är kristallklar och solen tittar nästan fram genom molnen. Snön på granarnas grenar gnistrar. Plötsligt ser jag ett vitt moln som närmar sig på isen. Nästan på nolltid har en svävare vrålat fram till bryggan och stannat med en elegant sväng. Ut hoppar Henry Melén och ett par som travar iväg till sin bil på parkeringen. Eftersom jag inte har något bättre för mig frågar jag vart han ska härnäst, och det visar sig att han ska köra ut till Ängsö, till paret Virtas brygga. Precis dit jag ska! Undrar för mig själv om man kan lifta med en luftkuddefarkost, och konstaterar att jag inte har något att förlora.

– Visst ryms du med! Kostar ingenting, nu när det är is så fungerar svävaren som förbindelsebåt, konstaterar Henry.

Vi väntar på två andra passagerare och åker sedan iväg över fjärden. Att åka svävare känns litet som att sitta på en flygande matta, kan jag tänka, för det känns faktiskt som om man skulle sväva. Behagligt.

PÅ VIRTAS BRYGGA står Gretel och väntar på varor. I många år bodde hon och hennes man Kari i Pargas, där hon jobbade som sömmerska och han jobbade på berggullsfabriken.

– Men så måste man säga upp folk i fabriken och min man, som fyllt 57, gick i förtidspension.

▲ Henry Melén på sin svävare. © Pia Prost.

I samma veva gick firman där jag arbetade i konkurs och andra jobb i min bransch fanns inte. Vår höghuslägenhet i Pargas kändes ganska liten för två viljestarka personer som mestadels var hemma, säger Gretel och blinkar med ett öga. Då hade mitt barndomshem här på Ängsö stått tomt i ett par år, efter att min mor och far gått bort i mitten av 1990-talet. Den första vintern som "pensionärer" bodde vi i praktiken redan här på Ängsö, i vår vinterbonade stuga. Samtidigt renoverade vi mitt barndomshem. Vi hade som mål att vara inflyttade den tredje januari 2003, när Kari fyllde 60. Det var 28 grader kallt den kvällen, men vi firade honom här i vårt nyrenoverade hus!

ÄNGSÖ LIGGER nära Utöfarleden, en av de livligast trafikerade farlederna i landet. Redan år 1637 inrättades en tullstation på grannön Fagerholm. Under den ryska tiden bedrevs någon form av bevakningsverksamhet på Fagerholm och även Ängsö försågs med radiokommunikation. Under den ryska tiden fanns det både ryska gårdsfarihandlare och militärer som av olika orsaker rörde sig i skärgården. För skärgårdsborna var militärerna och framför allt deras läkare mången gång till stor glädje.

Åt officerarna på Ängsö byggdes ett hus som gick under namnet officerskasinot, skriver Johanna Aminoff-Winberg i Nagu Sockens Historia II. Öns telegrafstation hade en mast som var så hög att den syntes över skogen till Kivilax och Krok. Härifrån kunde man ha kontakt ända till Kronstadt.

– Det fanns en del ryssar i skärgården på den tiden. Och barn med ryska pappor, sägs det. En rysse lär ha haft flera barn i Krook by, men man vet ju inte så noga hur det var med den saken.

– Tyvärr har vi aldrig hittat någonting från den ryska tiden här på Ängsö. Min mor och mormor var intresserade av historia och de har gått här och letat, utan resultat, berättar Gretel. Ändå lär ryssarna ha fått bråttom härifrån. De skulle spränga allt vad som här fanns, men det enda de hann spränga var ammunitionsförrådet. Så berättas det i alla fall.

EFTER FRIHETSKRIGET bildades fångläger på olika håll i Finland. Det är inte så känt att det också fanns ett mindre fångläger i Nagu.

– På Ängsö, precis här där vi bor, konstaterar Gretel.

Det är något oklart när lägret grundades. I Naguhistoriken kan man läsa att det finns uppgifter som tyder på att det redan 1918 hölls fångar på Ängsö. Lägret kan ha upphört så sent som år 1921. De 40-50 röda fångarna användes som arbetskraft hos bönderna.

– Här lär ha funnits både ryska och finska politiska fångar, berättar Gretel. De var knappast så nöjda över sin lott och visade det genom sitt arbete. På Lohm byggde de en toa, men gjorde ett trappsteg för mycket så man fick böja sig ödmjukt för att komma in. En annan gång avverkade de skog utan arbetsledare och sågade av träden i manshöjd, vilket inte heller blev så populärt.

FÅNGARNA ARBETADE framför allt med att utvinna en snäckmargeltäkt. På Kasaholmen, en av öarna strax söder om Ängsö, har det funnits en av vårt lands största fyndigheter av skalmärgel. En blåviolettt snäckmylla, färgad av blåmusslan, som lämpar sig som gödsel. Anhopningen hittades 1918 och konstaterades vara hela 460 meter bred. År 1919 började Suomen Lannoitusaine Oy i större skala utvinna fyndigheterna. För att underlätta frakten byggdes en liten järnväg för gruvvagnar. Någon annan dragkraft än fångarna på Ängsö fanns inte.

När tullens byggnader på Fagerholm renoverades 1919 användes också fångarna på Ängsö som arbetskraft.

NÅGON GÅNG I början av 1920-talet sålde finska staten den del där ryssarna hade huserat på Ängsö till tre olika familjer. Familjerna drog långsticka om vem som skulle få vilken del. Virtas gård användes under två år som sommarbostad, innan den köptes av en jordbrukare som började odla marken. Han hade dock tycke för brännvin och blev snart tvungen att göra sig av med gården, som köptes av Gretels avlägsna släkting när han kom från Amerika.

– Mina föräldrar löste in gården 1946 när min far kom hem från kriget. De var jordbrukare och hade mjölkkor. Här fanns flera mjölkbönder, som varje morgon turades om att föra mjölken till mjölkbilen som väntade i Mattnäs. Korna kalvade just när det var menförestider, så då fanns det egentligen ingen mjölk att transportera, förklarar Gretel. Men när mejerierna flyttade allt längre bort slog mina föräldrar sig in på fiske och fiskförädling istället.

NÄR GRETEL VAR LITEN fanns det två gårdar på Ängsö. Eller *Ängsi*, som man sade förr. Det fanns ett barn till på ön och ett annat på Lånholm, som numera är fastvuxet med Ängsö. Men de var båda yngre än Gretel.

– Fast på somrarna var det ju mycket barn i stugorna och det var ju främst då jag bodde här, konstaterar Gretel. Från att jag var sju år var jag vintertid inackorderad hos mammas moster i Krook.

Gretel gick i skola i Risis på fasta Nagu. Trots att det fågelvägen inte är mer än några kilometer mellan Ängsö och Risis, fanns det inga möjligheter för Gretel att dagligen ta sig hem.

– Jag trivdes riktigt bra hos tanten, som egentligen hade mycket mera tid för mig än mina föräldrar som jobbade långa dagar. Hon var en gammal lärarinna och ganska sträng, men det var kanske för att jag inte var så förtjust att gå i skolan.

Skolan i Risis stängdes 1966.

SOM SÅ MÅNGA ANDRA skärgårdsbor är Gretel och Kari mångsysslare. Huvudinkomsten är naturligtvis pensionen, men sommartid har de en liten gårdsbutik där de betjänar båtturister och semesterfirare. Där säljs ägg, bröd, grönsaker, bär och färsk fisk.

– Men i princip är det bara under de två varma månaderna juli och augusti som människor rör sig i skärgården. Under vintern får vi därför sysselsätta oss med annat. Vi sköter om båttransporter, röker fisk och bakar limpor, arbetar i skogen och sköter våra höns.

▼ Gretel Virta på väg in i sin lilla gårdsbutik. © Pia Prost.

DEN HÄR DAGEN har Virtas lagt nät utanför båthuset, och ett litet längre bort. De får ett par flundror varje gång, berättar Gretel, men konstaterar att flundror är som bortblåsta i turisttider när man verkligen vill ha dem. Vattnet utanför är för det mesta klart och rent, för sundet är strömt.

– Vi tycker att det minskat med fisk, säger Gretel. Flundran har nästan helt försvunnit sommartid. Vi får mera skräpfisk. Förr kunde man få nån braxen ett par veckor i juli, nu kommer de i maj och far i september. Under min barndom var det nåt speciellt om man såg en gös, men nuförtiden är det inte så ovanligt. Abborre och gädda finns det nog. Men gäddan kastar vi alltid tillbaka, om vi inte råkar ha någon beställning. Eftersom den äter mycket skräpfisk gör den mera nytta i sjön, än i vår stekpanna. Fast vi äter faktiskt inte så mycket fisk. Min man är en typisk finne som helst äter korv!

– Sälar och skarvar är ett otyg, suckar Gretel. Jag kan inte säga att vi märkt att vi skulle ha blivit av med någon fisk på grund av skarvarna, men så

har vi inte heller några skarvskär här nära oss. Säl är nog värre. Finns det säl i närheten, så finns det ingen fisk. Den fisk säl inte äter, skrämmen den bort.

Vid Ängsö finns en stor förekomst av älgräset (*Zostera marina*), som bildar stora ängar på havsbotten. Ängen vid Ängsö är ovanligt stor, för att finnas så långt inne i skärgården. Förekomsten möjliggörs av områdets sandbotten, som utgör en del av Salpauselkä åsen.

SOMMARTID FINNS det folk i cirka 20 stugor på Ängsö, men endast tre personer är skrivna på ön. På måndag, tisdag och fredag anlöps Ängsö av m/s Cheri, som går ut från Pärnäs och vänder tillbaka i Kirjais. Posten bärs vanligtvis ut från Korpostrom med båt, hydrokopter eller till och med spark. Just nu är dock isen så ojämn att postiljonen har för mycket ishinder med sin hydrokopter.

– Posten kom idag till Krok, så Kari får hämta den när han kör dig iland, säger Gretel.

FAKTARUTA

Fånglägret på Ängsö fungerade tydligen bara under den tid som det var öppet vatten. I slutet av maj 1919 uppgavs 40 personer vistas där. Som mest arbetade ett femtiotal fångar i lägret. I början av december sjönk antalet till bara 26. Antagligen stängdes lägret sedan för vintern och fångarna fördes till Åbo.

Fångarna var förmodligen röda som tagits till fånga vid striden om Tammerfors. På bergsklackar i närheten av det minnesmärke över fånglägret som rests på Ängsö finns inristningar som några fångar gjort. Här kan man till exempel läsa fången Kaivonens namn, där han skrivit bokstaven N bakfram så det skulle se ut som en rysk bokstav.

Det är inte mycket man vet om det dagliga livet i lägret. Fångarna var inkvarterade i telegrafstationens maskinrum där fönstren kunde täckas för med järnluckor. Rester av rostig taggtråd tyder på att området också var ingärdat. Trots detta fick fångarna röra sig rätt fritt. I små grupper besökte de bland annat familjen Viitanen som bodde på öns norra sida. Familjen talade finska, vilket säkert var viktigt för de finskspråkiga fångarna. Vid ett tillfälle rymde två av fångarna. De blev dock tillfångatagna i Matnäs och transporterade till annan ort.

Fångvaktarna bodde i en tegelbyggnad intill stranden. En av vakterna hette Emil Salminen. Det är han som på Tveskiftesholmens högsta punkt har ristat in sitt namn. Fånglägrets kök fanns i vakternas bostad. Där tillredde fångarna själva sin mat av de ransoner som tilldelades dem. Enligt odokumenterade uppgifter bestod den huvudsakliga födan av en halv brödkaka per dag. Matsituationen i landet var överlag svår och ännu sämre i fånglägren. Litet mjölk fick fångarna från Kivilax. Förmodligen åt man en hel del fisk också. Journalister som besökte lägret tyckte inte att fångarna såg direkt undernärda ut. Det hände att ortsborna blev näpsta av vakterna för att de smugglade brev och paket till fångarna. Det var inte tillåtet för de anhöriga att stå i brevkontakt med dem. En del varor lyckades man ändå föra in i lägret.

- Ur Nagu Sockens Historia II, Johanna Aminoff-Winberg, Kirjapaino Grafia Oy, Åbo 2001

◀ En utetupp står kvar som en kvarleva från fånglägertiden.
© Pia Prost.

Gretel berättar att det alltid varit så lite folk på ön att här aldrig har funnits någon service eller någon gemensam förening.

– Nej, man ska nog alltid ta sig härifrån. Nästan en gång i veckan åker vi in till Pargas och fyller på förråden och vattnar blommorna i lägenheten. Det är bara skönt att komma bort med jämna mellanrum. Men vi kan inte stanna så länge, för vi har ju våra katter och hönor att sköta. Far vi på någon längre resa kommer oftast den yngre sonen och ser efter dem. Ja, jag borde egentligen se efter hönorna – kom med och kika i dörröppningen om du vill!

Gretel har bruna, vackra hönor av lantras. På sommaren får de gå ute, men nu i januari är det naturligtvis alldeles för kallt.

– De värper mindre på vintern. När de ruggar och byter fjäderskrud värper de inte alls.

UTE PÅ GÅRDEN väntar Kari med sin fyrhjuling. Han har rökt en stor lax som ska föras ut till Fagerholm och på samma resa kör han mig tillbaka till stranden i Krok. Vi kör tvärs över ön och ut på isen. Först nu känner jag hur isande kallt det är och kryper ihop bakom Karis ryggtavla. Trots att kvicksilvret sjunkit en bit under -15 tycker Kari inte att det känns så kallt.

– Nä, jag brukar sällan frysa, konstaterar han, och kör med dragkedjan på overallen litet uppdragen. Ibland brukar jag märka ut vägen på isen med kvistar, så man hittar hem även om det är snöstorm.

I Krok stannar Kari och kontrollerar att jag säkert får igång min bil i kylan. Han höjer handen till hälsning när fyrhjulingen rullar iväg. Det har börjat mörkna och jag ser hur hans röda baklyktor blir mindre och mindre när han kör hemåt över isen.

Hem till värmen. ♦

Ingen i min generation stannade kvar

TEXT OCH BILD: PIA PROST

När jag kommit en bit ifrån lampan vid Nötöboden är det verkligen becks svart. Det lyser i fönstren i Backas, så jag ser i vilken riktning jag ska gå. Med ena armen utsträckt framför mig försöker jag med fötterna känna efter var stigen till glasverandan går.

I köket står **Krister Mattson** vid vedspisen och steker plättar så det osar. En stor hink med sylt står framme på bordet.

– Ta för dig nu! Jag brukar ännu sätta på litet socker, då blir det riktigt gott. Bra att du hittade fram, enligt årskalendern är det inget månsken alls idag. På Krister-dagen den 13 november ska det vara halvmåne.

Krister berättar att han alltid varit fascinerad av stjärnhimlen. Ute på Nötö lyser stjärnorna intensivt på natthimlen, utan störande ljus från städer och bosättning.

– Det enda störande momentet kan vara nån mörkrädd sommargäst som envisas med att ha det upplyst på gården, flinar han.

År 1901 uppförde Kristers farfar gården Backas som därefter blivit tillbyggd och renoverad i flera omgångar. Senast på nittioalet, när Krister flyttade ut till sin barndoms ö Nötö. Han och hans fru Nina beslöt sig för att öppna pensionat, något som redan Kristers föräldrar drömde om. Efter att ha höjt taket på vinden och gjort de sju vindsrummen vinterbonade står det nu där, Pensionat Backaro.

KRISTER OCH NINA är två av tolv personer som idag är skrivna på Nötö. I praktiken bor det fem – sex personer här året om. Nötö antas ha varit bebott redan på 1000-talet när vikingarna hade sina vägar förbi. På 1600-talet var Nötö med sina 13 hemman Nagus tredje största by. Som mest har

här bott upp till 280 personer, och ännu under Kristers barndom talade man om ett hundratal Nötöbor.

2010 utkom Kristers bok *Morotsjuven*, där han berättar om sin uppväxt på Nötö. Det är fascinerande läsning, eftersom livet på Nötö och andra utöar ännu på femtiotalet inte skilde sig så mycket från det liv man levde i skärgården hundratals år tillbaka. Dessutom får man sig några goda skratt över alla upptåg och inser, att ens egen barndom ter sig mycket omhulad i jämförelse med Nötöbarnens uppväxt.

Kristers föräldrar tog över hemgården 1938 och fick med tiden sju barn. De bodde över fyrtio år på Nötö, med undantag för vinterkriget då ön var evakuerad på både folk och få.

– Skärgården utgjorde en gränsszon, kan jag tänka, säger Krister. Trots varningar från försvarsmakten tog sig pappa hit med häst och vinterkälke för att hämta foder till sina djur på Innamo. Antagligen har ingen varken förr eller senare sett Nötö så öde som då.

KRISTER FÖDDES 1947, som fjärde barnet i syskonskaran. Hans bästa vän blev den jämgamla kusinen Janne i Norrgrannas. Som sjuåringar började de tillsammans i Nötö skola, som grundades i slutet av 1800-talet. Skolan hade för det mesta bara en lärare och därför en förkortad läroplan.

– De två första årskurserna gick man i småskolan, vilket innebar en och en halv månads skolarbete på hösten och detsamma på våren, berättar Krister. Man började inte i skolan på allvar förrän man var nio år, då den egentliga "storskolan" tog vid.

Kristers bror Håkan tillhörde den sista årskulsen på Nötö skola, som stängdes 1967. Därefter överflyttades barnen till skolan i Källdinge. Idag fungerar skolan på Nötö som samlingsplats och ägs av Nötö hembygdsförening. På sommaren fungerar ett café i skolbyggnaden och här firas både midsommarfest som älgfest.

"Koddorna fick gå var som helst på ön, det var åkrarna som var ingärdade. Så det blev min uppgift att sprätta bort koskiten från vägarna, för tänk vad hemskt om Kekkonen skulle stiga i en komocka!"

▲ Hunden Jaffa och Krister Mattsson delar på en nystekt plätt. © Pia Prost.

UNDER SOMMAREN HAR också butiken Nötöboden öppet. Annat var det på femtiotalet, när det fanns både post, bank och två butiker på Nötö. Aktiebolaget Nötö-handeln i byviken konkurrerade snart ut Nagu Andelshandels filial i Kallviken.

– På Andelshandeln jobbade en Ester som var så vänlig, men hon var väldigt försiktig med att ta in varor. Runar Abrahamsson alias ”Stockmann” var å andra sidan ganska amper. Egentligen borde de haft butik ilag, säger Krister. Ester skulle ha stått i kassan medan Stockmann skulle ha fått gorma och se till att det fanns varor.

Medan jag äter plättar sitter Krister i gungstole och berättar. Bredvid sitter hunden Jaffa och tittar långtansfullt på tallriken i Kristers famn. Allt som oftast får han ett smakprov och har säkert ätit den största delen av plättarna när tallriken är tom. Plötsligt spetsar hunden öronen. In i köket stiger Patrik Blücher med två pojkar i släptåg, den ena med tummen i paket. Kristers son Tommy är sjukskötare och är på Nötö över helgen för den årliga älgjakten. Patrik undrar om han kunde ta sig en titt på tummen som blivit litet kortare. Men Tommy är inte på Backas, så gästerna får sig varsin plätt istället.

– Sedan sextiotalet har jag i princip tillbringat alla mina somrar på Nötö, berättar Patrik. Det är egentligen en fantastisk historia att vi hamnade här. Jag gick i en Waldorfskola* i Stockholm, där det fanns en mycket ambitiös, ung gymnastiklärare från Helsingfors som hette Clara Stenius. Hennes väninna Ahlman hade kontakter till Nötö och tillsammans arrangerade de en resa hit för de barn i min klass som inte hade någonstans att ta vägen på sommarlovet.

GRUPPEN FRÅN STOCKHOLM hyrde det gamla fiskrökeriet och tillbringade några ljuva sommarveckor på Nötö.

– Eftersom min mamma jobbade på samma skola hängde vi med, mina föräldrar, min tvillingbror och jag. Och mina föräldrar förälskade sig i ön.

Kvinnorna satt på klipporna och mjölkade korna – det var som att komma tillbaka till Strindbergs tid, sa min mamma. Med tiden köpte vi huset som hade inhyst Andelshandeln och min egen familj har sedan fortsatt traditionen. Jag jobbar som arkitekt i Stockholm och har sett till att vi har kunnat vara här på loven. Vi har sex barn, något som jag brukar tillskriva Nötöeffekten, ler Patrik.

Andreas Carlgren, Sveriges miljöminister och Patriks klasskamrat, har också tillbringat en sommar på Nötö. Under en period var det de facto många antroposofier som samlades på ön. Många är också de svenskar som kommer tillbaka varje sommar, vilket till stor del beror på att många Nötöbor emigrerade till Sverige. Det är intressant att se hur turismen har tagit sig helt olika uttryck på de två grannöarna Aspö och Nötö. Aspö har under tio sommarstugor, men båtturismen är desto livligare – under midsommaren fyller upp till sextio båtar viken vid gästbryggan. Nötö har ingen fungerande gästbrygga, men nästan 300 sommarbor återkommer år efter år.

NOVEMBERSOLEN lyser blek när vi på söndag morgon vandrar på de smala vägar som slingrar sig fram mellan husen. Här är bilar bannlysta. Krister skrattar till när han drar sig till minnes Kekkonens besök på ön.

– Koddorna fick gå var som helst på ön, det var åkrarna som var ingärdade. Så det blev min uppgift att sprätta bort koskiten från vägarna, för tänk vad hemskt om presidenten skulle stiga i en komocka!

Byahelheten på Nötö är mycket välbevarad. Den här tiden på året står de flesta hus tomma. Skolbyggnaden, som hunnit se ett och annat under årens lopp, ser tämligen oberörd ut efter gårdagskvällens älgfest.

– Jag har någon gång tänkt, att sku människan supå lika mycket i stan som i skärgården sku det vara ett kaos! Men folk slåss inte längre som förr, och tur är väl det, säger Krister. Jag minns att min pappa Birger talade om ett stort slagsmål här på Nötö någon gång på trettiotalet. En riktig byafight där både Lökhölmare och andra öbor var med. Blodigt bara värre. Birger var nog med han också, sägs det. Men jag hörde aldrig vem som vann.

– Nötöborna var kända för att vara ganska ampra av sig, därav namnet Nötövärgarna, berättar Krister. Förr var sammanhållningen ändå ganska bra, för alla var så beroende av varandra. Mer bråk blev det på 1980–90-talet, när nya generationer som inte längre mindes gamla tiders system skulle komma överens om vägar och markanvändning.

► 1) Sommar-nötöbon Patrik Blücher. 2) Krister Mattsson med Jaffa på bryggan. 3) Nötö i novembersol. © Pia Prost.

*även kallade Rudolf-Steiner-skolor

KRISTER BERÄTTAR att han egentligen alltid ville stanna kvar på Nötö.

– Men man förstod att man inte hade något att hämta här. Mina föräldrar försökte överleva med mina yngre syskon och livet var hårt. Ingen i min generation stannade kvar på Nötö, utan skolade sig eller skaffade jobb någon annanstans.

Utdrag ut Morotstjuven (litet förkortat):

Min kompis Janne och jag hade för oss att det där med pengar var mycket viktigt, så många av våra lekar gick ut på att få pengar. Kanske var det så därför att vi växte upp i en brytningstid efter kriget, då det blev allt svårare att överleva i skärgården. Fisken tog slut. Jordbruken blev mer och mer olönsamma. Då också arbetskraften tog slut i och med att folk flyttade bort, blev man tvungen att börja modernisera och skaffa saker som kostade pengar. Hästarnas tid var förbi, det kom traktorer istället. Traktorerna kostade förstås att köra med, och inte nog med det, ingenting från hästarnas tid passade ju till traktorerna. Man måste köpa nytt. Till stor del var detta en orsak till att man började sälja ut av vad man räknade till onyttiga holmar. Därför vill jag påstå, att övergången från hästar till traktorer på Nötö blev början till slutet.

Ur Morotstjuven, Krister Mattsson, Opus Liberum, Oy Nord Print Ab, Helsingfors 2010.

Nötö

MED EN STOR NYCKEL vrider Krister om låset till Nötö kapellkyrka. Kyrkan som uppfördes 1756 har åtta kanter och ett altarfönster som öppnar sig mot Österfjärdens vatten. Färgerna i kyrkorummet ger ett speciellt ljus som inger lugn. Kyrkan är vacker.

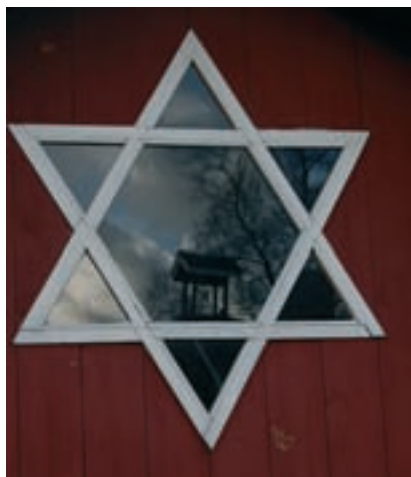
– Vi brukar ha gudstjänst tre gånger per sommar, berättar Krister och pekar på den andra bänkraden. Här satt alltid folket från Backas förr. Längre kände jag att jag på något sätt inte var värdig att sätta mig där, jag tyckte att jag hade varit så länge borta från Nötö. Nuförtiden sitter jag nog på den andra bänkraden, till heder åt mina bortgångna förfäder.

Enligt Nagu Sockens Historia II ristades alla Nötöhemmans bomärken i golvplankorna i kapellet, för att man skulle kunna hålla reda på vem som skulle ersätta plankan då den var uttjänt.

TVÄRS ÖVER byviken ligger Kappalholmen, där det från år 1664 också stod ett kapell. Men platsen var obekvämlig för utskärsborna, som efter en lång färd kom iland på andra sidan Nötö. När de väl tagit sig över ön var ofta Nötöborna redan vid kapellet med sina båtar, och det var inte alltid utskärsborna slapp över viken. Idag utmärker en minnesvård platsen för kapellet.

– Ibland i solnedgången föreställer jag mig att jag ser kapellet där ute på holmen, säger Krister. Det måste ha varit en vacker plats. ♦

▼ Backas bomärke var en Davidsstjärna. Rätt att rista gårdens bomärke hade endast husbonden.

▲ Krister Mattsson beundrar årets Lucia-kandidater. Alla bilder: © Pia Prost.

▼ Folket från Backas satt alltid på den andra bänkraden i kyrkan.

Vi ser i datorn att du har satt potatis

TEXT OCH BILD: PIA PROST

Att Gretel Mickelsson är en hejare på att dansa är inget man ifrågasätter. Paljetterna på jeansens bakfickor glittrar när hon stiger upp från köksbordet för att hälla upp mer kaffe.

Hon rör sig som en ung jänta trots att hon för ett par år sedan firade ättioårsfest på Pensar Syd.

– Då skulle du se henne när hon tar upp potatis så knölarna sprättar, säger hennes son Roine. Här på Pensar behöver vi inte några maskiner när mamma är i farten.

GRETEL ÄR FÖDD på Ytterholm som likt Pensar finns i Nagu skärgård. Så snart de hade åldern inne sökte sig hon och hennes syskon till Framnäs på Kyrkbacken på dans. Det tog inte länge innan Gretel spanat in en lika dansant yngling som hon. För att få träffa Alfons Mickelsson från Pensar var det värt att ibland helt ensam ro hela vägen in till Nagu.

– Den 11 februari 1950 hölls bröllop här på Pensar, berättar Gretel. Alla släktingar kom hit med häst och släde över isarna. Ända från Lökholm och Borstö. Jag var lite över 20 år när vi flyttade in i Alfons hemgård Österby, där vi bodde tillsammans med hans mor och bröder tills lillstugan renoverats klart.

Gretel bor fortfarande kvar i den hemtrevliga lillstugan. Alla frodiga krukväxter skvallrar om att hon har gröna fingrar. Nästan varje morgon sprider sig de ljuvligaste dofter från köket när hon stigit upp tidigt för att baka. Och alla som tittar in får smaka, för hos Gretel är man alltid välkommen. Hennes stuga är något av byns hjärta, kan man läsa i ett tal till Gretel på hennes bemärkelsedag.

GRETEL S SON Roine och hans fru Marina bor numera i själva gården. De har brukat jorden tills för ett år sedan när Roine gick i pension. I april 2009 utfördes en generationsväxling och Roines syster-son Greger har inkluderat Österby i sitt jordbruk.

– Jag väntar på en ny skoter så man får sätta ut skötar, nät och ryssjor, säger Roine ivrigt. Fast nu är det Marina som är yrkesfiskare, jag är bara dräng.

– Egentligen får jag inte ha pensionären Roine med mig när jag fiskar, så han sitter på en pall och tittar på medan jag drar upp alla tunga nät, säger Marina med ett skratt. Det är mycket som bestäms från ovan nuförtiden. Jag får inte sälja potatis heller, när jag bor under samma tak som Roine. ”Jag ser i datorn att du satt potatis”, ringde en man från Helsingfors, ”det får du bara göra till husbehov”. Så nästa år kan jag bara sätta några fåror.

INNE HOS Marina och Roine finns en riktig skatt. En dagbok från början av 1900-talet, skriven av Roines farfar Michael Gottfrid Mickelsson. Här kallas januari Torsmånad, juni Sommarmånad och augusti Skördemånad. Med vacker handstil berättar han om det dagliga livet på Pensar under elva år fram till 1917. Här kan man bland annat läsa att ”bygningen bran ner” den 16 augusti 1910. Österby byggdes dock upp igen på samma plats och stod klar två år senare.

REDAN PÅ 1700-TALET var Österby ett av fyra hemman på Pensar. Även de andra tre hemmanen, Norrby, Mars och Mellangårds, finns kvar ännu

idag. Pensar hörde till Holma bol. Ett antal hemman i närliggande byar utgjorde ett bol, som gemensamt måste betala skatt. År 1540 var Nagus 53 byar indelade i fem bol med sammanlagt 215 bönder. I Nagu Sockens Historia II, skriven av Johanna Aminoff-Winberg, kan man läsa att det på denna tid fanns fem hemman på Pensar.

Pensar blev troligtvis bebott någon gång på 1300- eller 1400-talen. Men historikern Rainer Fagerlund skriver att folk åtminstone tillfälligt kan ha vistats på Pensar redan innan det, eftersom namnen på Pensarholmarna Svinö (svearnas ö) och Finnholm kan tyda på att en inre farled genom skärgården gått vid Pensar.

EFTER DEN RYSKA revolutionen 1917 bildade radikala vänsterelement i Finland röda garden, medan man på den vita sidan gick samman i skyddskårer. I Nagu bildades Nagu skyddskår, som 1925 splittrades i två kårer när nästan hela Pensar-korpralskapet anslöt sig till marinskyddskåren. På 1930-talet byggde skyddskårsdistriktet ett stort läger på Pensar. Ett område på Pensars södra udde, Ängvik, som varit betesmark för korna, bröts ut från alla gårdar för att Skärgårdshavets Skyddskår och Lotorna skulle få ett övnings- och skolningsområde.

Gretel berättar att det under kåristiden hölls mycket fester på Pensar. Monumentet på området restes till minnet av Frikårens slag i Åbolands skärgård 1918.

– Ibland åkte vi hit med motorbåt från Ytterholm. Jag minns bra när monumentet invigdes 1938. Jag var väl en 8-9 år då och hade redan börjat i skolan i Kältinge. Vi fick i uppgift att skriva en uppsats om vår sommar och jag skrev att vi var på Pensar när testamentet invigdes, ler Gretel, jag hade blandat ihop orden litet.

– Under andra världskriget bombades Lammören, för ryssarna trodde det var en krigsbåt. Vid ön Penö kom det också ner en bomb som aldrig detonerade, så antagligen ligger den väl ännu där och lurar, berättar Roine och ser så illmarig ut att jag inte vet om jag ska tro honom eller inte.

EFTER FORTSÄTTNINGSKRIGET såldes området till Pargas Kalk som rekreativområde för företagets anställda. Här jobbade Gretel under trettio somrar och lagade mat för alla semesterfirare.

– Jag och min svägerska gick genom skogen, för på den tiden fanns det ännu inga vägar till den

södra delen av ön. Idag verkar turistföretaget Pensar Syd på området.

Rita Holmström skriver i sin pro gradu-avhandling från 2006, *Det religiösa livet på Pensar*, att det i början av 1900-talet bodde cirka 120 personer på ön. Det fanns många pigor och drängar på gårdarna och i såväl gård som torpkoja fanns det gott om barn. I slutet av 1990-talet bodde här kring 20, men glädjande nog har invånarantalet ökat litet. Med 24 bofasta är Pensar idag den största ön utan vägförbindelse i Nagu socken.

FISKET har alltid varit viktigt för Pensarborna. Idag får två personer sin utkomst från nätfiske, två från trålfiske och några till fiskar regelbundet, trots att det inte utgör deras huvudsyssla. Om man räknar med Pensaröarna Penö och Aspholm, finns en stor del av alla yrkesfiskare i Åboland på Pensar.

– Min man köpte en fisksump och började köra levande fjällfisk till Hangö, berättar Gretel. När det blev vanligare med trål så skaffade han sig en sån tillsammans med sin bror. På vintern satte de skötar under isen, som alla andra.

Roine kan berätta ingående om hur man drar strömmingsnot; som yngling var han ofta med på isen. Notkarlarna bodde ofta hemma hos Mickelssons, för det behövdes 10-12 karlar för att dra ett notvarp.

– De strömmingar som kom på notarmarna, linafisken, fick vi som var löntagare ta som lön. De som hade del i noten delade på fångsten. Kom det mycket strömming så fick man börja håva upp med håvar i notsläden. I det skedet satt de som sänkt noten redan på land och kokade kaffe vid elden, för det kan ta flera timmar att dra ett varp.

– Jag minns en gång när jag som sjuåring skidade till skolan i Källdinge och hela fjärden var full med hästar och notslädar, berättar Roine. Rimitoborna hade kommit ut för att dra not, för det fanns ingen fisk så långt inne i skärgården.

DE MILDA VINTRARNA i början av 1970-talet gjorde slut på notfisket, enligt Nagu Sockens Historia II. Avfolkningen i skärgården var också en orsak till att notfisket upphörde, för det fanns helt enkelt inte folk för ett helt notlag. På Pensar hade man fram till nu haft två notlag, men de flesta tvingades gå in för trålfiske och de som fiskade under isen använde skötar.

– 1984 började jag tråla tillsammans med min kusin Rainer på Stenskär, säger Roine. Idag är det alltså Marina som sköter om fiskandet. Nu när det inte längre finns fiskköpare i Källdinge kommer en från Houtskär och hämtar fisken från fiskhamnen två gånger i veckan och för det till Åbo.

Man får koncentrera sig litet när Roine talar. Dels talar han ganska snabbt, dels talar han äkta Pensardialekt.

– Vann sir du nån sparvhök? Ja, tenn ja! Ja sir båter än teg!

▲ Roine Mickelsson. © Pia Prost.

◀ Gretel Mickelsson har vävt ett antal mattor genom åren.
© Pia Prost.

EVA JOHANSSON som förestår Pensar Syd konstaterar också att hon har svårt att hänga med ibland, trots att hon redan bott på Pensar i snart tio år.

– Pensarborna har alldeles egna ord för vissa saker, säger Eva. Och platserna Söderby blir Sydiby, Gytta blir Gyti och Ytterholm Ytersthalm.

Eva står i köket på Pensar Syd och matar in knäckbrödsdeg i en pastamaskin.

– Så här kan man bara göra om man bakar med rot, säger Eva. Bakar man med jäst blir degen mycket kladdigare. Bröd med rot sänker kolesterolet och brödet får mycket mer aromer. Dessutom blir det mycket roligare att baka!

På köksbänken ligger också ett antal limpor och jäser till sig. Resemässan i Helsingfors närmar sig med stormsteg och Eva ska som turistföretagare representera Åbo skärgård.

DET ÄR MERA LIV och rörelse på Pensar efter att Pensar Syd startade upp sin verksamhet. Under vår och höst fyller elever på lägerskola och företag de gamla byggnaderna från skyddskårstiden. På somrarna lägger segelbåtarna till vid gästbryggan och Restaurang Paviljongen slår upp sina dörrar.

– Förbindelserna hit är egentligen väldigt bra. Förbindelsebåten Nordep går till Kirjais östra udde i Nagu. Sedan 1990-talet har Pensar också en naturlig koppling till Pargas i och med att förbindelsebåten Viken, som utgår från Granvik i Pargas, har Pensar som slutdestination. För oss som turistföretagare är det dock besvärligt att den sista färjan går redan 16.15, kommer man från Åbo hinner man knappt ut innan man måste åka tillbaka igen. Skulle skärgårdsborna längs Vikens rutt ha dragit åt samma håll i fråga om förbindelserna skulle vi säkert ha bättre tidtabell för alla.

För att ta vara på öns traditioner kommer Eva att intervjua och skriva ner en del av alla Gretels recept.

– Gretel sitter inne med så mycket kunskap och det skulle vara roligt att föra vidare en mattradition från den här regionen. Gretel hjälper oss också med att ta reda på var de gamla mjölkstigar gick på den här sidan av ön. Mjölkstigsvandringar skulle kunna bli ett tillägg till de andra temavandringar vi redan ordnar här på Pensar Syd.

EVA BERÄTTAR att Pensarborna sedan gammalt varit kända för att vara ganska okyrkliga av sig, främst för att det var så långt till kyrkan. Men på

Pensar lever den gamla tidens läsförhör kvar i de sommarsamlingar som varje år ordnas i någon av gårdarna. I Det religiösa livet på Pensar kan man läsa att det handlar om en liten andaktsstund, där musiken utgör en viktig del. Sen följer kaffebjudning. Likt läsförhören har sommarsamlingarna sin sociala betydelse.

– Eftersom de ofta ordnas i augusti när vi har som mest jobb har jag inte alltid kunnat vara med, säger Eva. Men ett år ordnades sommarsamlingen här hos oss och ett annat år var jag med på Aspholm. Folk ställer faktiskt upp ganska mycket. Samlingen har onekligen sin charm och är en fin tradition.

En annan tradition på Pensar är att spela kort. Förr söp man och spelade, och gick det riktigt illa hade man plötsligt spelat bort sin gård.

– Nuförtiden går det nog lugnare till, skrattar Eva, fast fortfarande spelas det mycket kort och dricks Vermut! ♦

- Eva Johansson bakar limpa på Pensar Syd.
- Monument rest till minnet av Frikårens slag 1918.
- Österby lillstuga. Samtliga bilder: © Pia Prost.

© Gretels receptsamling 2010

Ur Gretels receptsamling: Beso

Skinkrester (gärna palvad skinka), Gammal limpa (skärgårdslimpa eller potatisslimpa).

Skinkrester och limpa kokas med vatten. Tillsatt russin, lite sirap (mindre om limpan är söt), rör om och smaka av med salt. Serveras med lingonsylt.

Beso (uttalas beeså) tillagades förr efter jul, på rester av den palvade skinkan.

TEXT: PIA PROST

BILD: KARL VILHJÄLMSSON

Jag vill inte bo någon annanstans

Medan Birgitta Rosenberg blandar till mjölkersättning i en nappflaska, trampar det lilla lammet otåligt vid hennes fötter. Birgitta böjer sig ner och lammet börjar genast suga frenetiskt.

För en liten, liten stund stillnar lammet. Men vips, efter bara några sekunder är flaskan tom. Lammet, som redan hunnit bli några veckor, vet att det inte vankas mer mat just nu och springer tillbaka till de andra lammen.

– Han har klarat sig bra, konstaterar Birgitta med sin lugna röst.

BIRGITTA ROSENBERG bor med sin man Teuvo och deras pojkar Kaj och Kristian på ön Själö i den allra nordvästligaste delen av Houtskär. Eller för att vara helt korrekt; de bor på Houtskärs sida av Själö, som ligger mitt på gränsen till Iniö.

– Ibland vet vi inte riktigt vart vi ska räkna oss. Halva ön utgör en del av Nätö by i Houtskär, medan den andra halvan hör till Åselholm i Iniö. Så vi håller oss litet för oss själva, skrattar Birgitta.

Själö är en av de öar i Åbolands skärgård som befolkats sist. År 1926 utfördes nyskifte i byn Nätö. Uppgård delades i tre delar, varav två fanns på Själö. Ett år senare flyttade Birgittas farföräldrar sitt hus från Nätö och byggde upp gården Österäng. Nybyggarna levde främst av fiske, bröt upp åkrar och hade ko och några får.

– Min pappa var tretton år när farfar dog och farmor blev ensam med fyra barn. Pappas äldsta syster började som tolvåring arbeta som piga, men resten stannade kvar på ön. Så min pappa har varit med om att bryta upp all åkermark som finns här.

I SLUTTNINGEN intill huset växer det ännu gulsippor som ett minne av Birgittas farmor. Själö säger Birgitta att hon inte är så bra på blommor, men ett prunkande växthus har hon i alla fall. Hon har specialiserat sig på tidig nypotatis och redan i slutet av maj har potatisen börjat blomma.

– Jag drog upp några stjälgkar imorse, men ännu är potatisarna litet för små, konstaterar Birgitta. Sommargästerna har redan börjat dyka upp och

frågar efter nypotatis, men ännu får de vänta någon vecka.

Potatisen klarar sig förvånansvärt bra i växthuset, trots att det inte är uppvärmt.

– Blir det riktigt kallt får man se till att vattna, säger Birgitta. Men i år har det nog känts märkligt att pulsa genom alla höga snödrivor till växthuset.

▼ Birgitta Rosenberg i sitt växthus. © Karl Vilhjålsson.

▲ Birgitta matar fåren. © Karl Vilhjálmsön.

– Jag har haft äran att träffa tre presidenter, berättar Birgitta.

Orsaken till det är den enkla stockvillan på en grannö till Själö. I början av 1970-talet köpte Kekkonen tillsammans med två vänner ön av Birgittas föräldrar. Stugan blev genom åren något av ett gömställe för presidenten, som älskade att fiska. När den stora båten låg vid bryggan och flaggan var i topp visste Rosenbergs att grannen kommit ut från Gullranda.

– Det var alltid lika spännande att försiktigt lura fram bakom träden och se Kekkonen sitta på sin stock nere vid stranden och läsa tidningen, säger Birgitta.

SJÄLÖ HAR en vacker natur med lövträd av många olika slag. Här finns bland annat hassel, ask, asp, rönn, brakved, getapel och olvon. Eftersom de kulturbiotoper som formats av traditionellt ängsbruk med slåtter och bete nästan försvunnit, kan man via ELY-centralerna erhålla stöd för skötsel av landskapet.

– Jag får en viss ersättning för mitt jobb med fåren: för stängsel, stolpar, transporter, tillsyn och så vidare. Allt arbete ska dokumenteras i en dagbok och det är mitt stora bekymmer, suckar Birgitta.

Vartefter betet tar slut flyttar Birgitta på fåren, som också betar på de mindre öarna kring Själö. För några år sedan fick ön synnerligen önskat besök.

– Jag hade tagit båten ut till Brattholm för att se till fåren och märkte nästan genast att något var på tok. Fåren kom inte springande som de ofta brukar. Men det var först när jag kom över till andra sidan ön som jag hittade den första tackan, alldeles blodröd i solnedgången. Den var riven av en björn. Det hade hänt ganska nyligen, berättar Birgitta, så avståndet tillbaka till båten kändes långt den kvällen.

Den gången tog björnen åtta av Birgittas får, några dagar senare revs tre till på hemholmen. Nu har ingen björn setts till sedan 2006.

BIRGITTA HANN GÅ ett år i folkskola på Äpplö, innan skolan drogs in 1967. Därefter åkte Birgitta och Lilian från Nätö tillsammans till skolan, först till Iniö och sedan till mellanskolan i Åbo.

– Varje gång tyckte jag att det var lika hemskt att åka hemifrån, säger Birgitta, och det hände sig att jag grät hela vägen till Iniö. Jag har alltid vetat att jag inte ska bo någon annanstans än på Själö.

Tydligt finns det fler som känner som Birgitta, för Själö hör till de öar som kan stoltsera med inflyttare under de senaste åren. Idag bor det sju personer på Själö året om, men just denna torsdag eftermiddag är det ingen annan som ska åka med m/s Karolina. När vi går ner mot förbindelsebåtsbryggan sticker Birgitta en påse nypotatis i min hand. Årets allra första skörd. ♦

Turismen fyller mina dagar

TEXT: PIA PROST

– Nej, åt det här hållet måste det nog vara, säger Lilian, och tar ut en ny riktning genom blåbärsriset. Vi söker efter offerstenen på Nåtö, en ö som ligger cirka 25 kilometer från kyrkbyn Näsby på fasta Houtskär.

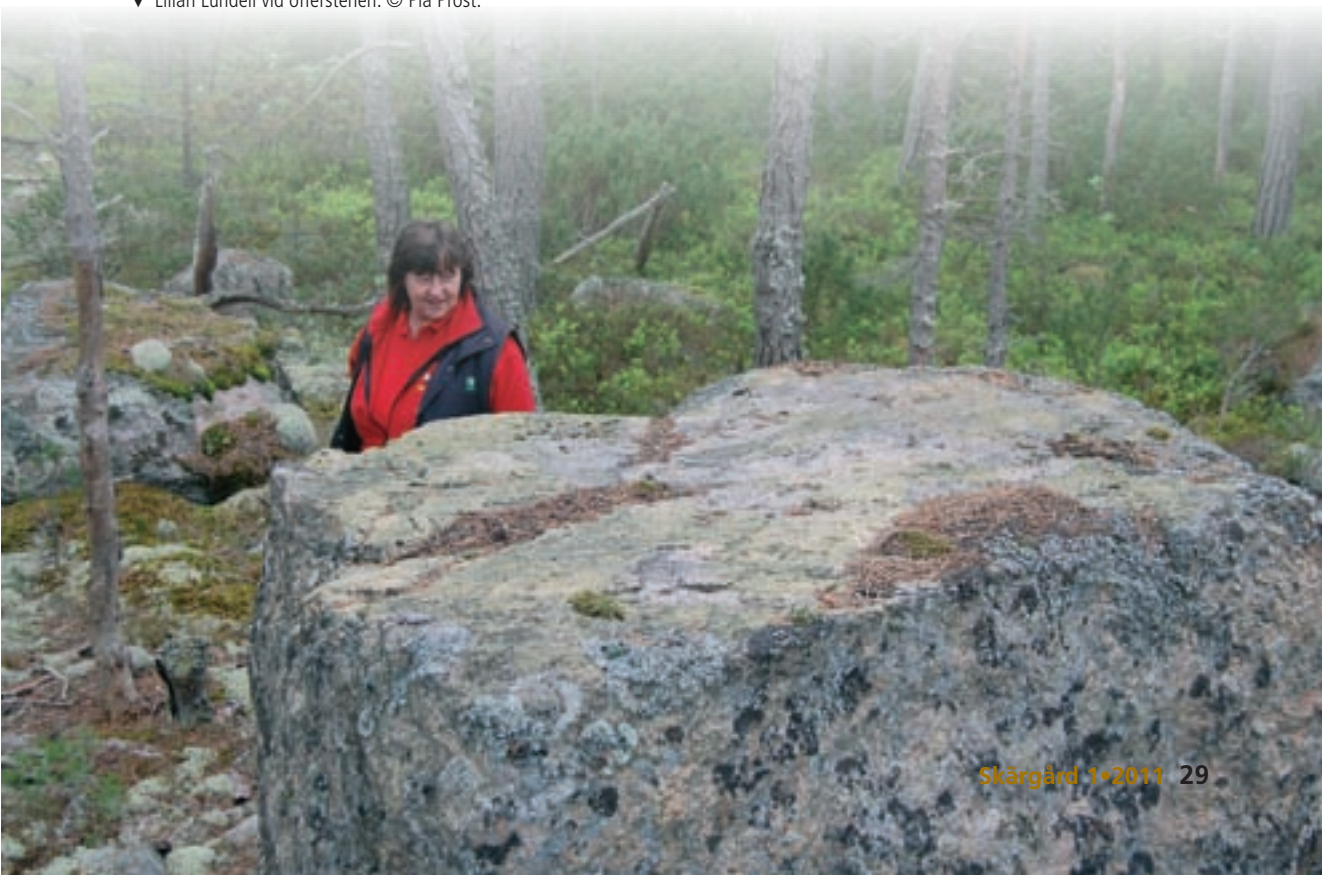
Det är vi på Nåtö som alltid kallat den för offerstenen. Men vad den egentligen använts till – om den använts till något alls – är det ingen som vet. Det finns nämligen ingen grop i stenen som skulle tyda på att man gjort upp eld på den, berättar Lilian.

DET HÄR ÄR Lilian Lundells barndomsskogar, så det räcker inte länge innan vi skimtar en stor, fyrkantig sten i en glänta. Runt omkring står mindre stenar i en halvmåne. När vi sitter där på varsin sten känns det inte alls långsökt att tro att här hållits rådslag någon gång i tiden. Vi fortsätter att vandra uppåt mellan tallarna. Ön är cirka en gång-er två kilometer och mycket av det är berg. Bakom oss, i öster, ligger byn med sina sex gårdar.

Enligt kommunhistoriken "En bok om Houtskär" är det osannolikt att Nåtö hade bosättning ännu på 1200-talet, men i jordeboken från år 1540 är fem hemman nämnda på Nåtö.

– Vår gård heter Thomases i pappren, men den kallas bara för Sammels. Min fars släkt har funnits här ända från 1500-talet. I gamla tider hörde ön till Iniö, men sedan 1865 är vi en del av Houtskär, och sen 2009 en del av Västabolands stad.

▼ Lilian Lundell vid offerstenen. © Pia Prost.

Nåtö

Nåtö är också en by, dit Själö, Härklot och alla småholmar runt omkring hör. Vi hade till och med ett eget postkontor med eget postnummer ännu på 1980-talet, berättar Lilian.

Högst upp planar berget ut sig. Mellan några vindpinade tallar ser det ut som om en jätte skulle ha hållt ut en samling fotbollstora stenbumlingar ur sin näve. Med sin diameter på över tio meter hör gravröset på Reisberget till de fyra största i Houtskär.

PÅ MÅNGA HÅLL I SKÄRGÅRDEN kan man påträffa förhistoriska gravrösen. De består av stenar av olika format och är ofta belägna på bergstoppar varifrån man har sett ut över det omgivande landskapet. Gravarna på Nåtö framstår som något slags gränsfall mellan brons- och järnåldersgravar, skriver Tapani Tuovinen i En bok om Houtskär, Del I, och har uppförts någon gång under bronsåldern (1300 - 500 f Kr) eller järnåldern (500 f Kr - 1200 e Kr). Det stora antalet gamla gravar i Houtskär och den omgivande skärgården vittnar om den betydelse som skärgårdsnäringarna hade under tidig metallålder, när befolkningen i kustlandet nyss hade börjat anpassa sig till en ny ekonomi på jordbruk och boskapsskötsel.

I början av 1900-talet var det någon som plockade stenar ut gravröset, när han ville se om det fanns guld i botten. Men tji fick han. Det finns också mindre gravar på berget, men de är så små att tiden flyttat på stenarnas placering.

PÅ DEN VÄSTRA SIDAN om ön har istiden format klipporna släta. Här breder Skiftet ut sig för våra ögon. På andra sidan ser man åländska Torsholma.

– Från vår strand till butiksstranden på Torsholma är det fem kilometer, berättar Lilian. Kontakten öarna emellan har alltid varit livligt. Man åkte ofta över till Torsholma, för där fanns både fiskuppköpare och en stor, välsorterad butik. Vi handlar där lika ofta ännu. Min farmor var också hemma därifrån.

Lilians mamma Rode är från Iniö.

– Jag träffade Lilians pappa Folke på dans och vi gifte oss 1947, berättar Rode. "Hur i all världen flyttar du ut till Nåtö", fanns det folk som sade. Visst saknade man ibland det sällskap man hade på i Iniö, men det var bra sammanhållning på Nåtö också. Bland annat var Rode i tjugo år ordförande för Äpplö-Nåtö Marthaförening, som grundades

▲ Rode Lundell. © Karl Vilhjälmszon.

► På Nåtös västra sida. © Karl Vilhjälmszon.

1915. Enligt Houtskär-historiken berättas det att tio av de 40 första medlemmarna var män. Redan 1911 hade männen bildat ett fiskargille, och att tio män anslöt sig till marthorna visar förutseende i planeringen av de kommande föreningsaktiviteterna. De två föreningarna samarbetade också långt senare.

TELEFON FICK MAN 1945, strax innan Rode flyttade ut till Nåtö.

– Tjugofem år senare, den 11 november 1970, tände vi lampan för första gången, berättar Rode. Det var nog en härlig stund! Men vi fick betala allt själva och sålde Nåtö och Äpplö bys gemensamma holme Skorvskär för att täcka utgifterna för elektriciteten.

Rode och Folke var fiskare och jordbrukare. Man sysslade med litet av varje, så som det alltid varit på holmarna. Med tiden fick de tre flickor, varav Lilian är den yngsta.

– De var ju så väldigt arbetsamma och duktiga förr i tiden, funderar Lilian, när vi vandrar vidare

Nätö

över ön. Till exempel byggde hela byn tillsammans en skuta på 1920-talet, som fick namnet Nordväst. Med denna fisksump transporterades levande fisk till Stockholm.

Plötsligt stannar Lilian och pekar ut en bergsnalle framför oss.

– Det där är Nåtös högst punkt. Under kriget fanns där ett litet vaktorn.

LILIAN ÄR MED i den för Västaboland och Kimitoön gemensamma utskärsdelegationen, som bevakar skärgårdsbornas intressen. Mycket handlar det om att värna om goda förbindelser, en förutsättning för att folk ska kunna bo och verka i skärgården. Och, inte minst, att ta sig fram och tillbaka till skolan.

– Våra två pojkar kunde komma hem varje dag när de gick i lågstadiet i Houtskär. När de började i högstadiet i Korpo måste de vara inkvarterade och kom hem bara över veckosluten. Vid öppet vatten fungerade vanligtvis trafiken bra, konstaterar Lilian. När det var is fick skolbarnen ibland åka luftkudde, hydrokopter eller snöskoter och ibland till och med bil. Någon gång har kommunen ordnat övernattningsbarnen om förbindelsebåten eller luftkudden gått sönder.

NU VANDRAR VI nedåt igen och in i en litet tätare skog. När det bara är ett hundratal meter tills åkrarna tar vid stegar Lilian fram till två bergsväggar, som i rätt vinkel mot varandra bildar ett par meter höga lodräta väggar mot väster och norr. Väggarerna omsluter en plan yta på ungefär sjutton kvadratmeter, kan man läsa i Houtskärhistoriken. Det här är en så kallad tomtning, det vill säga en enkel övernattnings- eller förrådsplats. De påträffas på olika håll i skärgården och verkar höra ihop med fiske under historisk tid, det vill säga från medeltiden eller nyare tid. När man fiskade vid de yttersta skären övernattade man där det fanns en lämplig plats att bygga ett enkelt övernattningskydd på. Av sina åror och segel kunde man bygga ett tak över tomtningen.

Vi sneddar över åkrarna och ser Sammels och den gamla väderkvarnen sticka upp ovanför uthusen.

– Mammans och pappas fähus brann ner 1972, så i samband med det minskades antal kor från sju till tre. Den sista kon såldes 1981. Istället blev grönsaker den viktigaste födokroken. Det kunde

▲ Nåtös gamla väderkvarn. © Pia Prost.

bli 70-80 000 plantor purjolök och 40 000 plantor bladselleri per år. Jag och min man Reijo har mest odlat spannmål och sockermajs. Grönsaker odlade vi ända tills vi gick med i EU 1995.

LILIAN ÄR UTBILDAD jordbrukstekniker och agrolag och blev färdig 1984. Hennes syster hade ofta tagit extra ledigt på höstarna för att kunna hjälpa till med purjolöken, men nu tyckte Lilian att det var hennes tur att hjälpa till. Samma vinter gick växthuset sönder, då stannade hon hemma och hjälpte till att sätta upp det. Sedan blev det tid att så, och plantera om... och på den vägen blev det.

– För mig var det aldrig självklart att jag skulle bosätta mig på Nåtö. Jag var yngst på holmen när jag var liten och de äldre brukade kalla mig för Sammelsbonden. Å, vad jag hatade det! Som 24-åring insåg jag att visst kan jag väl bo här, men det krävdes att jag skulle vara borta några år först.

– Jag tycker att det är så synd att det här håller på att försvinna, säger Lilian när vi kommer ner till stranden.

Där ligger Sammels gamla ishus, i vilket man samlade isblock på vintern. Packad snö och is

sparades ofta förr under halm eller sågspån för att användas som kylelement på sommaren. På Nätö användes isen till att kyla mjölkkanorna. Man tog bitar från ishuset och lade de dem i mjölkkaret – en stor så med vatten – dit man satte 30 eller 50 liters mjölkkanor och annat som också behövde hållas kallt. Det här systemet blev onödigt när ön fick elektricitet 1970 och en elektrisk kyltank för mjölkkanorna. Nu står här en gammal potatisupptagare istället.

UTE I VIKEN, där Nätöborna ännu för 50 år sedan sågade sina block ur isen, åker Reijo förbi med sin fiskebåt. Han ska flytta fiskebåtar från ett fiskeställe till ett annat.

– Ända sedan sextioalet har vattnen här omkring varit något av ett paradiset för fisketurister. Alla karlar från Nätö, Kvarnholm och Åselholm var ute och fiskade med dem med sina båtar. De första åren var fisketuristerna ofta också inkvarterade i byarna. Här på Sammels har vi fortfarande inkvartering och Reijo är ute och fiskar med olika kunder från april till december medan det är öppet vatten.

– Turismen fyller också mina dagar. Mest handlar det om fisketurism, men mitt på sommaren kommer bland andra cyklister via ringvägen och de är inte nödvändigtvis primärt intresserade av fiske. Däremot är de mycket intresserade av fisk, men på sin tallrik, skrattar Lilian. Vana sportfiskare kommer inte på sommaren för gäddorna är också på semester då.

Men många sommarturister vill ändå pröva på att fiska och med Reijo som fiskeguide är det nästan 99 procents fångstgaranti! ♦

► Uppifrån ner: Lilian Lundell, tavla föreställande skutan Nordväst byggd på Nätö på 1920-talet, Sammels bomärke. © Pia Prost.

Bruno Johansson och hans sonson Markus ska sätta ut strömmingsskötar. Vinden har varit ganska hård hela dagen, men nu när klockan närmar sig sex har det mojnät betydligt.

– Det har kommit dåligt med strömming hittills och man skulle ju gärna få litet för julbordet, säger Bruno.

Tillsammans blir allt roligare

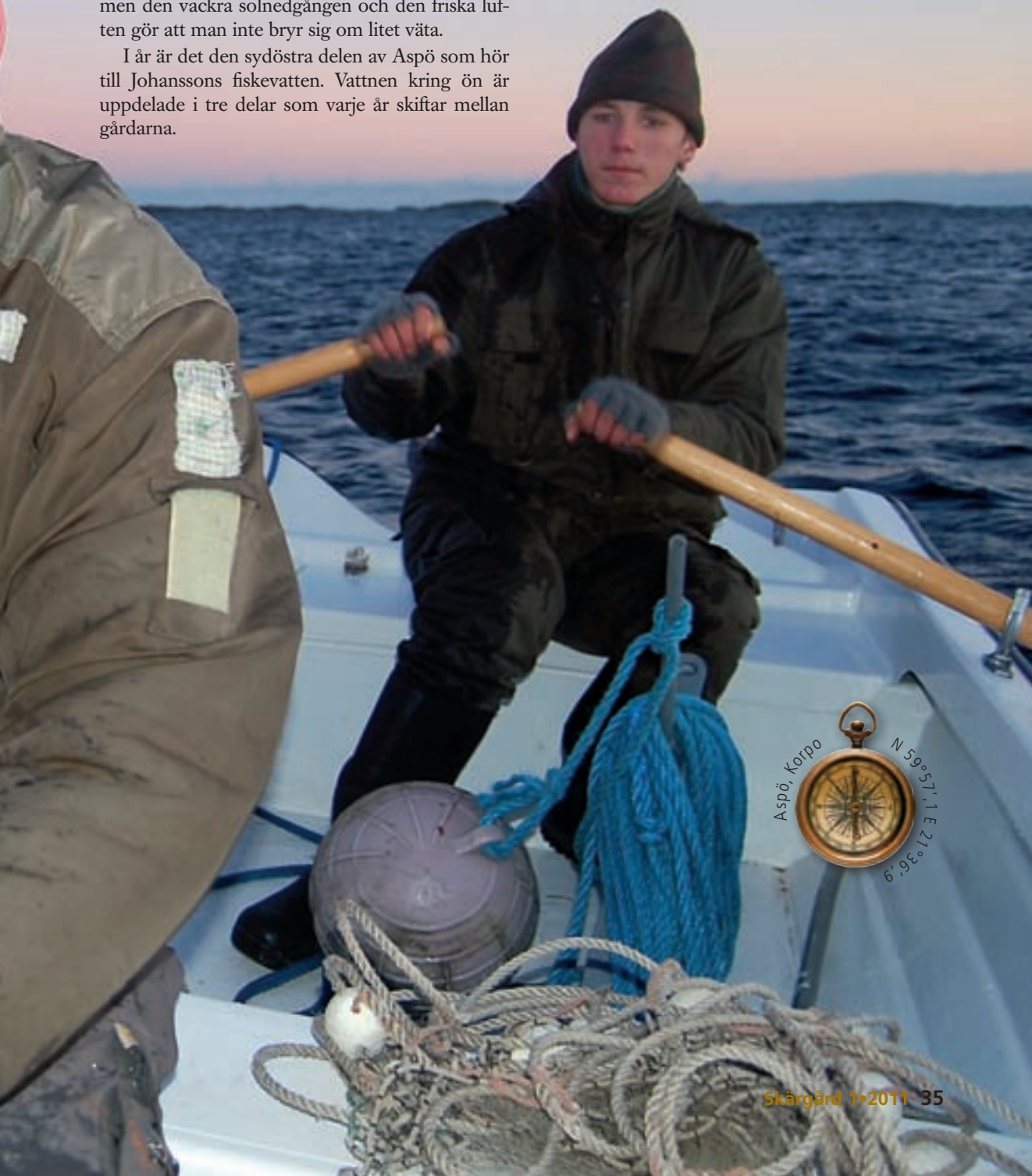
TEXT OCH BILD: PIA PROST

När den öppna motorbåten styr ut mot Vindulskären skvätter det ändå ganska ordentligt. Jag märker att mina vattentäta byxor verkligen inte håller vatten på alla ställen, men den vackra solnedgången och den friska luften gör att man inte bryr sig om litet väta.

I år är det den sydöstra delen av Aspö som hör till Johanssons fiskevatten. Vattnen kring ön är uppdelade i tre delar som varje år skiftar mellan gårdarna.

BRUNO STÄLLER SIG UPP i båten och kastar ankaret så nära klipphällarna som möjligt. Markus ror sakta utåt när Bruno börjar mata ut skötarna.

– Vad satan är det här för trassel! Vem fan har lämnat skötarna så här? Mer upp i vind!

Jag skrattar inombords där jag sitter. Tydliga låter det alltid på samma sätt – oberoende om man är novis eller har äkta fiskarblod i ådrorna, såsom Bruno och Markus.

Femtonåringen Markus och hans två yngre syskon utgör den unga generationen på Aspö i Korpo skärgård. I den livskraftiga byn på Aspö bor ett femtontal personer året om, alla inom en radie på en halv kilometer. Sommartid växer invånarantalet och allt fler tenderar att stanna på Aspö allt längre in på höstarna.

– När det ställs till med fest på vintern brukar vi nog ofta bli över 20 personer, berättar Monica Aaltonen, för sommarboarna kommer nog gärna ut när de hör att det vankas kalas!

SÄLFEST, ÄLGFEST, julfest, nyårsfest, vårfest, midsommarfest, forneldarnas natt, Valborg, syjuntans vårfest – det är knappt så man hänger med när alla fester diskuteras kring kaffebordet på Monicas veranda. Under ett tiotal år dukade Monica upp fiskdelikatesser här i samma rum, då under namnet Restaurang Blå Verandan. Nu har hon dock beslutat att trappa ner, till många återkommande båt-gästernas stora besvikelse. Men de kan istället njuta av laxsoppa nere vid gästahamnen eller handla rökt fisk och grönsaker i fiskboden.

– Under midsommaren kan det finnas upp till 60 båtar i viken, berättar Markus.

Monica hakar på:

– Dagen innan klär vi midsommarstången på berget. Alla som vill får vara med och binda lövgirlander. På själva midsommaren dukas buffé i båtskjulet nedanför kyrkan och ett 100-tal personer brukar äta där under några timmar på eftermiddagen. Klockan tjugo reses stången och vi firar midsommarafon med spelmansmusik.

ASPÖ ÄR KÄNT för sina spelmanstraditioner. Namnet Aspö-Erik klingar bekant för många, och under flera årtionden var han, Erik Jansson, den mest kände spelmannen från Korpo.

– På femtio- och sextiotalet spelade Erik på de flesta fester och danser i skären, berättar Marita Isaksson. Ofta spelade han tillsammans med en speleman från Vänö. Han och Brunskärs-Maja spelade egentligen inte så mycket ihop, men de åkte på uppmärksammade turnéer tillsammans, som längst till Amerika. Maja och Erik hade gått i skola tillsammans i Rumar, Korpo och lärt sig

spela fiol ilag. Tack vare deras ivriga lärare fanns det många spelmän från deras årskullar.

MARKUS HAR Aspövalsen, skriven av Lasse Mårtensson, på sin mobiltelefon och spelar upp den för mig. Den framförs av Markus pappa Tore Johansson och Timo ”Timppa” Kirves på dragspel. För tillfället finns det hela tre generationer duktiga dragspelare på Aspö.

– Självt var jag rätt gammal när jag lärde mig spela, säger Bruno. Mitt första dragspel köpte jag som 30-åring. När jag åkte på jobb på sjön sade jag åt pojkarna att inte röra dragspelet, för att de inte skulle ha sönder det. Men när jag kom hem en vecka senare kunde Tore och hans kusin redan spela! Då var Tore under skolåldern.

▼ Tre generationer Johansson musicerar tillsammans. © Pia Prost.

Markus spelar ibland med Korpo spelmanslag, eftersom han och hans syskon bor i Korpo under veckorna. Han tar också lektioner för att lära sig spela efter noter, medan lillebror Johan får lektioner i trummor. Men Johan hanterar också Aspö-Eriks dragspel, när klanen Johansson spelar några låtar. Och under Aspö musikdag, som ofta hålls den första onsdagen i juli, får de öva sig att spela tillsammans med andra duktiga spelmän.

DE TRE BARNEN Johansson har gått lågstadiet på Utö, på finska. Nu åker de alla tre in med förbindelsebåten Eivor på måndag morgon till Pärnäs, därifrån med taxi till högstadiet i Korpo. Under veckorna är de inkvarterade hos en familj i Kyrkbyn. Nästa år styr Markus kosan mot Åbo, men hoppas just nu att han ska ha möjlighet att flytta ut till Aspö efter att han skaffat sig ett yrke.

– Men det är många faktorer som spelar in, konstaterar Bruno. Till exempel är det inte säkert

att man råkar hitta en sådan husmor som faktiskt vill bo här ute.

Monika skrattar till.

– När Tore som sextonåring for på jobb till Utö minns jag att han sa ”Ja, en sak är säker – hittar ja nån kärring som vill va här så är det bra, men vill de inga va här så får det vara med kärringar!” Men tur hade han, som hittade Marika som också har sina rötter på Aspö.

Ofta är det hos Marika och Tore där det ställs till fest. Men syjuntan brukar ha vår- och julfest också hos Marita, då är det alltid knytkalet och även gubbarna är inbjudna.

– Ofta är det så herrejessens med mat att man varken vet var man ska börja eller sluta, konstaterar Bruno smått förnöjt.

TRADITIONEN MED alla fester har fått sin början först på senare år, när befolkningmängden på Aspö igen har ökat. På sjuttioalet räknade man bara med tre fast bosatta Aspöbor. Många arbetade på Utö eller på sjön och vistades endast delvis på Aspö. Men Aspö är en relativt liten ö vars befolkning vid sekelskiftet 1900 uppgick till ett trettioal, så jämfört med de flesta andra utöar har antalet invånare hållits relativt stabilt. Monica Aaltonen härstammar från Helsingfors och de facto är många andra utskärsfruar också ursprungligen stadsflickor.

– Vissa sedvänjor har vi fört med oss, berättar Monica. Vi var tre damer här på Aspö som till exempel fick strida hårt för att vi skulle fira ”vappen”. Karlarna struntade blankt i ballonger och serpentin, det enda som var viktigt den tiden på året var att följa med om vädret var gynnsamt för vårskytte. Men nu har de bara fått lära sig att vi vill fira vårens ankomst på Valborgsmässoafton.

BRUNO BERÄTTAR att färsk sjöfågel förr i tiden var ett mycket välkommet tillägg på matbordet, efter en vinter med salt fisk och potatis så gott som varje dag. Korpo jaktförening föreslog i något skede att man skulle bilda en stor förening för hela kommunen – på så sätt skulle också Korpoborna få delta i sjöfågeljakten om våarna. Men det tyckte inte utskärsborna att var någon god idé, utan istället bildade Jurmo, Aspö och Björkö en egen förening.

– Man gjorde sig verkligen stora besvär för sjöfågeljakten på våarna, konstaterar Bruno, drog

båtar långa vägar på isen ut till öppet vatten, satt och frös med sina vettar och gick ner sig på dåliga isar. Min pappa gick strumpfota ända ut till Vidskär, efter att hans stövlar fyllts med vatten. Som en följd av det fick han lunginflammation och gick bort när jag bara var sex år gammal.

Brunos far gravsattes på kyrkogården vid kapellet och jordfästes först senare, när prästen hade möjlighet att ta sig ut till Aspö. När någon går bort idag hålls begravningen oftast i Korpo kyrka, var- efter kistan eller urnan kommer ut med förbindelsebåten på fredag kväll. Byborna bär upp den till kapellet och sjunger några psalmer. På lördagen läser någon ur psalmboken innan det blir gravläggning.

DEN VITKALKADE tegelkyrkan på Aspö är den femte i ordningen som står på samma plats. I boken Kyrkor och kapell i Åboland kan man läsa att predikohuset på Aspö redan 1696 var i så dåligt skick att man inte längre kunde fira gudstjänst där. Det nuvarande huset är byggt så sent som på 1950-talet. Skötseln av kyrkan och kyrkogården sker fortfarande turvis av varje gård, ett år i taget.

Både Bruno och Marita har gått i skola på Nötö, som var något av ett centrum i skärgården ännu i mitten av 1950-talet. Förbindelsebåten Östern som trafikerade fram till 1964 gick till Nötö, så de som skulle vidare till Aspö måste hämtas därifrån. På femtiotalet flyttades farleden så att den började gå mellan Nötö och Aspö

– Efter det blev vi litet avskurna på vintern, konstaterar Bruno. Vi fick så småningom en liten båt från Sjöfartsverket så man kunde dra sig över rännen med sparkstötting eller skidkälke, det vill säga en kälke med skidor under som man drog efter sig. I den hade man sin handelslåda och gas- byttan.

NEJ, DET LÅTER INTE som Nötö när Aspöborna säger det. Snarast låter det som Nötö, där u:et pendlar mellan u och y. I båten talade också Bruno om att han skå:ld (skölde) näten och om hur det är när det blir töcknon (dimma). Barnen kallas all- mänt för göutar. I Svenska litteratursällskapets språkarkiv (finns på nätet) kan man hitta en gam- mal inspelning från år 1959, där Erik Jansson (född 1911) och idag Aspös äldsta invånare Helmi Mau- rell (född 1921) berättar om julfirandet på ön.

Helmi: Alla ti:där ska e nu va färsk jedda, å ri:sgr:y:nsgrö:t.

Aspö kyrka. © Pia Prost.

Erik: Jåo, vi e inga sãm sta:ssbo:ana vi, en e ska va lu:tfisk på ju:lafton it. Åm man e ka:r ti fä: en jedda ba:ra – ju:ljeddan ska e va:.

Helmi: Ja:, å ju:lgåbbin. He e nu he besta he tå e e ju:l. Tå han ha gatt så e ju:len slu:t bru:kar vi sej.

Erik: Ja:, men ju:lgåbbin ha no: komi till tro:r ja på seinare ti:där han no: en för förr tå ja va göut, så så va e no: ingga va:nlit en ju:lgåbbin va å vi:sa se it.

– Jag var rädd för julgubben, jag, minns Marita. Ofta fick vi en lussebulle och ibland snurror gjorda av nätflöten. Det fanns varken så mycket att köpa eller att köpa för. Ingen åkte in till Åbo.

– Men till Nötö var man nog och julhandlade, säger Bruno, och vinterprovianterade på samma gång. Men ännu idag måste man få sin julgran från Korpo, för här växer inga granar.

ÄNDA FRAM TILL 1970-talet var befolkningen på ön i princip självhushållande; man fiskade, höll djur och odlade det man kunde. Efter att fisket miste sin dominerande ställning har männen på Aspö ofta arbetat borta hemifrån som sjöbevakare eller lotskutterförare.

– Kännetecknande för fisket på Aspö är att ön låg för långt från fastlandet för att man skulle kunna leverera fisk, berättar Monica. Strömmingsfis- ket var därför viktigt eftersom strömmingen kunde saltas.

Sommartid körde dock fisksumpar runt i skär- gården som köpte upp levande fjällfisk. Nästan varje fredag kom en fiskuppköpare från Vänö vid namn Sandberg, som också var en känd sprit-

smugglare. Fast både Marita och Bruno bara var små, minns de hur Warschawalådorna slog på fisk-sumpens däck.

– ”Jaha, Sandberg har varit här”, sa man när gubbarna var fulla, berättar Marita, för när fisk-sumpen kom skulle det tas punsar, det vill säga brännvin.

– Det var ju långt efter förbudstiden, säger Bruno, men det var dyrt att köpa på Alko och inte fick man köpa några större mängder heller. Fast jag bara var fem år minns jag hur den gubbe som var i bästa skick fick bära upp de andra från stranden. Och sen räckte det inte länge för-rän man såg sälskorna upp i luften, för då blev det sammandrabbning om nån gammal oförätt. Det var den tidens kalas!, säger Bruno och skakar på huvudet.

DEN NYASTE TRADITIONEN är sälfesten. Aspöbor-na var de första i Åboland som fick licens för att jaga gråsäl. På många andra utskär hade kunskaperna redan fallit i glömska, så männen på Aspö har lärt ut sina säljaktskunskaper på Jurmo och Utö. Mest jagas sälen på våren i samband med vår-skyttet och sedan tillreder alla sälköttet på olika sätt. Förra året hölls sälfesten på Jurmo; Aspöbor-na tog med maten medan Jurmoborna stod för lokaliteterna. Allt blir roligare när man gör det till-sammans. ♦

▲ Dörren på glänt i Aspö kyrka. © Pia Prost.

◀ Samling på ”ljugarbänken”. © Pia Prost.

i

HISTORIA

Aspö har en synnerligen brokig historia. Under vikinga-tiden (800–1050 e Kr) gjorde vikingarna strandhugg på Aspö under sina seglatser. På 1200-talet var Aspö en rastplats för köpmän som seglade mellan Danmark och Reval. Före år 1917 fungerade Aspö några år som en utpost för ryska flottan. Under andra världskriget, som-maren 1944, utnyttjade tyskarna Aspö som hamn för sina krigsfartyg och ubåtar, då de under fortsättningskri-gret stred mot ryssarna. Fartygstrafiken har även därefter varit livlig på farvattnen vid Aspö, eftersom farleden till hamnstäderna i sydvästra Finland gått mellan Aspö och Nötö från år 1958.

Ur Byarna i Åbolands yttre skärgård, natur och kultur
Berättarverkstad: Monica Aaltonen, Marita Isaksson,
Bruno Johansson, Markus Johansson

Lillpensar

TEXT: PIA PROST
BILD: KARL VILHJÄLMSSON

Avståndet till beslutsfattarna har vuxit

Det tar inte många minuter att ta sig med motorbåt från den lilla hamnen på Norrskata till familjen Nymalms brygga på Lillpensar. Just denna dag håller regnet ner och vi kurar ihop oss under regnrockarna.

Men kunde man ta sig hundra år tillbaka i tiden skulle man få spegla sig i ångbåtarnas glans på ön. 1876 byggdes nämligen en ångbåtsbrygga vid Lillpensar Norrgård, en av de första bryggorna i Korpo. Ångbåtstrafiken slog igenom på allvar från och med den senare delen av 1800-talet. Till en del bestod resandena av sommargäster som vistades längre eller kortare tider i skärgården, men i första hand tjänade ångbåtarna skärgårdsbornas transportbehov.

NORRSKATA BÖRDIGE Isak Wilhelm Jansson och några andra beställde 1874 en ångbåt, som fick namnet Åland. Ett år senare bildades Ångbåts AB Åland. Åland gick på rutten Åbo-Kumlinge-Färgsundet och enligt historiken *Korpo genom tiderna* anlöptes ångbåtsbryggan på Lillpensar Norrgård åtminstone fram till slutet av 1890-talet.

– Denne kofferdiskeppare* Jansson gick sedermera i konkurs och i det skedet kom min släkt, den Lindholmska släkten, hit till ön. De bosatte sig i detta hus som 1867-68 byggdes som sommarvilla för kofferdiskepparen, berättar Elisabeth Nymalm på Norrgård, tidigare kallad Skeppargården.

Lillpensar i Korpo har varit bebodd åtminstone så länge det finns kyrkböcker. Ön ägdes länge av släkten Pennström, som hade jordbruk och kor. 1793 delades Lillpensar mellan två bröder och den norra delen köptes av kofferdiskeppare Jansson.

ELISABETHS FARFARSFAR var sjökapten, men bedrev också jordbruk på ön.

– När min farfar tog över gården 1914 blev han jordbrukare på heltid, berättar Elisabeth. Han tog upp mer mark, men en stor gård har det ju aldrig varit, cirka 12 ha åker. Medräknat arrenderad mark hade vi 24 ha, vilket var lagom för vår kreamängd.

Elisabeth och hennes man Anders har bott på ön sedan år 1979.

– Tio år tidigare hade grannarna här på Lillpensar flyttat till Sverige. Därför kunde min far arrendera litet mer mark och på så sätt utöka mjölkproduktionen. Folk undrade vad han tänkte på, som hade tre döttrar? Jag hade redan utbildat mig till sjukskötare och jobbade på åldringshemmet i Nagu, där vi också bodde den tiden.

Men i mitten av 1970-talet blev det möjligt för jordbrukare att gå i pension om det blev generationsväxling på gården, berättar Elisabeth, och Anders är också uppvuxen med jordbruk. Så när vi riktigt började fundera på saken tyckte vi det var en bra lösning att ta över gården. Huset renoverades från grunden innan vi flyttade hit med de två barn vi hade då. Vi bodde i nedre våningen, medan övre våningen blev "lillstu" för mina föräldrar och min syster.

GODA FÖRBINDELSER för tunga transporter är en förutsättning för att man skall kunna utveckla ett jordbruk på en ö. Men förutsättningarna på Lillpensar fanns, i och med transportfartyget Ursus och förbindelsebåten Finnö. Nymalms har haft mjölkkor i 30 år, liksom Elisabeths far och farfar innan det.

– Generationerna har faktiskt gått i cykler på 30 år, konstaterar Elisabeth. Men 2009 tog en epok slut. Fram till dess att vi blev pensionärer har det alltid funnits djur på Lillpensar. Fast ännu går ungdomar på bete här om somrarna, för vi arrenderar ut mark åt vår dotter och hennes man som har djur i Nagu. De har 40 kor, medan vi hade elva. Man kan inte längre leva på de små familjegårdarna, för inkomsterna räcker inte till.

Nymalms har ännu fyra uthyrningsstugor, som Anders underhåller.

– Jag brukar säga att jag kom hit som jordbrukare och slutade som mångsysslare, konstaterar Anders.

GRANNÖN STORPENSAR hör till Houtskär, men kontakten öarna emellan har varit tät.

◀ Anders och Elisabeth Nymalm. © Karl Vilhjälmsen.

*en tidigare benämning på sjökapten

– På min farfars tid förmedlades telefonsamtal från Norrgårds. Det finns ett smalt ställe varifrån man ropade över till Storpensar om det var någon som hade ett väntande samtal. Telefon fick vi tidigt, eftersom linjerna gick över Lillpensar ut till Houtskär. Samma sak var det med elen, som vi fick redan 1947 via Wattrast och Norrskata. Postiljonen i sin tur kom från Storpensar.

På Elisabeths fars tid gick barnen från både Lillpensar och den östra delen av Storpensar i skolan på Norrskata, som då hade en stor befolkning. Ännu på 1950-talet beboddes Norrskata av ungefär 600 personer och här fanns i princip allt man behövde. Det fanns till och med en egen barnmorska, så Elisabeth är själv född i Norrgård.

– Norrskata har alltid levt ett eget liv, konstaterar Elisabeth. Längre fanns det inga fasta förbindelser till Korpo, utan alla hade sina egna båtar och tog sig dit de behövde. Eftersom här fanns så mycket folk, har det till och med funnits planer på att bilda en egen kommun med de kringliggande holmarna.

FÖRUTOM ATT Elisabeth gått ett år i skola på Åvensor, har både hon och hennes tre barn gått i Norrskata skola. De har till och med haft samma lärare.

– Våra döttrar har kunnat bo hemma ända tills de började gymnasiet, berättar Elisabeth. Förbindelsebåten gick lämpligt både morgon och kväll, så under högstadietiden knallade de på mornarna ner till vår brygga, åkte med förbindelsebåten till Verkan där Skärgårdshavets skola ligger. Eftersom min syster bor i Åbo kändes det sedan naturligt att de gick gymnasiet i Katedralskolan i Åbo.

Lågstadieskolan på Norrskata stängdes så sent som år 2003. Den gamla skolbyggnaden är i privat ägo men används och sköts till viss del av Norrskata byråd, som bland annat ställt i ordning ett ”skolmuseum” i ett av de gamla klassrummen. Kök och övriga klassrum står även till andra föreningsars och privatpersoners förfogande.

PÅ NORRSKATA har det också funnits en privat skola som drevs i Norrskata Bönehusförenings regi. Enligt *Korpo genom tiderna* var disciplinen under lärarinnan Laura Gustafssons ledning, även med betraktande av den tidens förhållanden, tämligen hård. Pingströrelsen fick sitt genombrott på ön efter att systrarna Jenny och Thyra Lindholm

från Lillpensar Norrgård omkring 1920 blivit omvända. Från 1922 kom Norrskata att fungera som brohuvud för pingströrelsens utbredning i Finland.

– Tyra Lindholm var min farfars syster, berättar Elisabeth. Min farfars syskon byggde det röda huset som ännu står här intill, när min farfar tog över gården. Men Thyra flyttade till Norrskata efter att hon blev omvänd. Hon sade upp sig från sitt jobb som hushållslärare på Wrethalla, för efter omvändelsen fick man inte höra till några utomkyrkliga rörelser.

– Min farfar var med och byggde upp ungdomsgården Heimdahl, men svängde om helt när också han blev religiös. Han var med och ledde pingströrelsen på Norrskata. I början av 1960-talet upplevde dock pingstförsamlingen på Norrskata en splittring och en del anslöt sig till inriktningen Maranata. Efter delningen gick både min farfar och mina föräldrar ur gemenskapen.

LIKSOM SIN FAR och farfar har Elisabeth varit politiskt aktiv inom Korpo kommun. Även Anders har suttit med i flera nämnder. Deras åsikt om kommunsammanslagningen är att den är tämligen onödig.

– Än har vi inte sett någon större skillnad, konstaterar Elisabeth, förutom att närinformationen saknas när avstånden till beslutsfattarna vuxit. Man måste ta reda på allt mer på egen hand, för man vet inte längre vem som sköter vad. Allt är mera byråkratiskt och billigare blir det knappast. Jag har aldrig trott på stort, vare sig det gäller jordbruk, sjukvårdsdistrikt eller kommuner. Ju större något är, desto svårare är det att förstå sig på det hela. ♦

PENSAR SOM NAMN

Namnet Pensar förekommer som önamn och bynamn i både Nagu och Korpo i Åbolands skärgård. Bredvid Pensar i Korpo, som också kallas Lillpensar, har vi dessutom önamnet Pensor eller Storpensor i Houtskär. Andra namn med samma förled är bl a skärnamnet Penlot i Houtskär och bynamnet Pensalo i Finby. Namntypen kan sägas vara vanlig bland de centrala finska lånenamnen i Åboland.

Det gamla uttalet av Pensar-namnen är på alla håll pe:nsor, med lång vokal liksom i Penlot. Den formen kan direkt härledas från ett ursprungligt Pärn-, där

▼ Katten August håller vakt.
© Karl Vilhjälmsen.

"Jag har aldrig trott
på stort, vare sig
det gäller jordbruk,
sjukvårdsdistrikt
eller kommuner"

vokalen regelrätt har förlängts före rn
och utvecklats som i Tenskär av Tärnskär.
I yngre dialekt har vokalen sedan lika
regelrätt förkortats före ns, till penssar,
penssalo o.s.v. Pärnä är det gamla
finska ordet för trädslaget 'lind',
som finns bevarat i estniskan.

Källa: Forskningscentralen
för de inhemska språken,
arkivtjänsten Kaino:

www.kotus.fi

"Jag brukar säga att
jag är en dussinvara,
eftersom jag är född
12.12."

Den sociala kontakten är viktig

TEXT OCH BILD: PIA PROST

På väg till förbindelsebåten Viken i Granvik möter jag skolbussen. I den sitter Philip Winqvist från Kuggö. Han kommer till skolan i Våno efter en åktur med bil, förbindelsebåt och skolbuss. En nästan två timmar lång skolväg, men han får sällskap på resan bara lillasyster växer till sig litet.

PHILIPS FAMILJ är ett av fyra hushåll på Kuggö i Pargas skärgård. Vid Runa Winqvists hus i söderläge värmer vårsolen försiktigt. Åkern framför huset är ännu brun av fjolårets torra gräs, men i rabatterna lovar påskliljorna att det snart blir sommar.

– På morgnarna brukar jag se när Philips föräldrar skjutsar honom till förbindelsebåtsbryggan, berättar Runa. Min son Ove, som också bor på Kuggö, hörde till den sista årskullen som gick i skola på Heisala. På vintrarna fick han trava iväg över hela fjärden de fem kilometrarna till skolan. Men under menförestiden kunde barnen från de omgivande öarna sova över i skolan. Jag jobbade där under skolans sista verksamma år och kokade mat. Det fanns flick- och pojkrum på vinden och jag hade ett eget rum på nedre våningen.

– Oj, oj, vad man skulle kunna berätta om oförklarliga händelser i det huset, skrockar Runa, men det får bli en annan gång.

ÅTTIOÅTTAÅRINGEN Runa brukar säga att hon är en dussinvara, eftersom hon är född 12.12. Hon var 16 år när hon kom till Kuggö och har alltså bott på ön i över 70 år.

– Jag var fosterbarn, för min mamma som tjänade piga kunde inte ta hand om mig. Så jag kom till ett torp på Mielisholm, berättar Runa, och det kan inte ha funnits en snällare fosterfar på denna jord. De andra i familjen var däremot inte så snälla, så genast han åkte någonstans tog han mig med. Tidigt fick jag hjälpa till att laga gärdesgårdar och klyva vidjor av gran, som man värmdes över eld för att kunna binda fast störarna med. Fosterfar var också byskomakare, så jag lärde mig att laga

becktråd. Fostermor sa att jag inte fick använda strumpstickor innan jag började skolan, men då knep fosterfar huvudet av två spikar, samlade band från de paket man köpte i butiken, knöt ihop banden och lärde mig sticka.

Som 14-åring kom Runa som bondpiga till Sorpo Norrgård, där värdinnan lärde henne allt i matväg.

– Tack och lov att jag kom till ett bra ställe, konstaterar Runa. Där fick jag också lära mig att väva och det har blivit några hundra meter trasmattor genom åren.

TVÅ ÅR SENARE, 1939, blev Runa tillfrågad om hon ville komma som hjälp till Kuggö. Runas blivande svägerska – fast hon inte visste det då – väntade barn och orkade inte med allt jobb i ladugården. Gården ägdes av de två bröderna Winqvist, varav den ena var ungkarl.

– Han var mycket äldre än mig, men han var snygg, konstaterar Runa. Efter att vi gift oss bodde jag och Bruno i två rum i den ena delen av huset, medan Ragnar och hans fru hade ett rum och kök i den andra.

I Plock ur Pargas historia skriver Rainer Fagerlund att Kuggö varit bebodd sedan 1780, då torparen Henrik slog sig ner här. Kuggö är ett omdebatterat namn i våra kusttrakter. Kugg- tros ha sitt ursprung i kogg, en enmastad skeppstyp som etablerades av tyska Hansan och kan sägas vara en viktig symbol för hela den medeltida kulturen i Östersjön. Genom de lastdryga koggarna utvecklades sjöfarten i Skandinavien under 1200-talet. Om antagandet stämmer vittnar det om medeltida handelsrutter i vattnen kring Kuggö.

OM KUGGÖBORNA på vintern skulle ta sig till Pargas och hästarna användes för att dra not på isen, var det bara att snöra på sig skidorna och sätta ryggsäcken på ryggen. Det blev en färd på nästan 50 kilometer fram och tillbaka. Var det inte för mycket snö kunde man också åka med sparkstötting och om hästen var ledig spändes naturligtvis

den för släden. Slädfärden gick över isarna och upp i skogen över kärren i Våno, ner i Gunnarsnäsbacken och över till Skräbböle. Var det inte blanka isar så fanns det oftast gamla hästspår att åka i. Medan man gjorde sina inköp inne på Pargas malm bands hästen vid ett staket nedanför det hus där Axos café idag är inhytt. På det gamla torget i Snäckviken fanns den andra hållplatsen för hästar.

– Vid öppet vatten var det båt som gällde. Jag var det första kvinnfolket här ute som började köra motorbåt, säger Runa och sträcker på nacken. De andra rodde och seglade, men maskinerna vågade de sig inte på. Mitt rättesnöre har alltid varit, att om karlarna klarar det så gör kvinnfolk det också. Vi är inte mer okunniga, trots att vi är litet svagare. Och med det har jag klarat mig ganska bra.

PROVIANTERA behövde Kuggöborna göra ungefär två gånger i månaden.

– Under kriget fick man inte köpa en brödbit på Malmen fast man var hungrig. Eftersom vi själva odlade säd hade vi rätt ransoneringskort, berättar Runa. Vi fick inte heller köpa kött för att vi hade egna djur. Men jag var bekant med henne i brödbutiken, så hon brukade sticka åt mig några brödbitar för att jag skulle orka skida tillbaka.

– Det var dåligt ställt under kriget, men vi hade ju fisk och potatis. Trots att vi var yrkesfiskare hade vi också en kalv per år som slaktades på hösten. Även kött från sjöfågel saltades in. Vi var självförsörjande fast gården var liten. Innan vi fick elektricitet hängdes mjölkkanan i brunnen, så mjölken inte skulle surna så snabbt. Vi ystade till husbehov och kärnade smör, men även grädden skulle sparas i brunnen tills man hade tillräckligt för en kärning. Allt blev mycket enklare 1952 när det drogs el till ön.

PÅ VINTRARNA drog Winqvistarna strömmingsnot och sålde främst till Rimito. På somrarna förde de levande fisk till Åbo och Pargas med fisksumpar. Men under höstarna blev det ett uppehåll mellan sommarens nätfiske och vinterns skötfiske. Då var det istället bärplockning som gällde för Runa och hennes svägerska.

– Det var inga fisketider just när lingonen mognade. En dag gav vi oss sjutton på att plocka 100 liter lingon vid Sanduddan, för där fanns så mycket att man kunde ösa. Vi klarade det, men våra gubbar fick hämta korgarna ur skogen.

Området på Sanduddan hör till naturtypen solstekta miljöer, som blivit mycket sällsynta. På området lever också flera utrotningshotade fjärilsarter. Därför blev ett 12 hektar stort område på Kuggös södra udde fridlyst 2010.

”Jaha Gustafsson, räknar ni då också med att ni själv har blivit kärring?”

RUNAS SVÄGERSKA var inte så mycket för djur, så Runa tog hand om ladugården. Under krigstiden fick Runa en bok där hon bland annat skulle fylla i hur mycket kon mjölkade och vilka grönsaker man hade sålt. När året var slut skulle man meddela sina resultat till Folkförsörjningsnämnden.

– Produktionen var ungefär densamma från år till år, så lat som jag var ändrade jag litet siffror från fjolårets bok så det blev ungefär lika. Ett år lyckades det inte bättre än att ena dottern som just lärt sig att gå fick ner boken på golvet och satte sig på den med lös mage! Först var jag alldeles ifrån mig, men så fick jag rådet att skicka in den gamla boken istället och ingen märkte nån skillnad, berättar Runa och ler brett.

– Ett annat år deklarerade jag att vi hade ett får. Som betalning för någon tjänst hade vi fått ett svart lamm från Gullkrona. Det var en bagge som man vanligtvis inte sparar mer än ett år, men vi hade honom kvar för ullen. Snart kom en skrivelse att vi måste leverera kött. Jag satte mig genast i motorbåten och körde in till Pargas. Inte kunde vi leverera kött som bara hade en bagge, han ger

ju inga lamm. På Folkförsörjningsnämnden satt en Gustafsson, som upplyste mig om att om man har ett får i två år, så räknas det som en tacka och man kan leverera lammkött. Då svarade jag: "Jaha Gustafsson, räknar ni då också med att ni själv har blivit kärring?" Hela kön skrattade och jag trodde han skulle få hjärtslag.

RUNA SKRATTAR åt minnet och fortsätter nästan litet urskuldande:

– Ända sedan jag var liten har jag varit envis som synden och haft en gudabenådad tunga att försvara mig med. Som äldre har jag nästan skämts över vad jag tidigare sagt, men jag hinner inte få ordning på mun, orden bara kommer.

– Det är en fin grej det där, säger Runa och pekar på sin TV. Fast det är ingen vanlig TV, det är en Må Bra-TV. Vårdstuderande på yrkeshögskolan Novia i Åbo har redan under flera år erbjudit virtuell, hälsofrämjande vård till äldre hemmaboende i den åboländska skärgården genom interaktiv TV-teknik. Man hoppas att detta kan vara ett steg mot att äldre personer i glesbygden kan klara av att bo hemma längre. Projektet fortsätter åtminstone till 2013.

– Jag ingick i den första testgruppen. Det är ut-sändning två gånger i veckan, en halv timme per gång. Då kan man se och höra alla som knäppt på sin TV. Ibland handlar det om matvanor, en annan gång kan vi ha gymnastik. Det är något jag ser fram emot på dagarna. Man kan också själv bestämma när man vill tala med någon, om båda kopplar på samtidigt. Den sociala kontakten är viktig här ute på en holme.

STEGET MELLAN interaktiv TV-teknik och Kuggös första telefon känns ganska långt.

– Vår närmaste telefoncentral fanns på Sildala och det är inte så nära, kan jag berätta. När trådarna gick ihop slutade telefonen fungera. Då fick man följa trådarna genom skog och mark och kärr för att se var de satt fast. Jag skulle vilja se den ungdom idag som skulle springa tiotals kilometer genom skogen för att få igång sin mobiltelefon, säger Runa.

Hon sträcker sig fram och knäpper på sin Må Bra-TV. Idag har hon träff med sina nyfunna vänner på Kimitoön. ♦

► Runa är en ivrig porslinsmålare. © Pia Prost.

Nu är våren som skirast på Lammholm. Löven på björkarna har sin friskaste gröna färg och i skogsgläntan knoppas liljekonvaljerna.

TEXT: PIA PROST

BILD: KARL VILHJÄLMSSON

Bästa dagen när pappa kom hem från kriget

Det svaga gnisslandet från skottkärran överröstas av de ivriga småfågellarna. Ibland får sig skottkärran en extra knuff för att forcera en kurrande sten. När ängarna, där fåren tidigare betat, skymtar genom träden, döljs nästan stigen av det frodiga blåbärsriset.

Här har aldrig några motorer stört stillheten, endast människofötter har trampat upp stigen. Och ingen känner lika väl alla stigens vindlingar som Dora Siivonen. För åttio år sedan var det Dora och hennes syster som i barnaskor sprang fram över ön och letade upp alla dess hemliga gömställen. De senaste trettio åren är det Dora ensam som har varit Lammholms själ och hjärta.

DORAS LILLA HUS ligger nere i en liten glänta på öns nordvästra sida. En bergknalle och några tallar skiljer huset från vattnet vid hemviken, där familjen Siivonen hade sin båt förtöjd. Att den lilla gläntan framför huset är ett förunderligt varmt ställe vittnar de ståtliga påskliljor som tagit sig upp genom fjolårsgräset och redan står i full blom. På berget bakom huset skymtar ett enkelt omålat litet hus med ett hjärta på dörren. När vårsolen lyser som mest löftesingivande är det svårt att föreställa sig den smala stig som genom meterhög snö leder fram till utetuppen, pinad av nordanvinden. Men idag är vintern långt borta och Dora knuffar fram skottkärran till trappan, där katten Saku förnöjd lapar sol.

– Jag hade beställt rödmjök till kaffet, men den kommer först ikväll, säger Dora när hon mäter upp pannmalet i kaffepannan.

Dora beställer nästan alla varor med förbindelsebåten Karolina. Varannan måndag åker hon med, för att besöka gravarna i Norrby, Iniö.

INTLL KÖKET ligger en liten kammare. Från farstun kan man också välja att gå in i salen, men den använder Dora sällan. Det blir bara mera att värma upp. Vintertid slukar den stora spisen i köket tillräcklig med ved i alla fall. På väggarna hänger några bilder av de katter Dora haft, och i bokhyllan står fågelböcker och Nordens Flora.

– Jag skulle ha tyckt om att läsa botanik. Men jag kan så gott som alla Lammholms växter på latin, berättar Dora stolt. Några har nog börjat falla i glömska... Ibland ligger jag sömlös om kvällarna, när jag inte minns ett visst latinskt namn. Oxel-

rönn, *Sorbus fennica*, finns här på ön. Mina favoriter är liljekonvalj och björk, därför älskar jag våren. Till midsommaren tar jag in björkkvistar och sätter en stor kvist precis bredvid huvudkudden, så jag får känna doften när jag sover.

Katten Saku vill ha mat och stryker sig mot Doras ben. Han hade redan sitt namn när Dora fick honom. – Men eftersom jag tycker om att se på ishockey skulle jag nog ha kunnat ge honom samma namn själv, ler Dora.

DORAS MORFAR Viktor Lindqvist har byggt huset. Han kom från Gustafs och jobbade som dräng på en av gårdarna på Iniö. Han var purfinne, som Dora säger, men lärde sig snabbt svenska med hjälp av ÅU och Hufvudstadsbladet. Han var en mångkunnig man som både var fiskare, skomakare, spelman och båtbyggare. Doras mormor var född i Söderby, då en av de folkrikaste byarna på Iniö. Byn hade betydande ägor dit utöar som Lammholm och Salmis räknades.

Den vägen hamnade Doras morföräldrar på Lammholm. På Salmis hade Söderbybönderna sina kor på vall.

– Som liten var jag med på slåttertalko på Salmis. Kvinnorna fick räfsa, pappa var med och slog höet. Den som var värdinna kokade mat i mjölkstugorna där ute. Det var så mysigt, minns Dora.

SJÄLV HAR HON HAFT får på Lammholm, fem stycken som mest. Grönsaker har hon odlat och sålt till Åbo, men det blev besvärligt när uppköparna ville ha tontals och inte längre var intresserade av att köpa bara några kilo purjolök eller palsternacka.

Det hon verkligen brann för var dock sitt jobb som lantbruksklubbedare, som hon arbetade med i tjugo år fram till början av sextiotalet. Klubbarna grundades för att ungdomar skulle lära sig mera om lantbruk och odling. Dora gick på klubbedarkurs på "Skuffis" i Åbo, där hon fick lära sig köksväxtodling, fruktodling, husdjursskötsel, matematik och pedagogik. Som klubbedare åkte man runt i bygden och värvade medlemmar bland tioåringar och uppåt. Dora hjälpte barnen att starta upp odlingar, skörde och prissätta. På de påföljande kokkurserna lärde hon ut konservera och "rexning", det vill säga hermetisk inkokning. Klubbfesterna var gemensamma för alla barn på Iniö.

– De som hade "land under fot", det vill säga barn från Norrby och Söderby på Iniölandet, kunde öva in hela teaterstycken, medan barn från öarna uppförde charader eller läste dikter. Någon vinterverksamhet hade föreningen inte, berättar Dora, så när föräldrarna ännu klarade sig ensamma hade jag ett par vintrar tjänst hos en läkare i Åbo. Bland annat krigsvintern -44, när vi fick springa och ta skydd undan bombningarna.

DORA PLOCKAR FRAM några fotografier ur en låda. Där finns en bild av hennes syster Iris, som flyttade till Sverige i tjugوårsåldern.

– Det blev litet som en pest att alla skulle till Sverige, men finskan var svår för många. Iris är inte så frisk längre, säger Dora. Hon har inte varit här på snart åtta år, men vi håller kontakt per telefon. Hon längtar till Lammholm. Jag tror att hemlängtan växer med åren.

På ett annat fotografi sitter hennes mor under syrenporten utanför huset. Det var kanske henne åttionde födelsedag, funderar Dora, fyra år innan

Lammholm

hon dog. Hennes far gick bort 1957, 58 år gammal. – Jag hörde en gång ett radioprogram, där de intervjuade skulle berätta om den bästa händelsen i deras liv. Jag har två, konstaterar Dora. Den ena händelsen var när min pappa kom hem efter kriget. Vi hade fått ett brev från Ilomants, där han skrev att få se när det är hans tur: "allt som oftast faller kamraterna vid min sida". Men så blev det fred den 13 mars 1940. Det gick flera veckor, en månad, men vi hörde inget av pappa.

Vi blev uppmanade att inte oroa oss, eftersom soldaterna släpps hem i bokstavsordning och Siirelius Siivonen kommer ganska sent i alfabetet. Men hade ändå något hänt honom? En kväll i april hade mamma, Iris och jag gått och lagt oss i kammaren, när vi hörde att det bullrade i farstun. Kanske grannen har något sjukt barn, sa mamma och gick och öppnade dörren. Sen hörde vi hur mamma grät av glädje. Pappa hade kommit hem isvägen via Houtskär! Det var en härlig dag.

– Den andra händelsen var konfirmationen, säger Dora. Det händer inte så ofta att jag slipper till kyrkan, men min småkusin brukar skjutsa mig ibland. Han vet att jag gärna åker till kyrkan på midsommardagen, för på den dagen blev jag konfirmerad.

Dora bläddrar igenom korten en gång till och stannar upp vid kortet av sin mor.

– Mamma fick lida så mycket och jag har inte behövt lida alls, säger Dora stilla. Inte en dag har jag legat på sjukhus, trots att jag nu är 84 år. Men ibland måste jag ta nitro för hjärtat, så jag ids inte simma längre.

SOMMARTID ÄR DET mycket folk som rör sig på Lammholm och de omgivande holmarna. Men när vintern kommer är Dora den enda kvar på ön. – Å nej, det känns aldrig ensamt, säger Dora. Jag talar med så många i telefon och har så mycket trevlig sysselsättning. En uppgift som jag brukar fördriva jultiden med är att läsa finsk grammatik. Jag har alltid älskat finska språket, trots att man mest av allt älskar sitt modersmål. Redan i folkskolan i Keistiö tyckte jag rysligt mycket om grammatik. Jag hade en duktig lärare som hette Sjöblom. Han krävde mycket, men sparade inte med vitsorden heller. Men jag var glad åt att han fordrade mycket, vad skulle man där sitta och slöa till för?!

Dora har inte varit gift.

– Jag var på väg en gång, men vände i farstun. Mannen söp mycket och var ingen snäll människa. Kanske var jag inte förstaklassig jag heller, men mamma och pappa led när de visste hurudan han var. De ville inte ha något med honom att göra och det tog hårt på mig, för med mina föräldrar skulle jag aldrig ha velat bryta. Och jag ångrar ingenting.

– Jag har fått leva mitt liv här på Lammholm. Jag fick sköta mina föräldrar på gamla dar och sitta vid deras dödbädd. Jag tackar gud för att jag kunde vara med, det var fina upplevelser. Jag fick också ta farväl av min morbror, som dog bara åtta månader efter min mor. Min småkusin skjutsade ut mig i sin båt efter morbrors begravning. Det var sent på hösten, stormigt och ruskigt. Vågorna slog över bryggan. "Nu ska du väl ändå flytta upp till Söderby", sa han. Han ville bara väl, men inte kunde han veta hur det kändes för mig. Jag var 53 år då. Sakta gick jag upp mot huset genom stormen. När jag gick förbi morbrors stuga tittade jag på de fördragna gardinerna i fönstren. Uppe i huset var det lika tomt och tyst. Men jag såg mig omkring och tänkte, att hur skulle jag ha hjärta att lämna allt det här som de skänkt mig? Också de stannade här när deras förfäder gick bort. Ingen kan fly någonstans och slippa undan sorgen. Här har varit gott att bo.

DORA VET att hennes hus är i goda vänners händer den dag hon själv inte finns kvar på Lammholm.

Telefonen ringer. Det är från förbindelsebåten, som kommer att vara vid bryggan på Lammholm om tjugo minuter. Dora ringer vidare och förvarnar grannarna. Framför den lilla spegeln i kammaren knyter Dora ett huckle över sitt gråa, vackra hår. Vid dörren knäpper hon på sig en tjockare skjorta och skrattar till när katten kommer springande. Tillsammans går de ut i våren. ♦

Känns som om skärgården idag bara är för de rika

TEXT OCH BILD: PIA PROST

Var Uno Eskills håller hus i skrivande stund är inte så lätt att veta. Hans fru Birgit bor vintertid i parets hus i Pargas, men där har Uno inte ro att vara mer än några dagar åt gången.

Han är skriven på Ytterstö, där Birgits barndomshem ligger, och där familjen Eskills tillbringat alla somrar. Men huset på Ytterstö är utsatt för nordanvinden och håller inte värmen så bra. Så vintertid bor han mest på sin egen barndoms ö Salmis, som också ligger i Iniö skärgård.

– Det är väl knappt en kilometer som skiljer Salmis och Ytterstö, säger Uno. Är det öppet vattnet åker jag ofta mellan öarna, bland annat kommer ju posten till Ytterstö. Jag reparerar bryggor och alla hus, fiskar litet, hugger ved – det är knappt

så att tiden räcker till. På vintern är jag ofta ensam här ute, för det finns ju knappt några skäribor kvar. Min närmaste granne, Dora på Lammholm, är på fem kilometers avstånd. Frugan är ju också ute ibland, men på vintern behöver hon se till huset i Pargas så att vattnet inte fryser.

ÖN SALMIS HÖRDE till Söderby på Iniö. Fäbodvalen på Salmis var en unik företeelse i hela Åbolands skärgård (se faktaruta). Där hade Söderbyborna mjölkstugor och korna transporterades dit för en stor del av året. Unos morfars far flyttade ut till Salmis 1896, i samband med att han ärvde en halv gård från Söderby.

Ytterstö

– När jag var liten vara alla större holmar bebodda, berättar Uno. På Salmis bodde ett 15-tal personer i fem olika gårdar. Men alla tömdes i takt med att fisket gick ner och jordbruket blev för kostsamt när man borde skaffa sig traktorer.

Unos familj hade sex-sju kor och sålde mjölk. Innan elektriciteten kom 1980 var det stora bestyr med att hålla mjölken kyld. På vintern tog man upp is ur sjön som sparades för att man skulle kunna kyla mjölken när det blev varmare. Mjölken forslades till fastlandet med båtar som körde runt bland holmarna, under menförestider använde man sig av båten Aranda.

– När traktorn kom kunde man köra mjölken över isen till Gustavs, före det åkte man bara med hästar. Vi hade två hästar hos oss, berättar Uno. Var man osäker på om isen skulle hålla gick man före och slog med isbillar. Om ett hårt slag gick igenom var det inte sagt att isen skulle hålla både häst och släde.

Tiden före man kunde skicka iväg mjölken, kärnades den till smör. På somrarna kom sommargästerna till gården och köpte, men oftast åkte man upp i ån i Åbo och sålde smöret från sina båtar.

CENTRUM FÖR Salmis var Söderby, men kyrkan låg då som nu i Norrby. Vanligtvis var det menföre just vid jul, så till julottan kunde man ofta inte åka.

– Inte åkte vi in alla söndagar heller, men alltid nu som då, säger Uno. Från Ytterstö är det ungefär 15 kilometer till kyrkan, från Salmis någon kilometer kortare. Var det öppet vatten åkte man båt nån timme till Söderby och sen tog det ungefär en halv timme att gå över land till Norrby.

– Vi fick telefon 1945, och fast jag var bara fyra år minns jag väl när de satte upp stolparna. Tre av fem hushåll skaffade telefon, men alla fanns på samma telefonlinje. Så man fick lyssna efter hur många signaler som gick fram, för att veta om man skulle svara eller om det var till någon av grannarna. Posten och Hufvudstadsbladet kom tre gånger i veckan. Så det är sämre nu, skrattar Uno. Nuförtiden får man nog ibland vänta en hel vecka på sin tidning.

– Min mor, som dog 1992, var den sista som bodde året om på Salmis. Allt blev så mycket lättare när vi fick elektricitet, men för att stoppa utflyttningen var det för sent. Nu känns det som om skärgården bara är till för rikare människor, som

▲ Birgit Eskills. © Pia Prost.

har råd att sätta ut nästan hur mycket pengar som helst för en holme. Och nästan hälften av våra marker är fredade av Natura 2000. Det gäller att komma överens om skötseln, trots att vi har ägt dem i hundra år och nog tagit hand som skötseln under den tiden.

BIRGITS FARFAR föddes på Ytterstö 1875 och hans föräldrar flyttade ut till ön några år innan. Medan det på Salmis fanns bönder och åkermark, präglades Ytterstö av fiskartorp. Birgits familj hade häst en tid, men annars brukades jorden för hand. Man fiskade och sålde mjölk. I många år fraktade Birgits far byggnadsmaterial i skärgården och på 1950-talet öppnade hennes föräldrar också butik på Ytterstö.

– På 1970-talet gick en butiksbat i skärgården, berättar Birgit, men på 1980-talet öppnade faktiskt jag och Uno igen en butik sommartid på Ytterstö. Butiken var verksam i ungefär 10 år, men det var ett slitsamt jobb med mycket bärande. Och åtgången var så beroende av vädret. Det som sålde mest var bensin och gas, sådant som är jobbigt att släpa med sig från stan.

Trots att Ytterstö och Salmis ligger så nära varandra har Birgit och Uno inte gått i samma skola. Birgit gick i skola i Äpplö, medan Uno gick i Keistiö.

– På den tiden var skolbarnen från öarna inneboende hos någon familj, som fick en liten ersättning för besväret. Jag hade turen att komma till en ung och trevlig familj, berättar Birgit. Det enda vi behövde göra var att bära in ved. Alla åt tillsammans; paret med sina två barn, tre inneboende barn, farmor och en faster. Jag delade bäddsoffa med en annan flicka.

– För det mesta kunde man fara hem till veckosluten, gående eller med sparkstötting, berättar Uno. Var det dålig is kom någon äldre och hämtade oss från skolan. Ibland gick vi fastbundna i varandra med rep, så att man skulle kunna dra upp den som eventuellt gick igenom isen. Under menförestider fick man nog hålla sig på landbacken där man var inhyst. Men vad jag minns var det ganska sällan man var inomhus förutom när man sov, mest var man ute och skidade och lekte.

NÄR UNO OCH BIRGITS BARN var små bodde familjen främst i Pargas. När Uno fick jobb på förbindelsebåtarna, där han hann jobba i 20 år, började han samtidigt tillbringa mer tid på Salmis och Ytterstö. Men att bosätta sig här som unga var inte ett alternativ.

– Mest med tanke på barnen, säger Birgit, de skulle ha varit tvungna att flytta hemifrån redan som sjuåringar. Men själv skulle jag nog ha kunnat tänka mig att bo på Ytterstö. Många besökare tycker att det är en vacker ö.

– Men något ska man jobba med också, konstaterar Uno. Man lever inte bara på utsikten. ♦

FAKTARUTA

Fiskarbönderna i Iniö idkade redan på 1700-talet och långt tidigare ett anspråkslöst jordbruk som stödnäring till fisket. Boskapsskötseln spelade också en väsentlig roll. På våren blev det vanligtvis knappt om foder och man måste i sista hand ta mat åt djuren från halmtaken. Söderbyborna hade emellertid sitt eget sätt att klara av det svåra problemet. De sju gårdarna i ägde före storskiftet samfällt en stor holme i den södra skärgården, Salmis. Varje vår efter islossningen stuvade byns bönder sina kor i fäbåtarna och seglade ut till ön. Där fick djuren livnära sig på Föönå, det vill säga det vissna gräset från föregående år.

När det började grönska fördes korna tillbaka till hagarna kring byn, och vildgräset fick växa ostört. I juli samlades byfolket igen på ön för att inleda slåttren. När höet var skördat fördes kreaturen på nytt ut till ön och fick stanna till sen höst. Varje hemman hade en egen ladugård på ön dessutom sin egen säterstuga, där säterhjonen vistades.

Säterjäntornas vistelse på Salmis var nog föga avundsvärd. Från och med början av 1800-talet känner man till en hel del tack vare bevarad muntlig tradition. Det vanliga var att varje gård anställde ett medelålders fruntimmer och en ung flicka, som varje morgon och kväll skulle mjölka korna, kärna smör och se efter kreaturen. Ofta hade säterhjonen inte tillgång till egen båt, så blev någon sjuk hade de inte möjlighet att komma därifrån. Ingen klocka fanns heller, men man följde solens gång.

Vidskepelsen spelade en viktig roll. Ovanför ladugårdsdörren fanns stålföremål som skydd för onskans makter, främst maran. I utskären hade man också stor respekt för näcken, vilket räckte för att avhålla ortsborna från att lära sig simma.

Ingenting av de forna säterkojorna och säterladugårdarna finns kvar. Ännu 1947 fanns en säterkoja bevarad på ön, men också den är numera riven.

Salmis var ännu så sent som 1894 obebott. År 1890 hade man förrättat storskifte på ön och det blev samtidigt slutet på öns säterbruk. Efter hand kom nybyggare och røjde upp sätermarkerna.

Text ur Iniö skärgårdskommuns historia. Del III. 1991. Utgiven av föreningen Iniö hembygdsbok. © Rolf Kroneld, Hannele Köngäs, Tua Henriksson.

– Där kommer Luppa, konstaterar Åke med van blick. Luppa är en ko, en speciell ko. Under hennes tretton år på gården Santalahti på Heisala har hon mjölkat hela 140 000 kilogram och är flerfaldigt belönad.

På fackspråk talar man alltså om mjölk i kilogram och inte i liter. Från ändan av köksbordet har Åke Johansson fin uppsikt över gårdsplanen. Sonen Andreas har släppt ut korna ur ladugården och nu har de brått att hitta den saftigaste grästuvan. För oss som inte har behövt dra på oss arbetsstövlar blir koparaden utanför fönstret en lämplig lunchunderhållning. Magdalena har nämligen dukat fram ”av det som finns i skåpen”; fisk i alla former som får buffén på Sverigebåtarna att blekna.

– Jag har nog alltid tyckt om att laga mat, säger hon blygsamt. Valet stod mellan Högvalla husmorsskola och sjuksköterskeutbildning, men jag

valde det senare. Jag skulle nog ha trivts med att jobba inom äldreomsorgen.

ÖDET VILLE ANNORLUNDA för Sorpoflickan Magdalena. Efter några år gifte hon sig med mjölkbonden Åke Johansson på Heisala. Tillsammans har de jobbat på gården fram till generationsväxlingen för några år sedan. Nu är det Andreas och hans fru Sonja som är mjölkproducenterna på Santalahti.

Sonja har kvar sin hemgård i Pernå där hon odlar spannmål och vall. Hon är själv med och sköter arbetet där så ofta som möjligt, men hennes föräldrar är till stor hjälp. Allt hö för korna kommer från Pernå och transporteras med långträdare till Pargas. Idag har gården Santalahti 55 mjölkande kor och ungefär lika många ungdjur. Om detta låter bekant har du kanske läst om Sonja på nätet, för hon är en av de fyra bloggarna på Yles populära Bondblogg (se bondbloggen.fi).

Åke och Magdalena är fortfarande aktivt med i arbetet på gården, trots att det nu är i mindre skala. – Vi skulle inte ha kunnat utöka utan er hjälp, konstaterar Andreas, som tittar in på en kopp kaffe. 31-åringen Andreas har svaga minnen av sin farfar, sittande i gammaldags arbetskläder på sin egen mjölkpall.

Här finns den vackraste mjölkvägen

– För farfar var det viktigt att allt skulle gå enligt gamla mönster. Det mjölkades mycket för hand, trots att den första mjölkmaskinen kom på femtio-talet. Det var i den vevan drängarna och pigorna började försvinna. Under mamma och pappas tid utvecklades dock gården mycket.

– När vi tog över fanns det tolv kor och varje ko mjölkade i medeltal 5000 kg per år, berättar Magdalena. När vi slutade hade vi över 40 kor, som mjölkade 10 000 kg per år. Det var ett resultat av hårt arbete och stort intresse, så det är så roligt att se att intresset gått i arv. Men arbetet har nog förändrats mycket genom åren.

BÖNDERNA PÅ HEISALA hade en gemensam tjur-förening. Man åkte med tjuren dit den behövdes, så att säga, men för att det inte skulle bli inavel måste man byta tjur vartannat år och föra en nog-grann stambok. Föreningstjuren försvann 1958 och det blev vanligare med inseminering. Under krigstiden blev det viktigt att följa upp mjölkpro-duktionen via den så kallade kokontrollen. Förut-om att man mätte mängden mjölk per djur, under-sökte en kontrollassistent mjölkens fettprocent en gång per månad. Fortfarande kommer en rådgi-

vare varannan månad och tar mjölkprov av varje ko, som skickas för analys. Bland annat undersöks mjölken celltal, det vill säga antalet bakterier, som inte får överstiga ett visst gränsvärde.

Kvalitén på mjölken är A och O. Det har alltid varit en ledstjärna på Santalahti gård, som i slutet av nittio-talet också vann tävlingen Egentliga Fin-lands vackraste mjölkväg. Och visst är både den slingrande vägen på Heisala och båtfärden genom Pargas södra skärgård vacker.

– Inte hade man ju tänkt på det själv, säger Magdalena, men när vi blev uppmanade att delta i tävlingen började jag se på allt med andra ögon. I och för sig har närheten till vattnet alltid varit viktig för mig, det märkte jag så tydligt under mina år i Helsingfors. Men vi har alltid varit olika på den punkten, Åke och jag. Kanske för att du Åke egentligen aldrig fick möjligheten att jobba någon annanstans? Och nog kan ju vår vackra mjölkväg ställa till med problem ibland.

– Innan förbindelsebåten började gå, kunde det vara ett fanstyg att alltid vara tvungen att transporterat allt över vatten, säger Åke. Mjölken skulle över till fastlandet, oberoende om det var menföre eller inte. Och jisses när man skulle ha en ko till slakt! Förr skulle alla fodersäckar släpas in och ut på båtarna, idag behöver man bara knäpa på datorn och så kommer en bil och sprutar in fodret i en silo, man behöver själv inte ens vara hemma. Men visst kan det ännu vara ett hårt knog, speciellt kalla vintrar när färjan står. År 2003 stod Viken på grund av isen. Då körde vi själva mjölken över isen i stora 1000 liters tankar till grannön Sorpo, därifrån det går landsvägsfärja.

DET HAR FUNNITS sex mjölkproducenter på Heisala. Idag finns det två kvar. En finns också på Sorpo. Heisala är en ganska stor ö, cirka sju kilometer tvärs över.

– Heisala by består av många holmar, men på huvudön har det alltid funnits mera bönder än fiskare. Men speciellt på vintern var fisket viktigt även för bönderna, säger Åke. Tack vare vinternotfisket kunde mina föräldrar bygga sig en ny ladugård.

– Dessutom var strömmingen en viktig proteinkälla, inflikar Andreas. Ännu för några tiotal år sedan var kornas vinterutfordring tämligen språklös, så då gav de ingen mjölk.

– På 1920-talet skiftades vattnen enligt hur mycket mark du hade. Det var ju helt snedvridet, konstaterar Andreas, för fiskarna var ju fiskare eftersom de inte hade någon mark. Nu fick istället jordbrukarna stora vatten. Så för att kunna fortsätta fiska måste de arrendera vatten av jordbrukarna och ännu till betala för det. Farfar berättade att förhållandet mellan fiskare och bönder nog var lite spänt ännu på fyrtiotalet, speciellt när det drogs vinternot och bönderna var både notdragare och vattenägare och förtjänade mycket mer. Många fiskare arrenderar fortfarande vatten, men det är mera naturligt idag eftersom man fiskar på större områden.

HEISALA HAR ANTAGLIGEN varit bebodd ganska länge. 1648 fanns det fyra hemman i Heisala by. Efter reduktionen* lämnades Heisala som kronohemman åt före detta hovjunkaren Aron Klöver-sköld till "endaste hemvist", skriver Rainer Fagerlund i Plock ur Pargas historia. Idag bor det cirka

femton personer på ön året om. När Åke var liten rörde sig invånarantalet kring 35, plus att det fanns tjänstefolk i alla gårdar.

– Det var så mycket löst folk som rörde sig på landsbygden förr. När potatisen skulle tas upp på hösten kom gamla tanter från Pargas centrum och hjälpte till, mot att de fick en potatissäck med sig som lön. För vinternoten behöves en massa karlar, på försomrarna var det sockerbetor som skulle gallras, det skulle dikas, slås hö, skötas ungar, mjölkas i ladugården... Vissa kom med gummistövlar, andra i lågskor och svart kostym. Hade de egen motorsåg med sig visste man att det var ordentligare karlar och dem behövde man bara ge stövlar och bränsle. Andra arbetade någon vecka, fick lön, söp upp pengarna, var dåliga i några dagar, men var snart tillbaka och arbetade igen. Det var sådana personer som socialen kanske skulle ta hand om idag, funderar Åke.

Många av Heisalas invånare har varit finskspråkiga.

– Min mammas familj var helt finskspråkig när de flyttade hit efter storskiftet på Rimito, berättar Åke. Då var mamma bara två, men när hon blev litet äldre fick hon sitta med på handarbetstimarna i skolan för att lära sig litet svenska.

ÅKES MORFÖRÄLDRAR bodde en tid i det hus som 1922 blev Heisala skola. Alla årskurser samsades om ett rum. Eftersom även Sorpoborna gick i skola på Heisala har Åke och Margareta suttit i samma klassrum.

– På min årskurs gick bara jag och Lassi Rahkonen. Om vi inte klarade av våra uppgifter, skulle vi gå till någon av de större eleverna och be om hjälp. Jag frågade alltid Maj-Gret, men när hon gick ut skolan fanns det ingen flicka kvar. Så då måste man fråga nån av de där pojkarna och Åke var en av dem. Sen gick det ända till 1971 innan vi fann varandra på ett bröllop, men då var det klappat och klart med detsamma, skrattar Magdalena.

Heisala skola stängdes 1963. De barn som fortfarande var kvar flyttades över till Attu eller Domarby skola. Andreas och hans systrar har gått i Våno skola och i högstadiet i Pargas centrum, men har alltid kunnat bo hemma på Heisala.

SKOLAN VAR EN viktig samlingspunkt för byborna både på Heisala och på de omgivande öarna. Det var också här som Heisala marthakrets grundades

1936 och höll sina möten. Marthorna ordnade bland annat morsdagsfest och skördefest. Julfesten som ordnades på skolan var öppen för alla, inte bara för dem som hade barn i skolan. Både Åke och Magdalena minns ringdansen som alla deltog i, gammal som ung.

– Marthaverksamheten var nog mycket viktig för den sociala gemenskapen på öarna, säger Magdalena. Visst träffades man ändå, men de regelbundna mötena förenade oss på ett annat sätt. Sedan några år tillbaka håller vi våra möten i Pargas, men innan dess möttes vi hemma hos varandra. Vi åkte med båt eller snöskoter mellan öarna och man trotsade nog både storm och dimma för att kunna träffas.

– Det finns många historier som berättar om färder till marthamötena, säger Åke. En vinter skulle mamma och tre andra på möte till Kuggö. Väl ute på Ingholmsfladan var allt en enda issörja och den gamla märren som drog släden började kika bakåt, att nog är väl ändå det här ett för jäkligt före? Mamma och en till tyckte så synd om märren att de vände om, men de äldsta och skröpligaste tanterna hoppade av släden och vadade genom is-sörjan på marthamöte och hem igen. ♦

▲ Åke och Magdalena Johansson, nedan sonen Andreas.
© Pia Prost.

*Reduktion var en indragning till staten av sådan jord, som tidigare avsöndrats till i första hand adeln genom förläningar och donationer.

Att själv köra båt och snöskoter var det första jag fick lära mig

TEXT OCH BILD: PIA PROST

När jag föreställer mej den gamla tidens redare ser de ut som Hans Granroth, husbonden på Grankulla gård på Biskopsö.

Hans är stor och reslig och har ett skägg som lätt skulle kunna fixas till en skepparkrans. Intrycket kanske förstärks av den högt belägna, vackra gård som sedan några år tillbaka bebos av Hans och Inger och deras tre barn. Inga redare har bott just i detta hus, men några generationer bakåt i tiden fanns det många sjömän och skeppsbyggare på Biskopsö.

FARFAR ANTON HAR byggt gården som fick namnet Grankulla. Anton tog namn åt både sin gård och sig själv från sitt barndomshem på Granholmen, en ö strax norr om Biskopsö. Där hade hans morfar Henrik Leander Andersson byggt upp både sitt hem och eget varv, där många större och mindre fartyg byggdes genom åren. Han var också delägare i flera andra fartyg som byggdes i trakten.

I boken Barndomsminnen från Biskopsö av Bertha Löfman, med tillägg av redaktören Sixten Granroth, kan man läsa mer om livet på Granholmen och Biskopsö under fartygsbyggenas tidevarv.

Vid stranden i byviken byggde Anton Granroth sitt första hus, som inhyste den första butiken på Biskopsö. År 1920 stod sedan gården Grankulla färdig. Den ligger på vägen till Stickelviken, någon kilometer från byn.

– Farmor minns jag, säger Hans, men min farfar Anton dog som ung. Våra barn är nu den femte generationen på Biskopsö.

TVÅ FAMILJEMEDLEMMAR med fyra ben kommer fram och snusar på mig när jag stiger in i den hem-

trevliga salen. De tillhör äldsta dottern Andrea. Under några år har hon hyrt en lägenhet i Dalsbruk, men är nu Biskopsöbo på heltid igen. Hon bor i det mindre huset vid stranden tillsammans med sin pojkvän Matias, som arbetar i Ekenäs under veckorna. Andrea drar bland annat kurser vid djurlinjen på Axxell i Brusaby och är styrelsemedlem i skärgårdsnämnden vid Kimitoöns kommun.

– Ifjol hade jag ett vikariat med arbetstid mellan klockan 8-16, så det var svårt att få ihop det med förbindelserna, konstaterar Andrea. Alldeles omöjligt skulle det inte ha varit att pendla, men det tar lång tid och blir dyrt att först åka med båt härifrån och sedan med bil vidare till Kimito. Nu försöker jag pendla så gott det bara går med de kommunikationsmedel som finns, men om det inte lyckas kör jag själv.

När Andrea gick i Kimitoöns gymnasium körde hon själv med öppen båt till Dalsbruk, ända tills isarna lade sig.

– Det var mörkt när man for och mörkt när man kom, säger Andres. Själv vande jag mig snabbt, men mer oroliga var kanske mamma och pappa.

– Mest oroade man sig för att Andrea skulle få nåt problem med båten, säger Hans, speciellt om det var storm eller dimma. Det räcker ändå cirka 20 minuter att ta sig in till Dalsbruk.

UNDER SKOLTIDEN var de tre barnen Granroth de enda som kom från Biskopsö, men även barn från Vänoxa och Ängesö åkte med m/s Taxen in till lågstadiet i Dalsbruk. Taxen tar ingen last utan är bara för persontransporter. Rosala II kan ta bilar och går fyra dagar i veckan till Biskopsö.

Även Inger pendlar till sitt jobb på laboratoriet på hälsostationen i Dalsbruk. Hon har alltid jobbat deltid och ofta kunnat anpassa arbetet enligt skoltiderna. I december 2010 kunde man i Åbo

▲ Granroths på Biskopsö © Pia Prost.

Underrättelser läsa att Inger Friman-Granroth "gärna vill hem till jul!". Då hade islåget i skärgården igen överraskat NTM-centralen i Egentliga Finland, som har hand om förbindelsebåtstrafiken. Det fanns avtal på att en svävare skulle sättas in på menförestrafiken mellan Dalsbruk och öarna utanför, främst Biskopsö och Vänoxa, men inte förän efter nyår, som lämnade öborna strandsatta, endera på fastlandet eller på hemön.

– Allt ordnade sig så jag kom hem till jul, skratrar Inger. En vecka bodde jag i Dalsbruk, men jag körde också båt från Lövä till Biskopsö och tog mig hem med en fyrhjuling längs en skogsväg. I år var det ovanligt besvärligt, men varje vinter får man vara beredd på att stanna åtminstone någon natt i Dalsbruk. Jag har dock förstående arbetskamrater, som vet varför jag eventuellt är försenad om det stormar eller är menföre.

– Men överlag har utvecklingen gått mot det bättre, konstaterar Hans. Det var bättre isvintrar förr, men fordonen är bättre nu. När jag var en liten grabb var det med häst och släde man åkte till Dalsbruk eller Lammala i Västanfjärd på uppköp ett par gånger i månaden. Fyrhjulingen och snöskotern utgör den största skillnaden.

– Att själv köra båt och snöskoter var det första jag fick lära mig när jag flyttade hit, säger Dals-

bruksflickan Inger. Susanna är född sista mars och vi kom till Biskopsö på den sista isen i början av april – hem ville man och då var det bara att sätta sig på snöskotern.

ALLA SYSKON Granroth skulle gärna bosätta sig på Biskopsö. Men visst är det förbindelserna som eventuellt sätter käppar i hjulet. Både Andrea och Matias, som är fordonsmekaniker, skulle kunna tänka sig att starta eget.

– Visst skulle det underlätta om man kunde ta med sig jobbet hit ut. Men som nyutexaminerad har man förstås inga ekonomiska förutsättningar att starta eget, och först är det ändå viktigt att skaffa sig arbetserfarenhet, säger Andrea.

– En färja över till fastlandet skulle inte vara en omöjlighet, avståndet är ungefär detsamma som för färjan till Högsåra, konstaterar Hans. Men där är förstås mycket som väger för och emot, de flesta sommargäster vill inte ha några bilar på ön.

BEFOLKNINGSTILLVÄXTEN i skärgården var som högst just under bygdesjöfartens högkonjunktur, skriver Sixten Granroth i Barndomsminnen från Biskopsö. I slutet av 1800-talet var Biskopsö ett samhälle med omkring 200 invånare. Idag är åtta personer skrivna på Biskopsö. Förutom ett bebott hus i själva byn så är det stadsbor som äger gårdarna.

Till Biskopsö by hör många omgivande öar, som också varit bosatta. På Djupö bor ännu en familj året om, och Granholmen var bebodd för inte så länge sedan.

– Förr räknades inte Grankulla riktigt till byn, som finns på cirka fem minuters promenadavstånd, berättar Hans. Byn har varit livskraftig, trots att den idag börjar vara förfallen. Alla hus var bebodda under min barndom. Jag minns hur vi firade julafton hos min mormor i byn; vi åkte med häst och släde, det lyste i alla gårdar och det fanns barn i nästan alla hus. När jag var i 20-årsåldern var vi bara två ungdomarna som fanns kvar. Just då kändes det nog litet tungt, trots att det inte är något man går och tänker på längre.

Inte långt från ifrån Granroths ligger Biskopsö gamla skola. Den grundades 1919 och själva skolhuset stod klart 1922. För det mesta hade skolan endast en lärare. Även kommunkansliet och kommunbiblioteket har varit inrymda i skolbyggnaden, som just nu står tom.

– Jag hann just gå ut skolan på Biskopsö innan den drogs in 1962, berättar Hans. Då var vi två på min klass och fem i hela skolan. Men tidvis hade skolan många elever som förutom från Biskopsö kom från bland andra Bolax, Vänoxa, Ångesö och Bergö.

BISKOPSÖ BYALAG grundades 1994. Fyra år senare började man renovera skolbyggnaden med hjälp av EU-pengar. Under några år fungerade skolan som pensionat. Just nu finns Biskopsö skola på Kimitoöns kommuns försäljningslista, men byalaget har ännu inte gett upp hoppet på en välfungerande verksamhet i skolbyggnaden i framtiden. Byalaget ordnar också midsommarfest, forneldarnas natt och Biskopsömarknad.

– Men någon egentlig dans har aldrig ordnats på Biskopsö. När jag var ung åkte vi turvis till Rosala och Högsåra. Vi åkte alla med en yngling i byn som hade den finaste och snabbaste båten. Efter några år hade nästan alla liknande båtar, som man kunde plockade in flickorna i, skrattar Hans. Skäridanserna har litet börja komma tillbaka igen, det är nästan så att det inte räcker folk till alla tillställningar. Fast det är inte riktigt på samma sätt idag – förr skulle man ju på dansen för att hitta en flicka, idag räcker det att gå ut på internet.

Hans hade tursamma dansfärder, som gjorde att han hittade sin Inger. Medan barnen var små

bodde de i huset vid stranden som Hans byggde när han var i 20-årsåldern.

NÄRA INTILL LIGGER båthuset och den pråm som under de senaste trettio åren har varit Hans huvudsakliga sysselsättning – med den har han kört ut maskiner, varor, byggmaterial för sommargäster med mera. Han hyr ut också ut stugor, har fiskat och provat på det mesta inom skogsarbete.

– Som ung var jag ofta med när min pappa arbetade med häst i skogen, säger Hans. Min pappa satt aldrig på en traktor. Men med åren ökades virkesmängderna, först var det en meters props, sen blev det två och nu är det tre. Man orkar inte lyfta de större stockbitarna för hand. Ju mer man orkar desto mer förtjänar man, så tyvärr föll hästen bort.

Som ung åkte Hans sommartid runt i Hitis och Rosala med ett knippverk. Virket som avverkades och kördes ner till stranden på vintern skulle sättas i sjön när isarna gick. Efter att virket knippats ihop kom en stor bogserbåt och bogserade bort dem.

– Jag hade ett knippverk som man stod på i vattnet. Vartefter man plockade på stock sjönk knippena djupare. När man fått på en fyra-fem kubikmeter spändes allt ihop med järntråd och knippverket öppnades, så att stockknippena föll ut. Man stod hela tiden ungefär till knäna i vattnet och det var ett verkligt tungt jobb som ingen skulle göra idag. Men jag har bra rygg ännu, konstaterar Hans, som nu har skaffat sig en egen såg till Grankulla.

– Den är främst för husbehov, men jag säljer också några brädlappar då och då om någon behöver.

I BÖRJAN AV 1980-talet kom det bra med strömming. Enligt Hans fanns det under höst och vinter så mycket man bara orkade dra upp. Och minkfarmarna i Österbotten betalade bra. Sedan tog fisken slut kring 1985.

– Jag hann just skaffa mig utrustning för torskfiske, när torsken också mitt i allt var borta. Men då var det mycket skogsarbete istället, så jobb har det alltid funnits.

Ute på gården står två kärvänliga kalvar i en inhägnad. Familjen hade också får en tid.

– Men fåren kräver mycket skötsel, speciellt vid lamningen. Det var nog inget för mig, säger Hasse, fast Andrea tyckte om dem. Men hon åt aldrig av köttet.

– Nej, det var helt otänkbart, säger Andrea, vissa var ju så tama att de följde mig till förbindelsebåtsbryggan när jag hämtade posten!

– Och tog man inte med dem i båten när man åkte iväg, så hoppade de i sjön och skulle simma efter. Men de kan ju inte simma, så då fick man vända tillbaka och rädda dem, berättar Andrea och Hasse och skrattar åt minnet. ♦

▲ Hans och Inger Granroth. © Pia Prost.

▼ Gården Grankulla. © Pia Prost.

Bygger robust i utskären

Familjen Åminnes hus är definitivt inte som vilket hus som helst. Det är inte byggt var som helst heller, utan på en ö i Houtskärs ytterskärgård. Detta stora vackra hus med mansardtak står rotat på den östra sidan av Bockholm. Ett granitmassiv mitt på ön skyddar huset från den stundtals hårda vinden som drar in från Skiftet. Huset ligger bara några tiotal meter från strandbrynet, men ändå på en så hög nivå att blicken når långt ut över fjärdarna.

JOHAN ÅMINNE står på berget bakom familjens blivande hem och skruvar på den vindmölla som ska bli husets viktigaste energikälla. Strax intill leker tvillingarna indianer i lingonriset med kappar i händerna.

– Se upp för huggormarna! förmanar mamma Lotta Vaskola-Åminne, som just kommit hem med förbindelsebåten. Grankullaflickan Lotta är ekonom, men under det senaste året har hon vikarierat som rektor för Träsk skola i Houtskär. Under veckorna har därför hon och tvillingarna ofta övernattat i skolans lärarbostad. På så sätt har också barnen haft en betydlig kortare väg till dagis.

– Det har varit bra att ha tillgång till en extra lägenhet på fasta Houtskär, för den gröna bastu vi bor i på Bockholm är verkligen liten. Med två små barn underlättar det ju också att ha tvättmaskin, skrattar Lotta.

DET ÄR EN UTMANING i sig att bygga hus på en holme, men ännu större blir utmaningen om holmen saknar förbindelsebåtsbrygga.

– Jag bestämde mig för att bygga i sten, för att få ett hus som på bästa sätt skulle kunna stå emot vådrets makter. Men sten innebär verkligen tunga transporter, konstaterar Johan. Jag började därför med att bygga ett båthus som skulle rymma stora båtar. Men det står ännu inte klart, eftersom vi hade turen att få en förbindelsebåtsbrygga till ön. Sjöfartsverket hade pengar för en brygga som egentligen skulle byggas på Nötö, men när det blev oklarheter kring bryggans placering blev förbindelsebryggan på mycket kort varsel byggd här på Bockholm istället. Eftersom vi också byggt en stabil väg fram till huset kan en långtradare komma iland på bryggan, koppla loss släpet och dragbilen har kunnat köra fram bland annat betongelement och tegelpallar till tomten. Till dags dato består huset av cirka 400 ton stenmaterial; må det storma!

**Vissa bestiger Mount Everest eller
springer maratonlopp. Andra bygger hus.**

TEXT: PIA PROST

BILD: KARL VILHJÄLMSSON

MAN MÄRKER SNABBT att Johan Åminne är en fixare av stora mått. Han verkar finna en tjusning i att lösa problem som skulle få andra människor att falla ihop som ett darrande nervvrak. De som hjälper honom med huset är unga byggkarlar utan familj, som inte har något emot att tillbringa flera veckor i sträck ute i den åboländska skärgården och övernatta i det halvfärdiga huset. Johan själv är diplomingenjör och jobbar inom byggindustrin, dessutom har han ett eget företag som importerar sol- och vindenergilösningar.

– Mycket av de byggmaterial som vi använder här har jag utvecklat själv eller varit med om att utveckla, till exempel isoleringsskivorna med aluminiumplåt som sprider värmen jämnt i golvet. Andra saker har jag fått hitta på vart efter, såsom torv på ett mansardtak med 65 graders lutning. Det vet jag ingen annan som har, konstaterar Johan.

JOHAN HADE JUST skrivit sig på Bockholm hösten 1999 när det blev en sjutusan till storm. Vattenståndet var plus 1,33 meter och det blåste 33 sekundmeter sydostlig vind. Vattnet stod högre än bryggan och vågor med 10 ton vatten slog in med två sekunders mellanrum. Den gången var det två brokistor av sten som blev förstörda.

– Naturen kan slå sönder vad som helst, konstaterar Johan. Vinden pressar så hårt här ute att vattnet rinner i uppförsbacke, vilket naturligtvis ställer höga krav på takkonstruktionerna. Vi har sett att takfilt inte fungerar här ute. Filten klarar inte av hettan och kylan om vart annat, utan snart kryper vinden in under takvådena och river bort dem. Takteglan börjar det växa mossor på och förr eller senare börjar de läcka, medan plåttaket rostar och bullrar. Men jag tror att torvtaket med gräs på borde vara en ganska bra lösning. Det skyddar det underliggande tätskiktet från is, snö och UV-strålning, samtidigt som det tar bort vindtrycket, isolerar hetta på sommaren och kyla på vintern. Under torven kommer våder av Platonmatta (plast) och under det ännu det självbärande plåttaket som bärs upp av tre längsgående limbalkar å 18,5 m.

– Enligt normerna får man ha ett brinnande material som torvtak på ett bostadshus, om man har ett brandklassificerat material under, därav plåten. Vi ska också kunna elda i spisen fast det är torrt, så förutom ett gnistskydd på skorstenen kommer ett bevattningssystem för taket. Om det

skulle gå så illa att torven fattar eld – eller brandvarnarna ger signal, bevattnas taket automatiskt. Samma system fungerar som bevattningssystem för gräset när det är torrt.

JOHANS FÖRFADER kom från Nätö by och köpte Bockholm 1901. Som sextioåring flyttade han ut till ön med sin son och dotter med måg.

– Mågen var min farmors pappa Albert Lindström från Rimito, berättar Johan. Tillsammans med Gunnar Rosenberg köpte han en galeas med namnet Tekla för att inleda fraktfart. Finland hade blivit ett självständigt land med näringsfrihet, sparbanken var grundad och man kunde lyfta lån. Och det fanns ett behov av att bland annat transportera virke till Stockholm.

KÖPET BLEV inledningen till en intressant epok i Bockholms historia, skriver Bernt Mårtensson i En bok om Houtskär, Del II. Tekla blev den första av fem galeaser i en småskalig men blomstrande fraktfart från 1920-talet fram till 1940-talet. I slutet av 1920-talet tog Albert Lindström ensam över med sina söner och familjerederiet var ett faktum.

– Kriget tog farmors far och två bröder och då tog också rederiet slut. Men det skulle det väl också annars ha gjort, konstaterar Johan. Galeaser konkurrerades ändå ut när det började byggas stålfartyg. Men det måste ha varit en ståtlig syn när galeaserna låg för ankar här i viken. Två av galeaserna ligger på två meters djup alldeles på norrsidan av Bockholm. Man ser dem bra från ytan, trots att spanternas spetsar har ruttnat bort. Ett ankare av 1700-talsmodell (skaffat begagnat till galeaserna) med ekstock lyfte vi upp när mudderverket var här. Det hänger numera i taket tillsammans med ett ankarspel uppe på andra våningen i huset.

– Efter att jag och min föregående äktenskapskandidat beslöt oss för att gifta oss – dock inte med varandra – och våra vägar skiljdes, började jag tillbringa allt mer tid på Bockholm även vintertid. Först var det roligt att åka ut hit med kompisarna och fiska, jaga och festa, men med tiden började jag stanna på ön allt längre perioder på egen hand, berättar Johan. I något skede föddes tanken att man faktiskt skulle kunna bosätta sig

här ute och 1999 skrev jag mig på Bockholm. Jag har ett väldigt flexibelt jobb, så ofta kunde jag arbeta här på måndag och fredag och börja bygga upp infrastrukturen. Men det direkt avgörande för att kunna sköta jobbet här ute var när vi fick skärgårdsnätens bredband Wimax till Iniömasten, som är på 14 kilometers avstånd.

UNDER Knappt tre år var Lotta mamma- och vårdledig med tvillingarna Erik och Sofia.

– Det har varit en fantastisk tid, säger Johan och Lotta. Vi hittade gamla mjölkmedar som vi spände fast barnvagnarna på. Varje dag gick vi runt holmen och räknade hur många harar eller hjortar som rört sig på isen, när barnen blev större kunde de komma med på vinterfiske.

HÖR HUR champagneglasen klingar. Sedan mitt strandhugg på Bockholm har öns invånare utökats med en liten baby: Ivar Alexander Konstantin Åminne. Han föddes två veckor i förtid den sista juli 2010, efter en helikopterfärd från Bockholm till sjukhuset i Åbo.

Och nu klingar glasen igen. I början av februari 2011 kunde familjen Åminne stänga av värmen i den gröna bastun och flytta in i mellanvåningen i sitt nya hus.

I skrivande stund värms huset med direkt el och vattnet bärs in i ämbar, men Johan har nyligen kört ut vedpannan och den stora värmetanken på 1500 liter med traktor över isen. När VVS-killen gjort sitt kommer värmen från golvet och bruksvattnet ur kran.

För Johan Åminne är snart en bergstopp bestriden, men alltid finns det nya toppar och utmaningar att övervinna. ♦

▲ Lotta Vaskola-Åminne på väg hem. © Karl Vilhjälmsen.

◀ Erik och Sofia Åminne framför bygget våren 2010.
© Karl Vilhjälmsen.

Ser lyftkranarna i Hangö

TEXT: PIA PROST

BILD: ANNIKA JENSÉN

Det är bara ett sund på dryga 500 meter som skiljer Halsholmen från Näsudden på fasta Västanfjärd. Men likväl ska man ta sig över det, sommar som vinter.

Någon gång har det hänt sig att vi inte kunnat ta oss över, men det sker mycket sällan, konstaterar Matias Jensén. Min pappa brukar hålla uppe en ränna och åka över med båt flera gånger per dag när isen börjar lägga sig. Det är ganska strömt på det smalaste stället, så ofta kan man både gå, åka sparkstöttnings och köra båt över på samma gång.

Det är Matias föräldrar, Ina och Magnus Jensén, som är de enda fast bosatta på Halsholmen. De flyttade ut 1999 när de tog över gården efter Inas föräldrar. Men både Ina och hennes två syskon har alltid haft sommarstuga på holmen, så stegget att flytta ut året om kändes aldrig långt.

– Samma år som mina föräldrar flyttade hit började min yngsta syster i gymnasiet och bodde i Kimito, så ingen av oss barn flyttade ut till Halsholmen i det skedet. Men när jag år 2002 blev klar med mina studier och fick jobb som byggnadsinspektör i Västanfjärd, blev Halsholmen även min hemö för fyra år framåt.

HALSHOLMEN HAR varit bebodd sedan 1890-talet. Matias morföräldrar Helga och Uno Sundberg köpte stället på 1930-talet av familjen Nordling, som byggde det första bostadshuset på ön. Båda familjerna livnärde sig på fiske och småbruk, Sundbergs hade även minkar under en kort period.

– Efter att min morfar gick bort i mitten av åttiotalet bodde mormor ensam på Halsholmen i flera år. Hon rodde alltid över sundet, för hon körde inte motorbåt själv, berättar Matias. Då fanns det ännu tre andra bebodda öar i Västanfjärd, idag är Halsholmen den enda.

Från Halsholmens sydspets kan man se lyftkranarna i Hangö. Ön ligger nära öppna, fiskrika vatten. Nuförtiden är fisket endast en hobby för de fast bosatta på ön, både Ina och Magnus är pensionärer från och med våren 2010. Magnus Jensén har arbetat hela sitt yrkesliv vid fältspatsfabriken i Fröjdböle i Kimito.

NÄRMASTE CENTRUM med butik finns på ungefär sex kilometers avstånd i Lammala by i Västanfjärd. Barnen som bott på Halsholmen har gått i skola i Brännboda.

– Till byn och skolan tog man sig förr på samma sätt som idag, det vill säga med egen båt på sommaren och över isen på vintern, konstaterar Matias. Det har aldrig gått någon förbindelsebåt till Halsholmen och postlådan finns vid närmaste fastbosatta granne, som bor på ca en kilometers avstånd på fastlandssidan. ♦

▲ Tunnt istäcke kring Halsholm. © Annika Jensén.

FAKTARUTA

Väglösa öar med i biosfärområdet

▼ Ett sund på dryga 500 meter skiljer Halsholmen från Näsudden.

Skärgårdshavets biosfärområde inrättades år 1994. Inom biosfärsområdet strävar man efter att bevara miljön genom att styra områdets näringar och samhällsplanering i en miljövänligare riktning. Sommaren 2010 godkände Unesco en ansökan om att Skärgårdshavets biosfärområde utvidgas. Då området grundades var yterskärgården i fokus. Nu är alla öar utan fast väg med, säger biosfärområdets koordinatör Katja Bonnevier i Åbo Underrättelser den 10.6.2010. För Kimitoöns del betyder detta att Träskö – Kimitos enda året om bebodda ö – nu är med, liksom Västanfjärds Halsholmen och Finsjölandet. I Dragsfjärd har bland annat Hitis-Rosala, Biskopsö, Vänoxa, Bergön och Ängesö tagits med. På motsvarande vis har all väglös skärgård tagits med i Väståboland. Genom områdets utvidgning får man nu med huvudöarna i Åboland. Att höra till biosfärområdet innebär inga förändringar i vardagsliv eller markäggande, men en ny möjlighet för dem som vill marknadsföra sin hemort. Grundtanken med biosfärområdet är att hitta balans mellan människan och naturen i skärgården, konstaterar Bonnevier.

Bebodda öar i Åbolands skärgård

TEXT: PIA PROST

Enligt Egentliga Finlands skärgårdsprogram för år 2011 finns det 23 700 invånare i landskapets skärgårdskommuner och 6 000 i kommunernas skärgårdsdelar.

Det betyder att antalet fast bosatta invånare i skärgårdsområdet ligger i storleksordningen 30 000 (31.12. 2009). Av dessa är de svenskspråkiga cirka 15 000.

På öarna utan fast vägförbindelse finns det inemot 4300 invånare. Öarnas antal är cirka 22 000 och de bebodda öarna är cirka 150.

Egentliga Finland är landets stugrikaste landskap med ca 48 000 fritidshus. Landets stugrikaste kommun är Väståboland (8300). Salo placerar sig på fjärde plats (7000). Kimitoön (4500), Nådendal (4000) och Nystad (3800) placerar sig bland landets tio mest stugrika kommuner. Tre fjärdedelar av hela landskapets fritidshus ligger i skärgården som används av 110 000 - 140 000 personer.

De nedan listade öarna är bebodda öar i Åboland som ligger utanför kommunikationsnätet med landsvägsfärjor.

Siffran efter öns namn anger antalet mantals-skrivna personer på ön, vilket inte nödvändigtvis betyder att siffran är synonym med året-om bosatta.

Dessa uppgifter kan ändra snabbt och vi ber om ursäkt för eventuella felaktigheter. Vänligen kontakta Pia Prost om du hittar uppgifter som bör korrigeras.

Kimitoöns bebodda öar

Dragsfjärd

- **Bengtskär** (1)

N 59°43',4 E 22°29',9

Läs mer: Bengtskär – Fyr, hem, slagfält. 2001, Paula Wilson.

- **Biskopsö** (8)

N 59°58',5 E 22°33',0

Se artikel på sidan 60

- **Bolax** (1)

N 59°56',6 E 22°42',7

Bolax hör till de minsta byarna i Hitis skärgård. Året om bor här en person som jobbar inom byggbranschen.

Läs mer: Bolax, en by i Hitis skärgård, dess öden och folkliv. 1992. Ernst Lindroos mfl; red. Carina Wolff-Brandt.

- **Bötesö** (5)

N 59°56',4 E 22°36',5

Ön är för tillfället inte bebodd; en familj uppför som bäst ett egnahemshus här.

- **Djupön-Träskön** (2)

N 59°95',9 E 22°56',1

Djupö, som tillhör Biskopsö by, bebos året om av ett par som bedriver trädgårdsodling.

- **Flakholmen** (2)

N 59°58',9 E 22°34',2

Ön, väster om Biskopsö, bebos året om av ett par.

- **Helsingholmen** (4)

N 60°01',8 E 22°16',5

Ön har varit bebodd sedan 1770-talet. Den huvudsakliga näringsgrenen har i snart 250 år varit fiske i kombination med husdjursskötsel och jordbruk. Helsingholmen är bebodd året om av fiskarfamiljen Andersson. yrkesfiskare Anders Andersson och Alf Andersson med frun Sara och deras son.

Läs mer: Helsingholm – från skymningsberättelser till nutid. 2009, Monica Bäckström.

- **Hitis-Rosala** (210)

N 59°52',5 E 22°28',9

Vikingarna styrde stäven mot Rosala redan för över tusen år sedan. På Hitis-sidan bor ett sjuttiototal personer, på Rosalasidan cirka 140. Här finns lågstadium, postombud och butik.

Läs mer: Röster från Rosala. 2007, Camilla Lindberg & Tom Söderman.

- **Holma** (10)

N 59°54',7 E 22°22',1

Skärgårdsbyn är en välbevarad helhet, där de nuvarande fyra gårdarna fanns redan på 1570-talet. Idag sysselsätter fisket den ena familjen som bor på ön. Den andra familjen får sin utkomst av turism och fårhushållning och vården av kulturlandskapet.

Läs mer: Byarna i Åbolands yttre skärgård – natur och kultur.

- **Hälholmen** (1)

N 60°06',4 E 22°26',7

Ön är bebodd året om av en person.

- **Storlandet** (3)

N 59°55.8', E 22°27.9'

Ön öster om Kasnäs bebos året om av tre personer.

- **Söderön** (2)

N 59°55',8 E 22°22',0

Ön söder om Högsåra bebos året om av två personer.

- **Tunnamn** (7)

N 59°56',0 E 22°11',0

Tunnamn ligger i ytterskärgården, 15 km västerut från Kasnäs. Ön har varit bebodd i minst 400 år och i 270 år av samma släkt. Idag bebos Tunnamn året runt av tre generationer Brunström

Läs mer: Tunnamn – Fem sekler i utskären. 2009, Malena Torvalds-Westerlund, samt Skärgård 3/2009: Nionde generationen Brunström på Tunnamn.

- **Vänoxa** (3)

N 59°58',5 E 22°37',1

Ön är bebodd året om. Här finns sommartid bland annat en 10-håls golfbana.

- **Ängesön-Bergön** (10)

N 59°57',3 E 22°36',0

Ängesön och Bergön avskiljs från Vänoxa med ett smalt sund. Här finns tre hushåll, bland annat en barnfamilj.

- **Stora Ängesön** (1)

N 59°56',6 E 22°30',2

En yrkesfiskare är fast bosatt på Stora Ängesön. En familj bygger hus på ön.

- **Stora Bergön** (1)

N 59°59',8 E 22°32',1

- **Vänö** (17)

N 22°12',0 E 55°59',0

Vänö är en utskärsby med anor från 1300-talet. De äldsta fornminnena från bosättning och sjöfart härstammar från medeltiden. I den livskraftiga byn bor idag ett 15-tal personer året om. På ön finns en fårfarmare, de andra försörjer sig i huvudsak på turism i någon form.

Läs mer: Byarna i Åbolands yttre skärgård – natur och kultur, samt Skärgård 3/2009: Eldsjälarna på Vänö.

Kimito

- **Träskö** (2)

N 60°04',0 E 22°48',5

Innan kommunsammanslagningen var detta Kimito kommuns enda året om bebodda ö utan fast förbindelse. Här bor en fiskarfamilj året om.

Västanfjärd

- **Halsholmen** (2)

N 59°59',9 E 22°42',7

Se artikel på sidan 68

Bebodda öar

Väståbolands bebodda öar

Pargas

- **Björkholm** (2)
N 60°11',1 E 22°14',5
Se artikel på sidan 4
- **Granolmen** (1)
N 60°11',4 E 22°15',2
Några hundra meter från förbindelsebåtsbryggan i Granvik ligger Granolmen. Holmen bebos året om av en sjöman och ett pensionärspar. Holmen har ingen egen förbindelsebåtsbrygga, utan de de bosatta tar sig i land med egen båt eller skoter.
- **Heisala** (15)
N 60°09',9 E 22°13',3
Se artikel på sidan 56
- **Kuggö** (10)
N 60°08',9 E 22°09',8
Se artikel på sidan 44
- **Ramsholm** (1)
N 60°10',0, E 22°11',2
Holmen hör till Heisala. På Ramsholm bor en fastighetsmäklare året om. Här var det tidigare nära till grannkommunen, eftersom det bara är ett litet sund som skiljer Ramsholm från Aspholm i Nagu.

Nagu

- **Anisor** (3)
N 60°08',7 E 21°56',8
Ön bebos året om av en barnfamilj.
- **Aspholm** (3)
N 60°09',8 E 22°10',5
Omringad av pargasöar ligger Aspholm, som tillhörde Nagu kommun. Ön som hör till Pensar bebos året om av en fiskarfamilj.
- **Berghamn** (6)
N 60°03',2 E 21°47',9
Nagu Berghamn är en gammal hamnplats som såväl vikingarna som den svenska krigsflottan har utnyttjat som hamn. Här har funnits bosättning redan på 1500-talet. Idag bebos ön av tre invånare året om.

Läs mer: Byarna i Åbolands yttre skärgård – natur och kultur.

- **Borstö** (2)
N 59°52',0 E 21°58',0
Läs mer: Byarna i Åbolands yttre skärgård – natur och kultur.
- **Brännskär** (0)
N 60°05',3 E 21°58',1
Ön är för tillfället obebodd, men Åbolands skärgårdsstiftelse driver som bäst ett projekt för kunna erbjuda ett färdigt paket åt en företagare som vill bosätta sig här.
- **Byskär** (2)
N 60°05',0 E 21°58',3
Ön bebos året om av två personer.
- **Enholm** (2)
N 60°09',2 E 21°57',4
Enholm väster om Laggarnäs bebos året om av en snickare och hans son, som går i skola på Kyrkbacken i Nagu. Enholm trafikerar inte av någon förbindelsebåt, utan Enholmsborna tar sig i land med båt, hydrokopter eller över isen. Ön kallas felaktigt Ekholm på många kartor.
- **Gullkrona** (3)
N 60°05',2 E 22°05',2
Gullkrona fjärd skall enligt sägen ha fått sitt namn av drottning Blanca som blev hänförd av fjärdens skönhet. Ön Gullkrona ligger i fjärdens norra kant. Gullkrona har varit en fiskarby, med gamla anor också inom lotsning. Ön är bebodd året om och besökare är välkomna för dagbesök.
Läs mer: Byarna i Åbolands yttre skärgård – natur och kultur.
- **Hummelholm** (3)
N 60°05',9 E 21°47',4
Ön är året om bebodd av en barnfamilj. På ön finns även hyresstugor.
- **Innamo** (5)
N 60°15',1 E 21°45',9
Läs mer: På Pargas båtklubbs hemsidor (www.pbk-pvk.fi) kan man läsa ett antal artiklar om Innamo, skrivna av Dido Björkblad.

- **Knivskär** (1)

N 60°00',7 E 21°58',4

- **Lökholm** (4)

N 59°54',5 E 21°52',7

Läs mer: Byarna i Åbolands yttre skärgård – natur och kultur.

- **Nötö** (8)

N 59°57',1 E 21°44',8

Se artikel på sidan 16

- **Peno** (4)

N 60°08',6 E 22°05',5

Peno, i vissa texter även kallad Penö, ligger strax väster om Pensar. Här bor två par året om; männen är fiskare, medan kvinnorna pendlar till fastlandet.

- **Pensar** (21)

N 60°08',9 E 22°07',2

Se artikel på sidan 21

- **Rockelholm** (1)

N 60°06',1 E 21°52',5 (Västra Rockelholm).

- **Rävsjär** (1)

N 59°57',3 E 22°04',1

- **Själö** (1)

N 60°14',4 E 21°57',2

Skärgårdshavets forskningsinstitut vid Åbo universitet har en biologisk forskningsstation i de ståtliga empirebyggnaderna på ön, som tidigare har hyst ett hospital. Fram till medlet av 1900-talet förpassades över 600 sinnesjuka och spetälska till ön för att sluta sina dagar isolerade från andra.

Läs mer: Omoralens ansikte: en studie av de galna kvinnorna på Själö hospital 1889-1944. 1998, Jutta Ahlbeck-Rehn.

- **Stensjär** (8)

N 60°04',2 E 22°03',1

Stensjär har varit bebott åtminstone sedan 1600-talet. Vid sidan av fisket fick många stensjärsbor tidigare sin utkomst också genom lotsning. Idag finns det tre hushåll på ön.

Läs mer: Byarna i Åbolands yttre skärgård – natur och kultur.

- **Svartö** (1)

N 60°13',3 E 21°58',5

- **Trunsö** (2)

N 59°53',1 E 21°45',9

Läs mer: Byarna i Åbolands yttre skärgård – natur och kultur.

- **Tveskiftsholm** (2)

N 60°06',3 E 21°44',9

- **Ytterholm/Ytterstholm** (6)

N 60°07',2 E 21°55',0

Det är bara 300 meter som skiljer ön Ytterholm från Kirjais i Nagus södra skärgård. Fyra personer är bosatta på ön året om. Charlotta Björklöf, som har får och getter, medverkade i Lotta Petronellas film Skäri-kvinnor. Charlottas syster med familj kommer att flytta ut till Ytterholm när det hus de renoverar står klart.

- **Ängsö** (3)

N 60°06',6 E 021°43',6

Se artikel på sidan 10

Korpo

- **Aspö** (12)

N 59°57',1 E 21°36',9

Se artikel på sidan 34

- **Brunskär** (1)

N 60°02',4 E 21°29',9

Läs mer: Byarna i Åbolands yttre skärgård – natur och kultur.

- **Elvsö** (3)

N 60°08',1 E 21°28',0

Elvsö har enligt statistiken de flesta soltimmarna per år i Finland. På ön finns en äppelodling och en stuguthyrning har varit verksam sedan 2010. På ön finns också får. Elvsö bebos året om av fyra personer.

- **Finnö** (3)

N 60°10',7 E 21°29',6

På 1960-talet planerades en kombinerad färj-, bro- och vägförbindelse via Finnö som skulle ha sammanknutit Korpo med Houtskär. Ett projekt som aldrig blev av. Kälbersö, som tillhör Finnö by, är bebodd året om av en sjöbevakare och hans bror, som nu är pensionär.

Bebodda öar

- **Heimarmo** (2)

N 60°05',5 E 21°38',9

- **Jerfsar/Järvsor** (9)

N 60°15',4 E 21°41',5

Ön hade ett eget notlag under 1950 och 60-talet. Är bebodd året runt.

- **Jurmo** (11)

N 59°49',6 E 21°35',1

Antalet fast bosatta på Jurmo har ökat under de senaste åren och idag är 11 personer skrivna på ön. Näringarna på ön är turism, fårskötsel, förlagsbranschen och byggservice. Jurmo har en intressant historia, men är nu mest känd för sin enastående natur med särpräglad växtlighet och rikt fågelliv. Jurmos arkeologiska spår hör till Skärgårdshavets mest kända turistsevärdheter.

Läs mer: Jurmo by – närmast havet. 2008, Agneta Andersson.

- **Killingholm** (1)

N 60°06',4 E 21°40',9

Lohms grannö Killingholm är bosatt året om av en person.

- **Lohm** (2)

N 60°06',1 E 21°39',3

Här bedrev tidigare Åbo Universitet skärgårdsforskning i en gammal kasernbyggnad från ryska tiden. 1964 förflyttades verksamheten till Själo, Nagu. På Lohm fanns också tidigare en av Finlands största lotsstationer, som lades ner 1990.

- **Maskinnamo** (5)

N 60°17',2 E 21°39',1

Maskinnamo var innan sammanslagningen med Korpo en egen kommun. Fick ström samtidigt med Järvsor år 1980. Har året om bosättning på fyra personer.

- **Lillpensar** (3)

N 60°08',9 E 22°07',2

Se artikel på sidan 40

- **Utö** (33)

N 59°46',7 E 21°22',5

Beläget vid inloppet till Skärgårdshavets viktigaste farled har Utö åtminstone sedan 1600-talet fungerat

som stödjepunkt för lotsar, fyrvaktare, tulltjänstemän och militärer. Ön har haft en fast bosättning sedan 1740-talet. Militären har allt sedan första världskriget ingått i Utös bybild, men drog sig slutgiltigt tillbaka från ön i slutet av 2005. Arméns bostäder i byn är idag hyresbostäder för året om boende och kasernen har köpts av en hotellföretagare. På Utö finns skola, butik, kapell, hembygdsmuseum och landets äldsta fyr.

Läs mer: Byarna i Åbolands yttre skärgård – natur och kultur. Utö – samhället längst ut (1993), Martin Öhman. Skärgård nr 2/2004: Utö fyr- och lotssamhälle (temanummer om Utö).

- **Åvensor** (15)

N 60°17',8 E 21°34',1

Åvensor har troligtvis varit bebott sedan 1300- eller 1400-talet. År 1845 fick 100 år av gruvsdrift på ön sin början. Som mest har Åvensor haft över 200 röstberättigade, idag bor 12 personer året om på ön.

Läs mer: "Halva lönen att få bo i skärgården" – möte med Kaj-Ingmar och Carita Eklund på Åvensor. Skärgård 2/2010

- **Österskär** (2)

N 59°58',6 E 21°17',5

Läs mer: Byarna i Åbolands yttre skärgård – natur och kultur.

Houtskär

- **Berghamn, Luk och Röst** (11)

N 60°08',7 E 21°19',0

Ön Röst tillhör byn Berghamn och bebos året om av en person, som arbetar vecka-vecka. På Berghamn finns en fantastisk lund med bland annat sårläka (det enda fyndet öster om Skiftet) och myskmadra (enligt Mikael v Numers).

- **Bockholm** (5)

N 60°18',8 E 21°11',4

Se artikel på sidan 64

- **Härklot** (1)

N 60°21',6 E 21°10',9

- **Hästö** (1)

N 60°11',9 E 21°17',0

Ön, söder om Hypeis och Jarvis, bebos av en pensionerad lotskutterförare.

- **Kanitmo** (1)
N 60°15',8 E 21°18',6
- **Långholm** (1)
- **Lempnäs** (1)
N 60°18',4 E 21°17',9
- **Nåtö** (6)
N 60°20',5 E 21°09',2
Se artikel på sidan 29
- **Själö** (7) (4 på Houtskär-sidan)
N 60°22',4 E 21°10',5
Se artikel på sidan 26
- **Storpensar** (2)
N 60°14',2 E 21°30',9
- **Ängholm** (1)
N 60°11',7 E 21°28',1
Ön bebos i princip året om av en pensionerad lärare, men eftersom Ängholm inte trafikeras av någon förbindelsebåt är det under menförestider mycket svårt att ta sig ut till ön. Den norra delen av ön är naturskyddsområde.
- **Äpplö** (1)
N 60°18',6 E 21°13',7
I Äpplö by fanns en skola för barn från Äpplö och de omgivande öarna mellan åren 1909 och 1967. Skepparen på förbindelsebåten Karolina bor på ön året om.

Iniö

- **Hepmo** (3)
N 60°26',0 E 21°24',5
Ett litet sund skiljer Hepmo från Jumo. Ön är bebodd året om.
- **Kolko** (15)
N 60°24',8 E 21°25',2
Från Kolko by kan man se kyrkan i Norrby och avståndet mellan Kolko och Jumo är på sina ställen endast hundra meter. På ön finns ett tiotal bofasta invånare.
- **Kvarnholm** (7)
N 60°16',4 E 21°22',5
Ön, som tillhör Äselholm by, har bosättning året om.

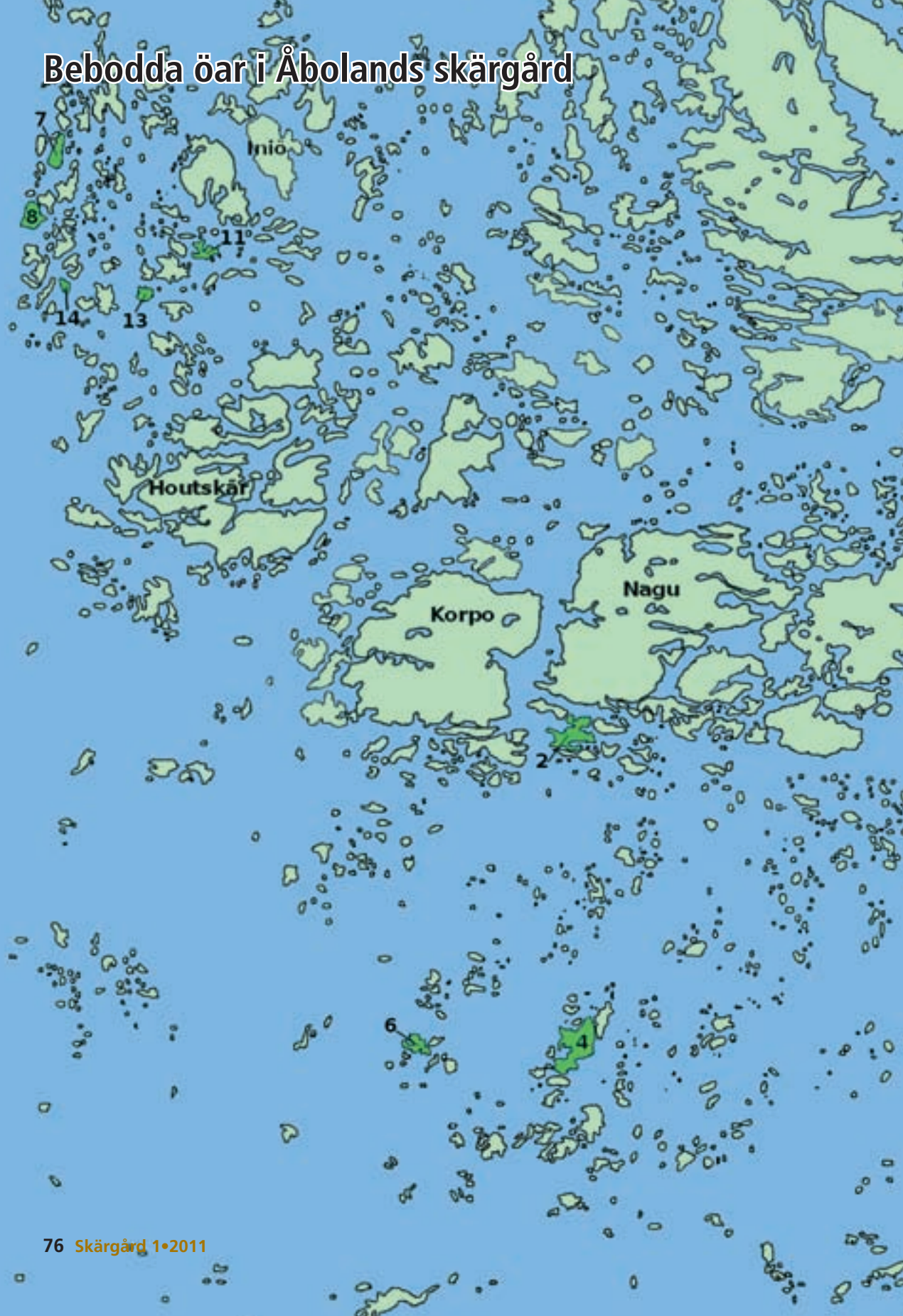
- **Lammholm** (1)
N 60°20',4 E 21°19',0
Se artikel på sidan 48
- **Perkala** (4)
N 60°22',8 E 21°28',9
Ön är bebodd året om.
- **Själö** (7) (3 på Iniösidan av ön)
N 60°22',4 E 21°10',5
Se artikel på sidan 26
- **Ytterstö** (3)
N 60°18',7 E 21°16',0
Se artikel på sidan 53
- **Äselholm** (17)
N 60°25',3 E 21°12',8
Äselholm är Iniös västligaste by. Äselholm har varit bebott sedan medeltiden. Förr i tiden var fiske, sjöfart och även smuggling det vanligaste näringarna. På den bebodda ön finns bland annat en intressant sågkvarn.

Artikelförfattaren

Pia Prost, FM, är byaombud för
Åboland, Egentliga Finlands Byar rf
E-post: prost.pia@gmail.com
Tfn: 050 338 1710
www.vskylat.fi

Bebödda öar i Åbolands skärgård

Ett urval bebodda öar:

1. Björkholm, Pargas
2. Ängsö, Nagu
3. Halsholmen, Västana fjärd
4. Nötö, Nagu
5. Pensar, Nagu
6. Aspö, Korpo
7. Sälö, Houtskär
8. Nätö, Houtskär
9. Lillpensar, Korpo
10. Kuggö, Pargas
11. Lammholm, Iniö
12. Heisala, Pargas
13. Ytterstö, Iniö
14. Bockholm, Houtskär
15. Biskopsö, Dragsfjärd

Kimito

Dragsfjärd

Västana fjärd

Vi kustsvenskar har våra starkaste minnen från skärgården

INTERVJU: HÅKAN EKLUND

Pia Prost jobbar för Egentliga Finlands Byar rf, som är en takorganisation för alla bya- och invånarföreningar i landskapet.

När föreningen ifjol firade sitt 10-årsjubileum ville man satsa mer på den svenskspråkiga verksamheten och anställa ett byaombud för Åboland.

– I praktiken fungerar jag som en resursperson för byarna och byaföreningarna och kan till exempel hjälpa till om en förening vill starta upp ett utvecklingsprojekt eller göra en framtidplan för sin ort, berättar Pia Nyman.

– Vi anordnar också seminarier och möten kring landsbygds- och skärgårdsutveckling och under 2012 kommer den nationella Landsbygdsriksdagen att arrangeras i Åboland.

UNDER FÖLJANDE två år kommer Egentliga Finlands Byar rf att lägga stor vikt vid att bygga upp den svenskspråkiga byaverksamheten i Åboland, både i skärgården och på fastlandet.

– Jag kommer att besöka så många byar som möjligt och kartlägga den verksamhet som finns i byarna just nu, samt byarnas behov och visioner för framtiden. Samtidigt får byarna information om vad som är aktuellt inom landsbygdsutveckling. Viktigt är också att samarbetet mellan olika byar och föreningar intensifieras, till exempel kring liknande lokala utvecklingsprojekt.

– Projektet får en egen hemsida på Egentliga Finlands Byars rf webbplats. Varje by får en egen sida, med en kort presentation/historik och information om sevärdheter, service, byns företag och kontaktpuppgifter. Sidan länkas till byaföreningens

egna sidor och föreningens byaplan, om sådana finns.

SJÄLV BOR Pia Prost med sin familj i Skräbböle i Pargas. Hennes man Mats är musiker och har just byggt en studio åt sig på gården, där han jobbar på dagarna.

– Dottern Mira är en ivrig första klassist i Skräbböle skola, dit hon rusar iväg på morgnarna så att ingen annan hinner med, berättar Pia. Gustaf är fyra år, älskar Cars-bilar och är deltid hos sin dagmamma Benita.

– Båda Mats och jag är hemma i Österbotten, men har redan hunnit bo tjugo år i Åboland. Jag är mycket glad över att vi har så flexibla jobb att vi kan tillbringa två sommar månader vid Andra sjön utanför Nykarleby.

– Fram till midsommar njuter vi av sommaren och skärgården i Åboland, men efter det måste min kropp och själ få vistas i hemtrakterna. Där plockar vi blåbär, hjortron och svamp på samma ställen som tidigare generationer i vår släkt, påtar i trädgårdslanden och dricker morgonkaffe nere vid stranden tillsammans med mommo och "babba" och min syster Maria; det är alltid samma procedur varje sommar att hitta skarvsladdar så att vi får med oss brödrosten ända ner till vattenbrynet!

PIA ÄR UTBILDAD biolog från miljö- och marinbiologin vid Åbo Akademi. Efter studierna jobbade hon några år med vuxenutbildning vid ÅA:s Fortbildningscentral. Innan Gustaf kom till världen provade hon också på studier inom sjukvård, men det projektet ligger som bäst på hyllan; så mycket annat intressant har kommit emellan.

– Trots att jag många år försökte förtränga det finns det väl också något av en affärsman i mina gener, och jag gillar att hjälpa min syster med hennes butik, säger Pia som är uppvuxen i en företagfamilj.

DE FÖRSTA MINNENA av skärgårdsliv?

– Ja, det var när matsäckarna packades och kusiner, farföräldrar, fastrar med mera vadade ut till min fasters mans stora öppna fiskebåt. Vi barn fick ligga på durken på picknickfiltar och gamla flytvästar och lyssna på det regelbundna tuffandet från Marakatten, den bästa av inombordsmotorer enligt många.

– Målet var givet: Hällgrund utanför Grisselören i Socklot. När jag var riktigt liten var den ståtliga fyrbåken olåst och de modigaste kusinerna kunde klättra högst upp och beundra utsikten från takluckorna. Sedan sprang vi till andra sidan av ön och klättrade uppför de svajiga metalltrappstegen till den nya fyren, innan picknickfiltarna breddes ut på de släta klipporna mot väst.

– Jag antar att många av oss kustsvenskar har sina starkaste minnen just från skärgården. Och det finns så mycket som dyker upp: som vakbyggen med studiekompisarna i Norrskata, eller seglatsen med Albanus när vi åkte under Replotbron, eller fiskefärderna på Vårdö, när huggormarna simmade efter roddbåten, eller alla våra fina irrfärder med vår potta till båt Tomella, som i och för sig tryggt tagit oss över Skiftet, men som också låtit oss stifta bekantskap med sjöräddare, gränsbevakare och ett antal båtreparatörer.

▼ Familjeutflykt till Hällgrund i Nykarleby sommaren 2006. Pia i gult, dottern Mira i förgrunden samt Pias föräldrar Stefan och Lena. © Maria Nyman.

Intervjun

– Starka skärgårdsminnen har jag också från Vita havet i Ryssland, där jag tillbringade två veckor i ett forskningsprojekt. När vårt forskningsfartyg närmade sig Solovetskijöarna glittrade de gyllene lökkupolerna på det ryskortodoxa klostret från 1400-talet och vita beluga-valar hoppade i kölvattnet. Det var så vackert och överkligt att man trodde att man blivit förflyttad till en saga!

VAD BEHÖVER man göra i storkommunerna, att inte periferin blir bortglömt?

– Eftersom det nu skett så många kommun-sammanslagningar kretsar en stor del av den nationella byaverksamheten kring närdemokrati. Många upplever att det naturliga bandet till beslutsfattarna klippts av och känslan för kommunen minskar. Men å andra sidan väcks viljan att arbeta för sin egen närmiljö, något som nu tydligt märks också bland byarna i Åboland.

– Jag är själv övertygad om att gemenskap och samarbete har en stor betydelse för inflyttning, trivsel och livskraft i byarna. En enande förening, såsom en byaförening eller en liknande sammanlutning, kan ha stor betydelse för att byns invånare skall känna att det finns ett verktyg för dem att påverka både byns vardag och framtid.

– Det är viktigt att hitta nya verktyg för samarbetet mellan kommunen och byarna. Kommunförbundet förespråkar att varje kommun ska utarbeta ett landsbygdsprogram för att trygga att det även i framtiden finns livskraftiga byar, något som är en resurs för hela kommunens framgång.

– Byarna själva har mycket att vinna på att skriva en byaplan, som är bybornas gemensamma vilja hur de vill att byn ska utvecklas i framtiden. Den består av såväl visioner som konkreta åtgärder och tidtabell, och kan också användas i kommunens arbete, säger Pia.

BERÄTTA OM intervjuprojektet för tidskriften Skärgård, som bland annat resulterat i detta temanummer?

– Trots att det skrivits många böcker om våra öar, så har jag själv saknat en helhetsbild av de bebodda öarna i den åboländska skärgården. Många känner till öar som Utö och Jurmo, men färre kan berätta något om Ytterstö i Iniö eller Ängsö i Nagu.

– Genom möten med öborna ville jag spegla både öns historia och nutid. Turismnäringen är

Pia Prost 2011, byaombud för Åboland. © Håkan Eklund

naturligtvis en viktig del av skärgårdsbornas liv och ges sitt utrymme i texten, men min strävan var att juli ska skildras som en av årets tolv månader.

– Jag vill ge en liten inblick i livet på öarna, året om. Det finns ett åttiotal bebodda öar utan bro eller landsvägsfärja i Åboland och jag har nu hunnit besöka ett tjugotal, men jag hoppas att projektet får en fortsättning på ett eller annat sätt.

– Det har varit ett otroligt roligt projekt att jobba med, främst på grund av alla trevliga människor jag mött och fått lära känna. Alla har fördomsfritt välkomnat mig i sina hem. Och jag har blivit alltför väl gödd med både kaffe och bulle! ♦

Den intervjuade

Pia Prost är byaombud för Åboland, Egentliga Finlands Byar rf., tfn: 050 338 1710, e-post: prost.pia@gmail.com, www.vskylat.fi

Temanumret har förverkligats med hjälp av bidrag från Svenska Kulturfonden (projektet Dokumentation av alla bebodda öar i Åboland som inte kan nås med bil) samt Undervisnings- och kulturministeriet (Finlands Öars rf projekt Berättelser som skärgårdens kulturarv).

Varmt tack för all ö-hjälp!

Mats Prost, Monica Aaltonen, Bengt Backman, Sven Bertlin, Christjan Brander, Katja Bonnevier, Christoffer Boström, Andrea Granroth, Hans Granroth, Inger Friman-Granroth, Lotta Hagman, Annika och Matias Jensén, Eva Johansson, Kurt och Gulli Kronehag, Cecilia Lundberg, Kristin Mattsson, Nicole Mattsson, Henry Melén, Mikael von Numers, Elisabeth och Anders Nymalm, Stefan Nyman, Pirjo och Magnus Hoffström, Tomy Wass, Johan Simberg, Annalena Sjöblom, Nalle Valtiala, Karl Vilhjálmsson, Kari Virta, Johan Åminne, Petra Öhman.

Med sparkstöttingarna på ryggen

TEXT: GEORG WALLS

Varje årstid har sin charm liksom sina specifika utmaningar. Nyss var vintern här med sträng kyla och snö i backarna. Likaså med isar ända ut till havs. Sparkstöttingar glider med fart på hala isar. Men det gäller att ha isbroddar, åtminstone på sparkfoten.

Knappast något överstiger den tjusning ett issegel i medvind ger då det spänts upp ovanför sparkstöttingen eller rentav på en isjakt. Isvidderna är öppna för utmaningar av olika slag. Frågan är om vi är beredda att ta emot utmaningarna från vidderna. Snöfattiga vintar går det bra att skrinna, vilket också är möjligt med skidor vid gott glid och lämpliga snöförhållanden.

EN GÅNG I SLUTET av fortsättningskriget, skribenten var kanske 11 år då, fick farsgubben en lördagsmorgon för sig att ta sig från Kotka ut till Sommarö över isen. En sträcka på modiga 25 km. Den tiden gavs inga väderleksrapporter eller meddelanden för sjöfarande. Och om de gavs, var de krigshemligheter. Skribenten ville givetvis följa med på färden, vilket också tilläts. Vi startade i nordostlig medvind på glashala blankisar med temperaturen några grader på minus. Sparkstöttingarna susade fram över den hala isen och isfärden gick snabbarare än med en tuff-tuff båt i öppet

vatten. Vi kom till Sommarö under en och en halv timme.

VÄRDFOLKET HADE VI inte träffat på ett par år på grund av de krigstida förhållandena. Stämningen var hög, inte minst då vi hade varierande färdkost med oss både för kvinnliga och manliga gommar. Bastun uppvärmdes, vätskebalansen justerades och vi kunde småningom krypa in under fällarna i bastukammaren. Men före det avnjöts sötad potatislårda. Receptet hade anor från Karelen. Jag kan ännu känna av smaken och doften. Lådan hade baddats i timal i stugugnen efter bakningen.

UNDER NATTEN hade vinden slagit om till sydost och temperaturen låg ett par grader på plus. Det snöade ymnigt och snön blev allt våtare anefter som dagen grydde. För att hinna hem så länge det ännu var ljus var vi tvungna att starta redan vid ett-tiden. Men nu var föret något helt annat. Vi sicksackade utmed isen för att undvika snöigare ställen men det gick långsamt framåt. I höjd med yttre Krokö var de egna krafterna slut. Far fick fästa den lilla sparkstöttingen till sin och långsamt stöta bägge stöttingarna framför sig med skribenten sittande.

Nu låg den våta snön redan som ett tjockt täcke över fjärdarna och den enda möjligheten var att lyfta upp sparkstöttingarna på ryggen och fortsätta färden till fots, steg för steg, minut för minut, timme efter timme.

HUR LÄNGE det riktigt tog innan vi nådde Majjansalmi innanför Mussalö och därifrån över Kejsarhamnen Kotka Fiskstrand har jag ingen aning om. Men fram kom vi sent omsider och kunde mitt i natten anmäla oss för en orolig moder. ♦

Artikelförfattaren

Georg Walls är professor emeritus (Helsingfors universitet) och husbehovsfiskare hemma i Kotka och Strömfors.

Adress: Oxviksgränden 9B4,
00850 HELSINGFORS

e-post: g.walls@kolumbus.fi

Artikeln ett utdrag ur Georg Walls bok **Vågspel, Solrök och Hala Ålar** som baserar sig på essäer publicerade i Östra Nyland-Kotka Nyheter 2006-2008.

Walls har också gett ut boken **Albumet och engelska expressen** (2007) som tar upp krigstida uppväxtförhållanden i Kotka liksom livet i stadens hamnar och i Pyttisskären.

Vågspel, Solrök och Hala Ålar

128 sidor

Författare: Georg Walls

Utgivare: Eget förlag, 2009

Kontakt: g.walls@kolumbus.fi

Från Nylanders horisont

Byråkratin tar vi hand om

Jag tar i och med den här texten mina första stapplande steg som kolumnist i tidskriften Skärgård. Orsaken till att jag i år fått äran lär ska gå att finna i att jag i åtta år har fungerat som ordförande för den nationella Skärgårdsdelegationen. Att få vara med och arbeta för skärgården genom Skärgårdsdelegationen är ett av mina mest givande förtroendeuppdrag. Uppdraget är krävande men mervärdet av uppdraget är stort.

SOM NYVALD ordförande för Skärgårdsdelegationen ställdes jag den något överraskande frågan om vad jag egentligen vet om skärgården och om de förhållanden som råder i skärgården. Kanske frågan var naturlig, men jag uppfattade den som provocerande. Svaret jag levererade har jag ofta haft

orsak att i mina tankar återkomma till. Det omedelbara och spontana svaret att jag åtminstone inte är någon skärgårdsromantiker.

Romantiken lyser definitivt med sin frånvaro i vårt arbete för en året om levande skärgård. Omvärlden och de förändringar som ständigt sker har tvingat oss att målmedvetet och koncentrerat arbeta för att kärnan i det som vi uppfattar som den nationella skärgårdspolitiken skall bevaras. Och inte bara bevaras utan utvecklas i takt med tiden för att vara relevant och ge resultat. Den nationella skärgårdspolitiken har drygt 60 år på nacken. Det krävs hårt arbete, insikt och politisk vilja för att skärgårdspolitiken skall finna sin plats i en värld som ständigt förändras.

VI HÄNVISAR OFTA i vårt arbete till skärgårdslagen som i år firar 30 år. Lagen är en ramlag som inte är bindande på samma sätt som annan lagstiftning. Trots det här har skärgårdslagen varit viktig då vi utformade systemet med skärgårdstillägg till vissa kommuner i statsandelssystemet. Viktig var lagen också då vi än en gång fick kämpa för att behålla de högre företagsstöden i skärgården och då vi i riksdagen årligen kämpar för tillräckliga anslag för förbindelsebåtstrafiken.

I skrivande stund kämpar vi med den nya postlagen och utdelningen av post i skärgården. Postlagen skrivs i Finland om på grund av ett EU-direktiv. Då förhållandena förändras har det effekter på lagstiftningen och på de system vi känner till. I frågan om postutdelningen kommer vi att behöva flexibilitet av bland annat förbindelsebåtarna. En annan stor fråga som varit olöst allt för länge är frågan om hur vi skall utveckla skärgårdstrafiken så att den motsvarar de behov som finns. De avtal som erbjuds företagen är allt för korta för att de skall kunna investera i nyare och ändamålsenligare förbindelsebåtar. Vi har på flera håll i skärgården under de senaste åren upplevt tråkiga situationer då en åldersstigen förbindelsebåt gått sönder och ersättande båtar inte går att få tag på.

Dessutom har vi inte lyckats få ordning på statsbudgeten beträffande anslaget för skärgårdstrafiken. Varje år håller vi på med samma procedur, regeringens anslag räcker inte till för att hålla trafiken på samma servicenivå som innevarande år. Vilket regeringsprogrammet kräver. Skärgårdsdelegationen uppvaktar riksdagsgrupperna, vi hörs i relevanta utskott, vi får riksdagsledamöter att lämna in budgetmotioner och vi bevakar och frågar och stöter på. Det är sanslöst så många människor som vi involverar för att årligen försäkra oss om att skärgårdstrafiken kan fungera hela året!

Jag representerade Skärgårdsdelegationen i en arbetsgrupp på kommunikationsministeriet med uppdrag att finna lösningar på problemen inom skärgårdstrafiken. Vi fann lösningarna, men dessa har inte förts vidare som helhet inom regeringen.

DE FRÅGOR jag nyss räknade upp borde få en lösning i nästa regeringsprogram. Hur väl vi lyckas beror långt på hur väl vi lyckas mobilisera våra fantastiska skärgårdsaktivister och – vänner runt om i hela Finland då regeringsprogrammet skrivs. Skärgårdsdelegationens medlemmar från hela Finland ställer alltid upp då det gäller uppvaktningar och diskussioner. Många är de som sätter sig på tåg eller flyg för att än en gång övertyga beslutsfattare om vikten av att skärgårdsförhållandena beaktas då beslut fattas. Detta trots att vissa uppvaktningar är favoriter i repris, dvs vi uppvaktar i samma ärende som tidigare. Det finns alltså en otrolig lojalitet bland skärgårdsbefolkningen, man ställer upp för skärgården då det gäller. Och glädjen är enorm då vi tillsammans lyckas.

Trots att befolkningen som är fast bosatt i skärgården har minskat, har det aldrig bött så många människor i skärgården som nu då allt fler bor större delar av året i skärgården. Det finns möjligheter och potential att hålla vår skärgård levande. För Skärgårdsdelegationen har arbetet för, förutom de traditionella näringarna i skärgården, också mångsidig serviceverksamhet och turism blivit allt viktigare. Intresset för att bo åtminstone delar av året i fritidsbostaden ökar och det här intresset tar vi tillvara genom att skapa förutsättningar för liv och leverne året om i skärgården. Vi skall hjälpa till att skapa de rätta förutsättningarna, sedan är det upp till kommuner, företag, föreningar och människorna att skapa innehållet i vardagen.

DÄRFÖR SLITER VI våra skosulor och klackar på ministerier och i riksdagen. Vi sitter i arbetsgrupper för att påverka kommande regionalpolitik för att skärgården skall kunna utvecklas i en riktning vi önskar. Vi jobbar med paragrafer, budgetmoment och regionala utvecklingsinstrument. Vi vill bevara skärgårdstillägget i statsandelssystemet. Och inte kan vi tänka oss att landsvägsfärjorna och förbindelsebåtarna bara trafikerar delar av året. Arbetet för att skapa de rätta förutsättningarna är föga romantiskt eller hur?

Till vår stora glädje och som inspirationskälla har vi noterat att skärgården är en angelägenhet för så gott som alla finländare. Det här märks då vi gör våra uppvaktningar hos beslutsfattare och tjänstemän - vi börjar aldrig från noll i vår intressebevakning. De allra flesta känner i viss mån till de utmaningar skärgården står inför och därför har det varit viktigt att synliggöra hur beroende vi är av en vettig skärgårdspolitik. Den är trots allt en skör form av regionalpolitik och också små misstag i beslutsfattandet kan ha stor effekt på förutsättningarna för att utveckla skärgården.

VÅRT ARBETE handlar om att påverka beslut. Skärgårdsdelegationens styrka är vår mångfald av medlemskommuner och att medlemmarna i delegationen representerar olika skärgårdsområden och partier. När vi förenar det här med en benhård tro på skärgårdens framtid och en enorm vilja att påverka förstår ni säkert att vi, trots motgångar, fortsätter arbetet för skärgården med iver och mycket målmedvetet.

Drivkraften är en äkta omsorg och känsla för vår oerhört fina skärgård och det kulturella arv skärgården bär på! Oberoende av om vi är skärgårdsromantiker eller inte har jag märkt att känslan som många förknippar med skärgården är värme, och om inte romantik, så åtminstone någon form av svärmeri. Den känslan skall vi ta tillvara. I bästa fall slutar ju svärmeriet i någon form av romans eller hur? I det här fallet gagnar det skärgården, så låt skärgårdsromantiken blomstra! Byråkratin tar vi i Skärgårdsdelegationen hand om. ♦

Kolumnförfattaren

Mikaela Nylander är riksdagsledamot och ordförande för Skärgårdsdelegationen.
Tfn: +358 (0) 50 5113029,
e-post: mikaela.nylander@riksdagen.fi

Birgits arbetsbord, Dalsbruk, Kimitoön 2011. © Håkan Eklund.

Så här kan det se ut i en skärgårdskonstnårs studio, där akvarellpappret väntar på mer färg. Bilden är tagen hemma hos Birgit Asplund som är ordförande för Kimitoöns konstförening.

I nästa nummer av tidskriften *Skärgård* som utkommer i juni berättar hon mera om föreningen och om Våra Skärgårdars Konstgille som är ett samarbetsforum för ett antal bildkonstföreningar i Åboland, Åland, Roslagen och Estland.

I det numret, som har konst och kultur i olika former som tema, får ni bland annat möta:

- en konstnär som är aktiv på fyröar utanför Jakobstad och Karleby
- BioFoto Finland som är en nystartad finlands-svensk naturfotoförening
- Meta Torvalds i en fin text om Viola Renvall
- Bertel Nygårds tankar kring sommar-teater som en identitetsbärande upplevelse
- Nicole Mattsson i en intressant text om stugdanser, knutdanser, stordanser – och mycket mera till, innan över 80 sidor är fyllda.

Som ni förhoppningsvis noterat så har vi i och med den nya årgången helt förnyat tidskriftens

layout. Formatet har också justerats en aning, för att bättre utnyttja tryckarkern och därmed minska pappersåtgången och miljöbelastningen. I samma anda har de trycktekniska aspekterna beaktats och tidskriften *Skärgård* är numera en Svanenmärkt produkt. Det är vi stolta över.

Men trots allt det nya utkommer vi fortfarande med ett temanummer per kvartal, enligt samma koncept som tidigare. Vi ser gärna att ni tipsar vänner och bekanta om *Skärgård*, som i sig är ett värdefullt dokument över en kustsvensk kultur – unikare än vi tror. Så länge som det finns en mångfald av tidskrifter, finns också vi till som en minoritet i landet. Men för att små specialtidskrifter skall kunna överleva behöver vi prenumeranter; kontaktadresser hittar ni på följande sida. Vi är två personer som jobbar på deltid med produktionen, allt annat är "talkoarbeta" – Svenskinlands ryggrad.

Vi tar gärna emot tips om artikelmaterial och skriver gärna om nyutkomna böcker (också på eget förlag) om ni skickar recensionsexemplar.

Håkan Eklund

Prenumerera på Skärgård!

Tidskriften dokumenterar det mest unika område vi har i landet; både i ett nationellt och internationellt perspektiv utgör vår kustsvenska kultur och våra kust- och skärgårdsområden ett kulturarv. På hemsidan www.skargard.fi hittas innehållsförteckningar och artikelförfattare för samtliga årgångar. Tidskriften Skärgård utkommer sedan många år tillbaka med temanummer; med början år 2000 ser listan ut så här:

- Nr 1-2/2000 Egentliga Finland som förbindelseregion (66 s.)
- Nr 3/2000 Bebyggelse och bosättning (51 s.) **slutsåld**
- Nr 4/2000 Skärgårdspolitik (72 s.)
- Nr 1-2/2001 Rötter och identitet (80 s.) **slutsåld**
- Nr 3/2001 Skärgårdshavets nationalpark (76 s.)
- Nr 4/2001 Åland (96 s.) **slutsåld**
- Nr 1/2002 Östnyländsk skärgård (112 s.) **slutsåld**
- Nr 2-3/2002 Tidskriften Skärgård 25 år (96 s.)
- Nr 4/2002 Tid och framtid (72 s.)
- Nr 1/2003 Strindhugg i Österbotten (104 s.) **slutsåld**
- Nr 2/2003 Ekologer, eldsjälar och föränderlig mångfald (112 s.)
- Nr 3/2003 Äspingen – bortglömt kulturarv? (72 s.)
- Nr 4/2003 Vårt unika träbåtsarv (96 s.) **slutsåld**
- Nr 1/2004 Estlandssvenska Aiboland (136 s.)
- Nr 2/2004 Utö fyr- och lotssamhälle (120 s.) **slutsåld**
- Nr 3/2004 Kustliv och skärgårdskultur (88 s.)
- Nr 4/2004 Tillståndet i Östersjön (72 s.)
- Nr 1/2005 Folkloristik (72 s.)
- Nr 2/2005 Kökar (64 s.) **slutsåld**
- Nr 3/2005 Arktiska latituder (80 s.)
- Nr 4/2005 Landskap i förändring (76 s.)
- Nr 1/2006 Skärgårdens nya konstellationer (88 s.)
- Nr 2/2006 Åländska skärgårdskommuner (88 s.)
- Nr 3/2006 Ur västnyländska annaler (84 s.) **slutsåld**
- Nr 4/2006 Sibbo – hotad kulturbygd (84 s.)
- Nr 1/2007 Skärgård 30 år (84 s.)
- Nr 2/2007 Norra Kvarkens landhöjningsrike (68 s.)
- Nr 3/2007 Finska kriget 1808-09 (108 s.) **slutsåld**
- Nr 4/2007 Trettio årgångar med Skärgård (64 s.)
- Nr 1/2008 Skärgårdssamarbetet 30 år (68 s.)
- Nr 2/2008 Natur i förändring (60 s.)
- Nr 3/2008 Museer i kustland och skärgård (60 s.)
- Nr 4/2008 Sydbottnisk horisont (80 s.)
- Nr 1/2009 Arkeologi (80 s.)
- Nr 2/2009 Vårt värdefullaste kapital (64 s.) **slutsåld**
- Nr 3/2009 Kimitoön (60 s.)
- Nr 4/2009 Naturfientlig populism (72 s.)
- Nr 1/2010 Skärgårdsdelegationen 60 år (100 s.)
- Nr 2/2010 Korpo, ytterst i staden (72 s.)
- Nr 3/2010 Energi och miljö (60 s.)
- Nr 4/2010 En senhöstdag i skärgården (88 s.)

Prenumerera via www.skargard.fi eller tove.osterroos@abo.fi
tfn: (02) 215 3623 eller hakan.eklund@abo.fi tfn: 050-567 2213.
Årsprenumeration i Finland endast 40 €, utomlands 46 €. Lösnr
nummer kostar 14 €/st inklusive porto. Prenumerationen är
fortlöpande till den sägs upp.

www.skargard.fi

Bjarne Holmbom, professor emeritus, trä- och papperskemi

Ett gyllene tillfälle – ta chansen!

Den framgångsrika insamlingen till Åbo Akademis grundkapital är inne på slutrakan. Kampanjen pågår till 30.6.2011. Ännu hinner du delta och stöda svenskspråkig forskning och universitetsutbildning i Finland!

Varje bidrag är ytterst viktigt och tas emot med tacksamhet.

Närmare information på: www.abo.fi/medelinsamling

Kontaktperson: **Lotta Silfverberg**, tfn: (02) 215 4179, e-post: lotta.silfverberg@abo.fi.

Donationer mellan 850 och 250 000 euro berättigar till skatteavdrag.

Konton:

Aktia 405500-1467922

Andelsbanken 571004-2274961

Nordea 174430-1175

Sampo 831997-10000464

Ålandsbanken 660100-1073683

Din euro blir 3,5 euro för akademien